

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

પપ્પુ

વિ.

ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય

(ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૧૦૯૭-૧૦૯૮/૨૦૧૮)

ફેબ્રુઆરી ૦૮, ૨૦૨૨

[એ. એમ. ખાનવિલકર, દિનેશ મહેશ્વરી અને

સી. ટી. રવિકુમાર, ન્યાયમૂર્તિઓ]

દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦: કલમો ૩૭૬, ૩૦૨, ૨૦૧ – ચોંન અપરાધોથી બાળકોનું સંરક્ષણ અધિનિયમ, ૨૦૧૨ – કલમો ૫, ૬ – પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવો – ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો હતો કે અપીલકર્તાએ લીચી ફળ તોડવાના બહાને સાત વર્ષની બાળકીનો ભોળો વિશ્વાસ જીતી તેને પોતાની સાથે આવવા પ્રેરિત કરી – ત્યારબાદ તેણે તેના ઉપર બળાત્કાર કર્યો અને તેની હત્યા કરી તથા મૃતદેહને નદીકાંઠા નજીકની ઝાડીઓમાં ફેંકી દીધો – નીચલી અદાલત અને વડી અદાલતે એકસુરે એવા નિષ્કર્ષો નોંધ્યા કે ફરિયાદ પક્ષ અપીલકર્તા પીડિતા બાળકી ઉપર બળાત્કાર અને હત્યાના તેમજ તેના મૃતદેહને છુપાવવાના ગુનાઓનો દોષિત હતો તેવા નિર્વિવાદ નિષ્કર્ષ સુધી પહોંચાડતી પરિસ્થિતિઓની કડી સફળતાપૂર્વક સ્થાપિત કરવામાં સમર્થ રહ્યું હતું – અપીલકર્તા વિરુદ્ધ સાબિત થયેલ મૂળભૂત હકીકત એવી હતી કે મૃત્યુ પામેલી બાળકી છેલ્લે અપીલકર્તાની સગવડમાં જોવામાં આવી હતી, જ્યારે તેણે અન્ય બાળકોને હાંકી દૂર કરીને મૃત્યુ પામેલીને પોતાની સાથે લઈ ગયો હતો – આરોપી ઉપર એ સમજાવવાનો ભાર હતો કે મૃત્યુ પામેલી સાથે છેલ્લે જોવામાં આવ્યા બાદ તે ક્યાં હતો અને શું, તેમજ ક્યારે, મૃત્યુ પામેલી તેની સગવડમાંથી અલગ પડી હતી, તથા મૃતદેહના સ્થળ વિષે તેને જાણ કેવી રીતે હતી – અપીલકર્તા નિઃસંદેહ પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૦૬ હેઠળ તેના ઉપર મૂકાયેલ ભાર ઉતારવામાં નિષ્ફળ ગયો – આ પરિસ્થિતિ તેના વિરુદ્ધ પરિસ્થિતિઓની કડીમાં

એક મજબૂત કડી છે – આપેલ પરિસ્થિતિસમૂહમાં નિશ્ચિતપણે એવું કહી શકાય કે પોક્સો અધિનિયમની કલમ ૨૯ દ્વારા કલ્પાયેલ અનુમાન અમલમાં આવ્યું – બીજી મહત્વપૂર્ણ હકીકત, જે સાબિત થયેલી માનવામાં આવી, એવી હતી કે પીડિતા બાળકીનો મૃતદેહ અપીલકર્તાના કહ્યાથી નદીકાંઠા પાસે આવેલ દૂરના સ્થળેથી મળી આવ્યો હતો – અપીલકર્તા મૃત્યુ પામેલીની સગવડમાં છેલ્લે જોવામાં આવ્યો ત્યારથી તે ક્યાં હતો તથા મૃતદેહના સ્થાન વિષેની પોતાની જાણ વિશે સંતોષકારક સમજૂતી આપવામાં નિષ્ફળ ગયો – આ હકીકતો અને પરિબળો, તબીબી તથા અન્ય વૈજ્ઞાનિક પુરાવા સાથે જોડીને જોતા, પરિસ્થિતિઓની સંપૂર્ણ કડી રચે છે, જે અપીલકર્તાના દોષિત હોવાના નિષ્કર્ષ સુધી પહોંચાડે છે – ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૭૬, ૩૦૨, ૨૦૧ અને પોક્સો અધિનિયમની કલમો ૫/૬ હેઠળ અપીલકર્તાની દોષિત ઠરાવણી યથાવત્ રાખવામાં આવે છે.

સજા/દંડનિર્ધારણ: સાત વર્ષીય બાળકી પર બળાત્કાર અને હત્યા – વર્તમાન કેસ જેવા ગુનાની જઘન્ય પ્રકૃતિ, જેમાં સાત વર્ષીય બાળકી પર ફૂર બળાત્કાર અને તેની હત્યા કરવામાં આવી હોય, નિશ્ચિતપણે ઉગ્ર પરિસ્થિતિઓ પ્રગટ કરે છે, વિશેષ કરીને જ્યારે તેનો અંજામ આપવાની રીત નૈતિક પતન દર્શાવે છે અને અંતઃકરણને ઝંઝોળી નાખે છે – પરંતુ, તે જ સમયે, અપીલકર્તાના કોઈ ફોજદારી પૂર્વવૃત્તાંતો ન હતા, તે અત્યંત ગરીબ સામાજિક-આર્થિક પૃષ્ઠભૂમિમાંથી આવતો હતો, તેની પત્ની, સંતાનો અને વૃદ્ધ પિતાનો પરિવાર હતો, તેમજ જેલમાં તેનું વર્તન નિષ્કલંક હતું, તે બાબતોને ધ્યાનમાં લેતાં અપીલકર્તાના સુધારણા અને પુનર્વસનની સંભાવના નકારી શકાય તેવી નથી – તેથી, આ કેસને ‘અતિ દુર્લભમાં અતિ દુર્લભ’ શ્રેણીમાં આવતો નથી એમ માનવામાં આવે છે – તેમ છતાં, પ્રશ્નાસ્પદ ગુનાઓનો સમગ્ર સમાજના અંતઃકરણ પર પડતો પ્રભાવ અવગણવામાં આવી શકે તેમ નથી – અપીલકર્તાની ઉંમર વર્ષ ૨૦૧૫માં ગુનો આચરવામાં આવ્યો ત્યારે અંદાજે ૩૩-૩૪ વર્ષની હતી – સમગ્ર હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતાં, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળના ગુના માટે અપીલકર્તાને આજીવન કારાવાસની સજા આપવી ન્યાયસંગત અને યોગ્ય ગણવામાં આવે છે, સાથે સાથે વાસ્તવિક કારાવાસની લઘુત્તમ અવધિ ૩૦ વર્ષ નક્કી કરવામાં આવે છે – દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ – કલમો ૩૭૬, ૩૦૨, ૨૦૧ – બાળકોને લૅંગિક ગુનાઓથી સંરક્ષણ અધિનિયમ, ૨૦૧૨ – કલમો ૫, ૬.

પુરાવો: બાળ સાક્ષી – સાક્ષીની ગ્રામિણ પૃષ્ઠભૂમિ – પુરાવામાં વિસંગતતાઓ – પુરાવાની મૂળવણી કરવાની પ્રક્રિયામાં, નીચલી અદાલત અને વડી અદાલતે તેના સાક્ષ્યમાંથી ઉભરી આવતી બાબતના મર્મ પર ધ્યાન આપ્યું કે તે ખરેખર આ હકીકતની સાક્ષી હતી કે મૃત્યુ પામેલ બાળકી છેલ્લે અપીલકર્તાની સંગતમાં જોવામાં આવી હતી, જ્યારે તેણે તેને લીચીના ખેતર તરફ પોતાની સાથે લઈ ગયો હતો – બાળ સાક્ષીનું સાક્ષ્ય સંબંધિત હકીકતો

અંગે નિર્વિવાદ અને સ્પષ્ટ છે અને તેના સાક્ષ્ય પર અવિશ્વાસ કરવાનો કોઈ કારણ જણાતો નથી, ભલે સમય અને કલાકોની તેની સમજ પરિપક્વતામાં અપૂરતી જણાતી હોય – ગ્રામિણ પૃષ્ઠભૂમિમાંથી આવતાં દસ વર્ષના બાળક પાસેથી આવી પરિપક્વતાની અપેક્ષા રાખવી હકીકતમાં અસંગત ગણાય.

ભારતનું સંવિધાન: અનુચ્છેદ ૧૩૪ અને અનુચ્છેદ ૧૩૬ – સમવર્તી નિષ્કર્ષ – હસ્તક્ષેપ – વ્યાપ – વડી અદાલતની ફોજદારી કાર્યવાહીમાં આપવામાં આવેલા કોઈપણ ચુકાદા/અંતિમ આદેશ અથવા સજાના વિરોધમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતમાં નિયમિત અપીલો ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૪ અને સર્વોચ્ચ અદાલત (ક્રિમિનલ અપીલક્રિમિનલ એપેલેટ જ્યુરિસડિક્શનનો વિસ્તરણ) અધિનિયમ, ૧૯૭૦ ની કલમ ૨ માં નિર્દિષ્ટ પરિસ્થિતિઓના સંદર્ભમાં કલ્પવામાં આવી છે – હાલનો મામલો તેની અંદર આવતો નથી – હાલની અપીલો ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૬ મુજબ વિશેષ અનુમતિ દ્વારા કરવામાં આવેલી છે – વિશેષ અનુમતિથી કરવામાં આવેલી અપીલમાં, જ્યાં નીચલી અદાલત અને વડી અદાલતે પુરાવાની મૂલવણી કર્યા બાદ તથ્ય સંબંધિત નિષ્કર્ષો સમવર્તી રીતે નોંધ્યા હોય, ત્યાં તથ્યનો દરેક એક નિષ્કર્ષ પડકારી શકાય એવો નથી અને એવી અપીલને જાણે પુરાવાની પુનઃમૂલવણી માટેનું બીજું મંચ હોય તેમ પણ હાથ ધરાઈ શકતી નથી – નિશ્ચિતરૂપે, જો નીચલી અદાલત અને વડી અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલું મૂલ્યાંકન કાયદાની અથવા પ્રક્રિયાની કોઈ ભૂલથી અથવા પુરાવાના ખોટા વાંચનથી અથવા ન્યાયિક પ્રક્રિયાના ધોરણોની અવગણનાથી, જેના પરિણામે ગંભીર પક્ષપાત અથવા અન્યાય થયો હોય, દૂષિત ગણાવી શકાય, તો સર્વોચ્ચ અદાલત ગંભીર અથવા જઘન્ય ન્યાયભંગ થતો અટકાવવા હસ્તક્ષેપ કરી શકે છે, અને યોગ્ય કેસોમાં કરશે પણ; પરંતુ એવો માર્ગ માત્ર સ્પષ્ટ ગેરકાયદેસરતાવાળા દુર્લભ અને અપવાદરૂપ કેસોમાં જ અપનાવવામાં આવે છે.

અપીલોને આંશિક મંજૂર કરતાં, અદાલતે

ઠેરવ્યું: ૧. આ બાબત સ્પષ્ટ છે કે વડી અદાલતના ફોજદારી કાર્યવાહી સંબંધિત કોઈપણ ચુકાદા/અંતિમ આદેશ અથવા સજાના વિરોધમાં, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૪ અને સર્વોચ્ચ અદાલત (ક્રિમિનલ એપેલેટ જ્યુરિસડિક્શનના વિસ્તરણ) અધિનિયમ, ૧૯૭૦ ની કલમ ૨ માં નિર્દિષ્ટ પરિસ્થિતિઓના સંદર્ભમાં, આ અદાલતમાં નિયમિત અપીલોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. વર્તમાન મામલો તે હેઠળ આવરિત થતો નથી અને વર્તમાન અપીલો ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૬ મુજબ વિશેષ અનુમતિ દ્વારા રજૂ થયેલી છે. વિશેષ અનુમતિ દ્વારા આવી અપીલમાં, જ્યાં નીચલી અદાલત અને વડી અદાલતે પુરાવાની મૂલવણી કર્યા પછી તથ્ય સંબંધિત નિષ્કર્ષો એકસરખા રીતે નોંધ્યા હોય, ત્યાં દરેક એક તથ્યનિષ્કર્ષને પડકારી શકાય તેમ નથી અને આવી અપીલને પુરાવાની પુનઃમૂલવણી માટેના અન્ય મંચ તરીકે પણ હાથ ધરવી શક્ય

નથી. નિઃસંદેહ, જે નીચલી અદાલત અને વડી અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલું મૂલ્યાંકન કાનૂન અથવા પ્રક્રિયાની કોઈ ભૂલ, અથવા પુરાવાનું ખોટું વાચન, અથવા ન્યાયિક પ્રક્રિયાના ધોરણોની અવગણના, જેના કારણે ગંભીર હાનિ અથવા અન્યાય સર્જાયો હોય, તેનાથી દૂષિત ગણાવી શકાય, તો ગંભીર અથવા ઘોર ન્યાયભંગને રોકવા માટે આ અદાલત હસ્તક્ષેપ કરી શકે છે અને યોગ્ય મામલાઓમાં કરશે પણ; પરંતુ એવો માર્ગ માત્ર સ્પષ્ટ ગેરકાયદેસરતાવાળા દુર્લભ અને અપવાદરૂપ કેસોમાં જ અપનાવવામાં આવે છે. સંક્ષેપમાં કહીએ તો, આ નિયમિત અપીલનો વિષય નથી. પુરાવાની નિર્વિવાદ મૂલવણીના આધારે થયેલા એકસરખા તથ્યનિષ્કર્ષોમાં આ અદાલત હસ્તક્ષેપ નહીં કરે અને આ અપીલોની વ્યાપ્તિ પણ એવી નથી કે આ અદાલત પુરાવાની પુનર્મૂલવણી કરીને નીચલી અદાલતે લીધેલા અને વડી અદાલતે મંજૂર કરેલા દૃષ્ટિકોણથી ભિન્ન દૃષ્ટિકોણ અપનાવે. [પરિષદ ૨૦][૬૫-એફ-એચ; ૬૬-એ-સી] પ્રીતમ સિંહ વિ. સ્ટેટ : એ.આઈ.આર. ૧૯૫૦ એસ.સી. ૧૬૯: ૧૯૫૦ એસ.સી.આર. ૪૫૩; રમણિકલાલ ગોકલદાસ અને અન્ય વિ. સ્ટેટ/ગુજરાત :

(૧૯૭૬) ૧ એસ.સી.સી. ૬; એમએસટી. દલબીર કૌર અને અન્ય વિ. પંજાબ રાજ્ય : (૧૯૭૬) ૪ એસ.સી.સી. ૧૫૮ : [૧૯૭૭] ૧ એસ.સી.આર. ૨૮૦; હરિ અને અન્ય વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય : કિમિનલ અપીલ નં. ૧૮૬/૨૦૧૮, જેનો નિર્ણય ૨૬.૧૧.૨૦૨૧ના રોજ કરવામાં આવ્યો — આધારરૂપ માનવામાં આવ્યો.

૨. નીચલી અદાલત અને વડી અદાલતે સમવર્તી રીતે આવા નિષ્કર્ષો નોંધ્યા છે કે ફરિયાદ પક્ષ પરિસ્થિતિઓની એવી કડી સફળતાપૂર્વક સ્થાપિત કરવામાં સમર્થ રહ્યો છે, જે નિર્વિવાદ નિષ્કર્ષ તરફ દોરી જાય છે કે અપીલકર્તા પીડિત બાળકી પર બળાત્કાર અને તેની હત્યા કરવાનો તથા તેના મૃતદેહને છુપાવવાનો ગુનેગાર છે. તથ્યો અને પરિબળો, તબીબી તથા અન્ય વૈજ્ઞાનિક પુરાવાઓ સાથે મળીને જોવામાં આવે ત્યારે, પરિસ્થિતિઓની સંપૂર્ણ કડી હોવાનું કહેવાયું છે, જે અપીલકર્તાના દોષિત હોવાના નિષ્કર્ષ તરફ દોરી જાય છે. [પરા ૨૧][૬૬-સી-ડી, એફ]

શરદ બિરધીચંદ સરડા વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય (૧૯૮૪) ૪ એસ.સી.સી. ૧૧૬ : [૧૯૮૫] ૧ એસ.સી.આર. ૮૮; હનુમંત વિ.

મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય : એ.આઈ.આર. ૧૯૫૨ એસ.સી. ૩૪૩: [૧૯૫૨] એસ.સી.આર. ૧૦૯૧ — આધાર રાખવામાં આવેલ.

૩. એ સાચું છે કે બાળ-સાક્ષી ફ.સાક્ષી-૩ એ એવું જણાવ્યું હતું જાણે તે સવારે ૧૦:૦૦ વાગ્યે ઘટનાસ્થળે ગઈ હતી અને મૃતદેહ જોયો હતો; પરંતુ, ઉક્ત બાળ-સાક્ષી તેના નિવેદનના સમયે અંદાજે ૧૦ વર્ષની વયની હતી અને ગ્રામ્ય પૃષ્ઠભૂમિમાંથી આવતી હતી. સમય બાબતે તેની સમજ સ્પષ્ટપણે કાચી અથવા અપરિપક્વ હતી, જે વાત તેના નિવેદનના બીજા ભાગમાંથી પણ પ્રગટ થાય છે, જ્યાં તેણે જણાવ્યું હતું કે સાંજે ૭ વાગ્યા પછી તે અને અન્ય બાળકો પ

કલાક સુધી રમતા રહ્યા હતા. સમય અંગે તેની આવી કથનરચનામાં આવશ્યક પરિપક્વતા અને સમજણનો સ્પષ્ટ અભાવ હતો. પુરાવાની મૂલવણી કરવાની પ્રક્રિયામાં, નીચલી અદાલત અને વડી અદાલતે તેના સાક્ષ્યમાંથી ઉપસી આવતી બાબતના સારતત્ત્વ પર ધ્યાન આપ્યું છે કે તે હકીકતમાં આ બાબતની સાક્ષી હતી કે મૃત્યુ પામેલ બાળકી છેલ્લે અપીલકર્તાની સાથે જોવામાં આવી હતી, જ્યારે તે તેને લીધીના ખેતરની દિશામાં સાથે લઈ ગયો હતો.[પરા ૨૪.૨] [૭૫-ડી-એફ]

રાજસ્થાન રાજ્ય વિ. કાશી રામ: (૨૦૦૬) ૧૨ એસસીસી ૨૫૪ :

[૨૦૦૬] ૮ સપ્લ. એસ.સી.આર. ૫૦૧ – આધાર રાખવામાં આવ્યો.

ડી.કે. બસુ વિ. ડબલ્યુ.બી. રાજ્ય : (૧૯૯૭) ૧ એસસીસી ૪૧૬ :

[૧૯૯૬] ૧૦ સપ્લ. એસસીઆર ૨૮૪; રમ્મી ઉપનામ રમેશ્વર વિ.

એમ.પી. રાજ્ય (૧૯૯૯) ૮ એસસીસી ૬૪૯ : [૧૯૯૯] ૩ સપ્લ.

એસસીઆર ૧ – લાગુ પડતા નથી એવું ઠરાવવામાં આવ્યું.

૪. પીડિત બાળકીની માતા એવા ફ.સાક્ષી-૧ દ્વારા ફરિયાદમાં કરવામાં આવેલ સ્પષ્ટ આક્ષેપ કે, તેમના વિશ્વાસ મુજબ, બાળકી પર બળાટકાર કરવામાં આવ્યો અને તેની હત્યા કરવામાં આવી તથા મૃતદેહ અપીલકર્તાએ છુપાવ્યો, તેને એ પૃષ્ઠભૂમિના સંદર્ભમાં પણ જોવાની આવશ્યકતા છે કે સાંજે અપીલકર્તા તેમની પુત્રીને લઈ ગયો હતો તેવી જાણ તેમને હતી અને તેઓ આખી રાત પોતાની પુત્રીને શોધતા રહ્યા હતા. આ સાથે એ હકીકત પણ જોડાયેલી છે કે તેઓ નિઃસંદેહ એક ગ્રામ્ય અને અસંસ્કૃત પૃષ્ઠભૂમિવાળી ગામડીયા સ્ત્રી હતી અને ફરિયાદ પણ તેમણે અન્ય કોઈ પાસેથી લખાવી હતી. ફરીથી, પુરાવાની મૂળવણી કરવાની પ્રક્રિયામાં, નીચલી અદાલત અને વડી અદાલતે તેમના પૃષ્ઠભૂમિનો જાગૃતપણે વિચાર કરતાં, તેમની સાક્ષીમાંથી ઉદ્ભવતા મુદ્દાના તત્ત્વ અને મર્મ પર નજર કરી છે. વધુમાં, ફ.સાક્ષી-૧ સાથે પોલીસ સ્ટેશને કોણ ગયું હતું તે એવો પરિબળ નથી જેના આધારે એફ.આઈ.આર.ને પૂર્વતારીખિત માનવામાં આવી શકે. ફ.સાક્ષી-૧ અને ફ.સાક્ષી-૨ બંનેએ સતત એકસરખું કહ્યું છે કે તેઓ બંને ૧૪.૦૫.૨૦૧૫ના બપોર પહેલાં પોલીસ સ્ટેશને ગયા હતા. હા, ફ.સાક્ષી-૭ના નિવેદનમાં એવું દેખાય છે કે ફ.સાક્ષી-૪, ફ.સાક્ષી-૧ સાથે પોલીસ સ્ટેશને ગયો હતો, પરંતુ સંબંધિત પોલીસ સ્ટેશને ફરજ પર રહેલા **उक्त** પોલીસ અધિકારીના નિવેદનમાં આવેલી આવી નાની વિસંગતિ રેકૉર્ડ પરના સમગ્ર પુરાવાને અતિક્રમિત કરી શકતી નથી. ઉપરાંત, એફ.આઈ.આર. નોંધનાર વ્યક્તિ તે જ હતો અને આ સાક્ષીને એવો કોઈ વિશિષ્ટ સૂચન કરવામાં આવ્યો નહોતો કે એફ.આઈ.આર. નોંધાય તે પહેલાં મૃતદેહ કોઈએ જોયો હતો. તેવી જ રીતે, ફ.સાક્ષી-૮, તપાસ અધિકારીએ, જરૂરમાં પ્રારંભે એવું જણાવ્યું હતું કે તપાસનો કાર્યભાર સંભાળ્યા પછી બીજા દિવસે તેણે ફરિયાદીનું નિવેદન લીધું, પરંતુ ત્યારબાદ તેણે પોતે જ સુધારીને જણાવ્યું કે

પ્રકરણ નોંધાયા પછી આશરે બપોરે ૨.૦૦ વાગ્યે તેણે તેનું નિવેદન લીધું હતું. આ પાસાનો પણ નીચલી અદાલતે યથાયોગ્ય નોંધ લીધો છે અને અપીલકર્તા તરફથી રજૂ કરાયેલ દલીલોને એ હકીકતના સંદર્ભમાં નામંજૂર કરી છે કે તપાસ અધિકારીએ તપાસ પછી દોઢ વર્ષ બાદ પોતાની યાદશક્તિના આધારે નિવેદન આપ્યું હતું; અને ફ.સાક્ષી-૭એ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે ફરિયાદીનું નિવેદન એફ.આઈ.આર. નોંધાયેલી તારીખે એસ.એચ.ઓ. દ્વારા લેવામાં આવ્યું હતું અને ત્યારબાદ તેણે તપાસ આગળ ધપાવી હતી. આગળ, એફ.આઈ.આર. અદાલતમાં મોકલવામાં આવેલી તારીખ અને સમયની વિગતો ફોર્મમાં દર્શાવવામાં આવી ન હોય તો પણ, તેને પોલીસ સ્ટેશનના સ્ટાફ તરફથી થયેલી માત્ર પ્રક્રિયાત્મક ક્ષતિ તરીકે જ ગણાવી શકાય અને તે રેકૉર્ડ પર રહેલી અન્ય તમામ સામગ્રીને રદબાતલ કરી શકતી નથી.[પરા ૨૪.૩, ૨૪.૪] [૭૫-એફ-એચ;૭૬-એ-ઈ]

૫. નીચલી અદાલત અને વડી અદાલતે એકસાથે એવો નિષ્કર્ષ નોંધ્યો છે કે ફરિયાદ પક્ષનો કેસ સાબિત થયો છે, તેમાં કોઈ દોષ દેખાતો નથી કે તા. ૧૩.૦૫.૨૦૧૫ના રોજ સાંજે અંદાજે સાડા છ વાગ્યાના સમયે, જ્યારે મૃતક ફ.સાક્ષી-૩ તથા ગામના અન્ય બાળકો સાથે રમતી હતી, ત્યારે અપીલકર્તાએ બાળકો માટે મીઠાઈ ખરીદવા ફ.સાક્ષી-૩ને રૂ. ૨૦ આપ્યા હતા. આ મીઠાઈઓ તેઓમાં વહેંચ્યા પછી, અપીલકર્તાએ સાથે જઈને ખેતરમાંથી લીચી તોડીએ એવી સલાહ આપી મૃતકને લલચાવી હતી. જ્યારે અન્ય બાળકો તેમની પાછળ જવા માંગતા હતા, ત્યારે તેણે તેમને ધમકાવીને દૂર હાંકી દીધા, મૃતકને ઉચકી પોતાની પીઠ પર બેસાડી, અને ખેતર તરફ નીકળી ગયો. બાળ સાક્ષી ફ.સાક્ષી-૩નું સાક્ષ્ય આ તથ્યો અંગે સ્પષ્ટ અને નિશ્ચિત છે અને સમય તથા કલાકોની સમજ બાબતે તેની પરિપક્વતામાં કમી જણાતી હોવા છતાં તેના સાક્ષ્ય પર અવિશ્વાસ કરવાનો કોઈ કારણ દેખાતું નથી. ગ્રામ્ય પરિપ્રેક્ષ્યમાંથી આવતાં દસ વર્ષના બાળક પાસેથી આવી પરિપક્વતાની અપેક્ષા રાખવી વાસ્તવમાં અયોગ્ય ગણાય. મૃતકની મામેરી માસી ફ.સાક્ષી-૨એ પણ આ નિર્ણાયક તથ્યો બાબતે ફ.સાક્ષી-૩ના નિવેદનને સમર્થન આપ્યું છે, જેથી એ સ્થાપિત થાય છે કે મૃતકને છેલ્લે અપીલકર્તા સાથે જોવામાં આવી હતી. હકીકતમાં, પુરાવા સ્પષ્ટ છે કે અપીલકર્તા જ એવો વ્યક્તિ હતો જેણે મૃતકને પોતાની સાથે જવા ફોસલાવી હતી અને વળી મૃતક બાળકી ને પોતાની પીઠ પર ઉપાડી લઈ ગયો હતો. ફ.સાક્ષી-૨એ આ બાબત અંગે પણ સાક્ષ્ય આપ્યું છે કે તે ઉભી હતી અને ઘરની બારીમાંથી તેણે અપીલકર્તાને મૃતક બાળકી ને લઈ જતાં જોયો હતો, જ્યારે મૃતક બાળકીની માતા ફ.સાક્ષી-૧ બેઠી હતી. આથી ફ.સાક્ષી-૧ના એ નિવેદનનું પણ સ્પષ્ટીકરણ મળે છે કે તેણે પણ અપીલકર્તાને મૃતક બાળકી ને લઈ જતાં જોયો હતો. આ સ્ત્રીઓએ જેને મધસક્ત તરીકે વર્ણવ્યો એવો પુરુષ સાંજે બાળકીને લઈ જાય તે માટે તેઓએ કેમ મંજૂરી આપી, એવી દલીલ ફરી એકવાર પુરાવાની મૂળવણીના મામલે નાનામાં નાનો ભેદ કાઢવાનો પ્રયત્ન માત્ર છે. ગ્રામ્ય પરિસ્થિતિમાં, જ્યાં અપીલકર્તા પડોશી અને એ જ સમાજનો વ્યક્તિ હતો,

ત્યાં બાળકી પ્રત્યે અપીલકર્તાનો આશય શંકાસ્પદ હોવાનું આ સ્ત્રીઓને માનવાનો કોઈ કારણ હોઈ શકે નહીં. આ સ્ત્રીઓએ આખી રાત બાળકીની શોધખોળ કરી હતી એવી રજૂઆત કોઈ બનાવટી વાર્તા હોઈ શકે નહીં, કારણ કે જો સાત વર્ષની બાળકી મોડીરાત સુધી ઘરે પરત ન ફરી હોય, તો તેમણે તેની શોધ કરવી જ સ્વાભાવિકપણે અપેક્ષિત હતી. શોધ દરમ્યાન તેઓ ખરેખર અપીલકર્તાના ઘર પહોંચ્યા હતા, જ્યાં તેની પત્નીએ પતિ ઝઘડો કરીને બહાર ગયો હોવાનું જણાવ્યું હતું, એ હકીકત પણ ફ.સાક્ષી-૧ અને ફ.સાક્ષી-૨એ સતત રીતે કહી છે. અલબત્ત, ફ.સાક્ષી-૨એ પોતે મધરાત પછી અપીલકર્તાને મળી હોવાનું જણાવ્યું છે, પરંતુ સાથે જ તેણે સ્પષ્ટ કર્યું છે કે તે સમયે ફ.સાક્ષી-૧ તેની સાથે નહોતી. આ પણ જણાવાયું છે કે તે સ્ત્રીઓ પોલીસનો સંપર્ક કરવા માટે પગલાં લઈ શકી નહોતી, કારણ કે સંબંધિત સમયે, અર્થાત્ રાત્રિના મધ્યવર્તી સમયે, તેમની સાથે સહારો આપનાર કોઈ વ્યક્તિ નહોતો. [ફકરો ૨૭][૭૮-ઈ-એચ; ૭૯- એ-ઈ]

૬. પીડિત બાળકીના મૃતદેહની અપીલકર્તાની માહિતીના આધારે થયેલ શોધની હકીકત બાબતે, તે વાત ફ.સાક્ષી-૪ અને ફ.સાક્ષી-૮ તપાસ અધિકારી સહિતના સંબંધિત સાક્ષીઓના પુરાવાથી સાબિત થાય છે. આ કેસના તપાસ અધિકારીએ તપાસના કાગળો ખૂબ જ કાળજીપૂર્વક તૈયાર કર્યા ન હોવાનું જણાય છે અને મૃતદેહની શોધ અંગેનું નોંધપત્રક તથા અપીલકર્તાની ધરપકડ અંગેનું નોંધપત્રક પણ એક જ દસ્તાવેજ તરીકે (આંક કા-૨) તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું. તેમ છતાં, સંબંધિત સાક્ષીઓ, જેમાં ફ.સાક્ષી-૪ અને ફ.સાક્ષી-૮ તપાસ અધિકારીનો સમાવેશ થાય છે, દ્વારા ચથાવત્ સાબિત કરાયેલ ઉક્ત દસ્તાવેજ આંક કા-૨ના અવલોકનથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તેમાંથી સંબંધિત હકીકતો સ્થાપિત થાય છે અને તેને અવગણવામાં આવી શકતી નથી. તપાસ અધિકારી દ્વારા નોંધપત્રકો તૈયાર કરવામાં થયેલી માત્ર અનિયમિતતા, મૃતદેહની શોધ સુધી દોરી જતી આરોપી-અપીલકર્તા દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતીની હકીકતને ખોટી ઠરાવતી નથી. [પરા ૨૮][૭૯-એફ-એચ]

૭. જ્યારે ‘છેલ્લે જોવામાં આવ્યો’ પ્રકારનો પુરાવો દઢ અને વિશ્વસનીય હોય, જેનાથી એ સ્થાપિત થાય કે મૃત્યુ પામનારને છેલ્લે જીવિત હાલતમાં આરોપીની સંગતમાં જોવામાં આવ્યો હતો; અને તે સાથે આરોપીએ આપેલી માહિતીના આધારે મૃત્યુ પામનારનો મૃતદેહ ઘણાં દૂર આવેલા અને નિર્જન સ્થળેથી મળ્યાનો પુરાવો પણ જોડાયેલો હોય, ત્યારે મૃત્યુ પામનાર સાથે છેલ્લે જોવામાં આવ્યા બાદ આરોપી ક્યાં હતો તે સમજાવવાનો ભાર આરોપી પર રહે છે અને એ પણ દર્શાવવાનો રહે છે કે મૃત્યુ પામનાર ક્યારે અને કઈ રીતે તેની સંગતથી અલગ થયો હતો તેમજ મૃતદેહના સ્થાને અંગે તેને જાણ કેવી રીતે હતી તેનું કારણ શું હતું. અપીલકર્તા નિશ્ચિતરૂપે આ ભાર ઉતારવામાં નિષ્ફળ ગયો છે. અપીલકર્તા એ કરવામાં નિષ્ફળ ગયો હોવાથી, એ માનવું અનિવાર્ય બને છે કે તેણે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૦૬ દ્વારા તેના પર નાંખવામાં આવેલો ભાર ઉતારવામાં નિષ્ફળતા દર્શાવી છે. તેથી, આ પરિસ્થિતિ

અપીલકર્તા વિરુદ્ધ પરિસ્થિતિઓની સાંકળમાં વધુ એક મજબૂત કડી પૂરું પાડે છે. આપેલ પરિસ્થિતિઓના સમૂહમાં, નિર્ભયતાપૂર્વક એવું કહી શકાય કે પોક્સોની કલમ ૨૯ હેઠળ કલ્પાયેલ અનુમાન કાર્યરત થયું હતું અને ભાર અપીલકર્તા પર જ રહ્યો હતો; અને તે અનુમાન ખંડિત કરવું તથા તેણે ગુનો કર્યો નહોતો તે સાબિત કરવું તેના માટે આવશ્યક હતું. અપીલકર્તા આ ભાર ઉતારવામાં નિષ્ફળ ગયો છે.[પરિષેદ ૩૧, ૩૨][૮૦-ડી-જી, એચ; ૮૧-એ]

નૂર આઘા વિ. પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય એક: (૨૦૦૮) ૧૬ એસસીસી ૪૧૭ : [૨૦૦૮] ૧૦ એસસીઆર ૩૭૯; જસ્ટિન વિ. ભારત સંઘ અને અન્યગણ: ૨૦૨૦ એસસીસી ઓનલાઈન કેર ૪૯૫૬; રાજ કુમાર સિંહ ઉપનામ રાજુ ઉપનામ બટ્ટા વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય: (૨૦૧૩) ૫ એસસીસી ૭૨૨ : [૨૦૧૩] ૮ એસસીઆર ૫૯૯ – લાગુ પડતું નથી એમ ઠરાવવામાં આવ્યું.

૮. ફોરેન્સિક વિજ્ઞાન પ્રયોગશાળાએ એવો અહેવાલ આપ્યો હતો કે મૃતકાના અંદરના વસ્ત્ર પર ‘સ્પર્મેટોઝોઆ અને સ્પર્મ્સ’ ના અંશો મળ્યા હતા. એવો અહેવાલ ૧૦.૦૮.૨૦૧૬ ના રોજ તૈયાર કરવામાં આવ્યો હોય તો પણ, તેની સત્યતા અંગે શંકા કરી શકાય નહીં અને તે અહેવાલને શંકાની નજરે જોવાનું કોઈ કારણ નથી. પુરાવામાં સાબિત થયેલ મુજબ સંબંધિત વસ્તુઓ ખરેખર સીલ કરવામાં આવી હતી અને તે જ સીલબદ્ધ સ્થિતિમાં પ્રયોગશાળા સુધી પહોંચી પણ હતી. પોલીસ સ્ટેશન ખાતે વસ્તુઓને સીલ કરવા માટે અધતન અને સુસજ્જ સુવિધાઓના કથિત અભાવને આધારે, પોલીસ સ્ટેશન અને તપાસ અધિકારીએ અન્યથા કાયદેસર રીતે હાથ ધરેલી કાર્યવાહી ઉપર હાવી થઈ તેને રદબાતલ કરી શકાય નહીં. કોઈ પણ સ્થિતિમાં, એવો દલીલ કરવો પણ અતિશય વિસ્તૃત છે કે આવી અહેવાલ પ્રાપ્ત થયા પહેલાં ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૭૬ હેઠળનો ગુનો આરોપપત્રમાં આક્ષેપિત કરી શકાય તેમ ન હતો. એવો અહેવાલ માત્ર પુષ્ટિકારક વૈજ્ઞાનિક પુરાવો હતો, પરંતુ નોંધપાત્ર અન્ય હકીકતો, વિશેષ કરીને સાત વર્ષની બાળકીના મૃતદેહની સ્થિતિ, જેવી બનાવના સ્થળે જોવામાં આવી હતી, અને ત્યારબાદ ખાનગી અંગો પરની ઈજાઓ સહિતની ભયાનક ઈજાઓના સંબંધિત પાસાઓ, જેમનું મરણોત્તર અહેવાલમાં વર્ણન કરવામાં આવ્યું હતું, તેને અવગણવામાં આવી શકતી નહોતી. [પરા ૩૫][૮૨-એ-ડી]

રમેશ ચંદ્ર અગ્રવાલ વિ. રીજન્સી હોસ્પિટલ લિમિટેડ અને અન્ય.
(૨૦૦૯) ૯ એસ.સી.સી. ૭૦૯:[૨૦૦૯] ૧૪ એસ.સી.આર. ૪૨૪ –
લાગુ પડતો નથી એવું ઠરાવાયું.

૯. આ કેસમાં રજૂઆતની એક બહુ જ વિચિત્ર દિશા એવી રહી છે કે પોસ્ટ-મોર્ટમ અહેવાલ મુજબ, પરીક્ષણ પહેલાં ૨-૩ દિવસ પૂર્વે મૃત્યુ થયું હતું અને તે અભિપ્રાય પ્રમાણે મૃત્યુનો સમય છેલ્લે સાથે જોવામાં આવેલા પુરાવા કરતાં પણ ઘણો પહેલાનો ગણવો પડે અથવા અપીલકર્તાના સૂચન પર મૃતદેહ મળી

આવ્યાથી ઘણાં પહેલાં અન્ય વ્યક્તિઓએ મૃતદેહ જોયો હોઈ શકે. પોસ્ટ-મોર્ટમ અહેવાલમાં દર્શાવાયેલ પરીક્ષણ પહેલાંના મૃત્યુના અંદાજિત સમયને ગણિતીય ચોકસાઈ ધરાવતા તથ્ય તરીકે લાગુ કરી શકાય નહીં. પોસ્ટ-મોર્ટમ પરીક્ષણ ૧૫.૦૫.૨૦૧૫ ના બપોરના સમયે કરવામાં આવ્યું હતું; અને આવા પરીક્ષણ પહેલાંના બે દિવસનો અંદાજ તે સાબિત થયેલા સમય સાથે સુસંગત આવે છે, જ્યારે મૃતકને છેલ્લે અપીલકર્તા સાથે જોવામાં આવી હતી, અર્થાત્ ૧૩.૦૫.૨૦૧૫ ના સાંજે અંદાજે ૬:૩૦ વાગ્યે. હકીકતમાં, પોસ્ટ-મોર્ટમ અહેવાલમાં દર્શાવેલા સંકેતો માત્ર એટલા અસરના છે કે અપીલકર્તાએ બાળકી માટે કોઈ સમય આપ્યો નહોતો અને તેને સાથે લઈ ગયા પછી તરત જ પોતાના દુષ્કૃત્યો આચર્યા હતા. [પેરા ૩૬][૮૨-ઈ-૭]

૧૦. સહેલાઈથી જોવામાં આવી શકે છે કે, જ્યારે આ અદાલતે યોગ્ય કેસોમાં યોગ્ય દંડ માટે સમાજની માંગનો યથોચિત પ્રતિસાદ આપવા તેમજ નિવારક અસર માટે કાયદામાં મૃત્યુદંડની જોગવાઈ ન્યાયસંગત હોવાનું માન્યું છે, ત્યારે સાથે સાથે દંડશાસ્ત્રના સિદ્ધાંતોનો એવો વિકાસ થયો છે કે સમાજની અન્ય ફરજો વચ્ચે સંતુલન જળવાઈ રહે, અર્થાત્ માનવજીવનનું સંરક્ષણ કરવું, તે આરોપીનું હોય તો પણ, સિવાય કે તેનું સમાપન અનિવાર્ય હોય અને તે સમાજના અન્ય હિતો તથા સમાજની સમૂહચેતનાને સેવા આપવાનું હોય. આથી ‘અત્યંત દુર્લભમાંથી અત્યંત દુર્લભ કસોટી’નો વિકાસ થયો છે અને ત્યારબાદ ‘ગુનાની કસોટી’ તથા ‘ગુનેગારની કસોટી’ના સંદર્ભમાં તેનો યોગ્ય પ્રયોગ વિકસ્યો છે. ન્યાયિક પ્રક્રિયામાં અપેક્ષિત સૂક્ષ્મ સંતુલને વધુમાં એક મધ્યમ માર્ગનો અભિગમ પણ વિકસાવ્યો છે, જેમાં આજીવન કારાવાસની સજા ફરમાવતી વખતે, ખાસ કરીને વર્તમાન જેવા જઘન્ય સ્વરૂપના ગુનાઓ સાથે કામ લેતાં, માફી અથવા મુદતપૂર્વ મુક્તિના અધિકારો પર મર્યાદા મૂકાશે છે. [પરિચ્છેદ ૪૧][૮૮-સી-ઈ]

૧૧. વર્તમાન જેવા ગુનાનો જઘન્ય સ્વભાવ, એટલે કે સાત વર્ષની બાળકી સાથે કરાયેલા ફૂર બળાટકાર અને હત્યા, નિશ્ચિતપણે દંડવર્ધક પરિસ્થિતિઓ પ્રગટ કરે છે, ખાસ કરીને જ્યારે તેના આચરણની રીત નૈતિક પતન દર્શાવે છે અને અંતરાત્માને ઝંઝોળી નાખે છે. પરંતુ, સાથે સાથે, નોંધનીય છે કે અપીલકર્તાનો કોઈ ગુનાહિત પૂર્વ ઇતિહાસ નથી, તે અત્યંત ગરીબ સામાજિક-આર્થિક પરિસ્થિતિમાંથી આવે છે, તેની પત્ની, બાળકો અને વૃદ્ધ પિતા સહિતનું કુટુંબ છે, અને જેલમાં તેનું વર્તન નિર્દોષ રહ્યું છે. જ્યારે આ તમામ પરિબળોને એકત્રિત કરીને જોવામાં આવે અને એ પણ ધ્યાનમાં લેવાય કે નોંધપર એવી કોઈ બાબત ઉપલબ્ધ નથી જે અપીલકર્તાના સુધારણા અને પુનર્વસન થવાની સંભાવનાને નકારી કાઢે, ત્યારે આ કેસને ‘અત્યંત દુર્લભમાંનો અત્યંત દુર્લભ’ વર્ગમાં આવતો ગણવો સુરક્ષિત નહીં ગણાય. બીજી રીતે કહીએ તો, જ્યારે અપીલકર્તા એવો વ્યક્તિ હોવાનું દર્શાવવામાં આવ્યું નથી કે જેના ગુનાહિત પૂર્વ ઇતિહાસ હોય અને તે કઢ્ઢર ગુનેગાર પણ નથી, ત્યારે એવું કહી શકાય નહીં કે તેના સુધારણા અને

પુનર્વસનની કોઈ સંભાવના જ નથી. જેલમાં તેનું નિર્દોષ વર્તન અને પત્ની, બાળકો તથા વૃદ્ધ પિતાવાળું કુટુંબ હોવું પણ તેના સુધારણાની સંભાવનાની દિશામાં સૂચક છે. તેમ છતાં, અને ભલે વર્તમાન કેસને એવો ન ગણવામાં આવે કે તે ‘અત્યંત દુર્લભમાંનો અત્યંત દુર્લભ’ વર્ગમાં આવે જેથી અપીલકર્તાનું જીવન સમાપ્ત કરવાની સજા જરૂરી બને, તથાપિ પ્રશ્નાધીન ગુનાઓનો સમગ્ર સમાજની અંતરાત્મા ઉપર પડતો પ્રભાવ અવગણવામાં આવી શકતો નથી. તેથી, સમાન સ્વભાવના ગુનાઓને લગતા વિવિધ કેસોમાં અપનાવવામાં આવેલ માર્ગ અનુસરવો ન્યાયસંગત અને યોગ્ય જણાય છે, જેમાં આ અદાલતે મૃત્યુદંડને આજીવન કેદમાં રૂપાંતરિત કરતાં પણ, નોંધપાત્ર અવધિ સુધીની ફરજિયાત વાસ્તવિક કેદ પૂર્ણ થાય તે પહેલાં પૂર્વમુક્તિ/સજા માફી સંબંધિત જોગવાઈઓ લાગુ ન પડે તેવી વ્યવસ્થા કરી છે. અપીલકર્તાની ઉંમર ગુનો વર્ષ ૨૦૧૫ માં કરવામાં આવ્યો ત્યારે આશરે ૩૩-૩૪ વર્ષની હતી. કુલ તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતા, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળના ગુના માટે અપીલકર્તાને આજીવન કેદની સજા ફટકારવી, સાથે ઓછામાં ઓછી ૩૦ વર્ષ સુધી વાસ્તવિક કેદ ભોગવવાની જોગવાઈ રાખવી, ન્યાયસંગત અને યોગ્ય રહેશે. [પરિચ્છેદ ૪૩.૧, ૪૪, ૪૫][૮૯-એફ-એચ; ૧૦૦-એ-બી, ઇ-એચ]

૧૨. અપીલકર્તાને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૭૬, ૩૦૨, ૨૦૧ અને પોક્સો અધિનિયમની કલમ ૫/૬ હેઠળના ગુનાઓ બાબતે થયેલ દોષિત ઠેરવવાનો નિર્ણય યથાવત્ રાખવામાં આવે છે અને તેને ફરમાવવામાં આવેલી સજાઓ, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળના ગુના માટેની મૃત્યુદંડની સજા સિવાય, પુષ્ટિ કરવામાં આવે છે. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળના ગુના માટે અપીલકર્તાને ફરમાવવામાં આવેલી મૃત્યુદંડની સજા આજીવન કારાવાસમાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવે છે, આ શરતે કે અપીલકર્તા ૩૦ (ત્રીસ) વર્ષના વાસ્તવિક કારાવાસનો સમયગાળો ભોગવે તે પહેલાં સમયપૂર્વ મુક્તિ અથવા સજા માફીનો હક્કદાર ગણાશે નહીં. [પરા ૪૬][૧૦૧-એ-સી]

યુનિયન ઑફ ઇન્ડિયા વિ. વી. શ્રીહરન ઉપનામ મુરુગન અને અન્ય :

(૨૦૧૬) ૭ એસ.સી.સી. ૧: [૨૦૧૫] ૧૪ એસ.સી.આર. ૬૧૩ - અનુસરવામાં આવ્યું.

કાલુ ખાન વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય : (૨૦૧૫) ૧૬ એસ.સી.સી. ૪૯૨;

બચન સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય: (૧૯૮૦) ૨ એસ.સી.સી. ૬૮૪;

મોહમ્મદ મન્નાન ઉપનામ અબ્દુલ મન્નાન વિ. બિહાર રાજ્ય:

(૨૦૧૯) ૧૬ એસ.સી.સી. ૫૮૪: [૨૦૧૯] ૮ એસ.સી.આર. ૨૬૬;
રાજેન્દ્ર પ્રત્તાપ વાસનિક વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય : (૨૦૧૯) ૧૨ એસ.સી.સી. ૪૬૦: [૨૦૧૮] ૧૪ એસ.સી.આર. ૫૮૫; મરછી સિંહ અને અન્ય

વિ. પંજાબ રાજ્ય : (૧૯૮૩) ૩ એસ.સી.સી. ૪૭૦ : [૧૯૮૩] ૩
 એસ.સી.આર. ૪૧૩ ધનંજય ચેટર્જી ઉર્ફે ધના વિ. ડબલ્યુ.બી. રાજ્ય :
 (૧૯૯૪) ૨ એસ.સી.સી. ૨૨૦ : [૧૯૯૪] ૧ એસ.સી.આર. ૩૭; એમ. એ.
 એન્થોની વિ.

કેરળ રાજ્ય: ૨૦૧૮ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન એસ.સી. ૨૮૦૦; લક્ષ્મણ
 નાયક વિ. ઓડિશા રાજ્ય : (૧૯૯૪) ૩ એસ.સી.સી. ૩૮૧ : [૧૯૯૪]
 ૨ એસ.સી.આર. ૯૪ કમતા તિવારી વિ. એમ.પી. રાજ્ય : (૧૯૯૬) ૬
 એસ.સી.સી. ૨૫૦ : [૧૯૯૬] ૫ સપ્લ. એસ.સી.આર. ૫૦૭; સ્વામી
 શ્રદ્ધાનંદ (૨) વિ. કર્ણાટક રાજ્ય : (૨૦૦૮) ૧૩ એસ.સી.સી. ૭૬૭ :
 [૨૦૦૮] ૧૧ એસ.સી.આર. ૯૩; જગમોહન સિંહ વિ. યુ.પી. રાજ્ય
 (૧૯૭૩) ૧ એસ.સી.સી. ૨૦ : [૧૯૭૩] ૨ એસ.સી.આર. ૫૪૧;
 રમેશભાઈ ચંદુભાઈ રાઠોડ વિ. ગુજરાત રાજ્ય : (૨૦૦૯) ૫ એસ.સી.સી.
 ૭૪૦ : [૨૦૦૯] એસ.સી.આર. ૧૦૫૫ રમેશભાઈ ચંદુભાઈ રાઠોડ (૨)
 વિ. ગુજરાત રાજ્ય : (૨૦૧૧) ૨ એસ.સી.સી. ૭૬૪ : [૨૦૧૧] ૧
 એસ.સી.આર. ૮૨૯; અશોક દેવબર્મા ઉર્ફે અચક દેવબર્મા વિ. ત્રિપુરા
 રાજ્ય :

(૨૦૧૪) ૪ એસ.સી.સી. ૭૪૭ : [૨૦૧૪] ૪ એસ.સી.આર. ૨૮૭;
 શત્રુઘ્ન બાબન મેશ્રામ વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય: (૨૦૨૧) ૧ એસ.સી.સી.
 ૫૯૬; રવિશંકર ઉપનામ બાબા વિશ્વકર્મા વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય:
 (૨૦૧૯) ૯ એસ.સી.સી. ૬૮૯ : [૨૦૧૯] ૧૪ એસ.સી.આર. ૨૮૫;
 શંકર કિસનરાવ ખાડે વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય :

(૨૦૧૩) ૫ એસ.સી.સી. ૫૪૬ : [૨૦૧૩] ૬ એસ.સી.આર. ૯૪૯— પર
 આધાર રાખવામાં આવ્યો.

સુદર્શન અને અન્ય એક વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય: (૨૦૧૪) ૧૨
 એસ.સી.સી. ૩૧૨ [૨૦૧૪] ૬ એસ.સી.આર. ૪૩૭; અંજન કુમાર
 શર્મા અને અન્યગણ વિ. આસામ રાજ્ય: (૨૦૧૭) ૧૪ એસ.સી.સી.
 ૩૫૯ : [૨૦૧૭] એસ.સી.આર. ૯૯૧; રાજ્ય (દિલ્હીનું એન.સી.ટી.)
 વિ. નવજોત સંઘુ: (૨૦૦૫) ૧૧ એસ.સી.સી. ૬૦૦ : [૨૦૦૫] ૨
 સપ્લી. એસ.સી.આર. ૭૯; અઘનૂ નાગેસિયા વિ. બિહાર રાજ્ય:
 [૧૯૬૬] ૧ એસ.સી.આર. ૧૩૪; અબ્દુલવહાબ અબ્દુલમજિદ બલોચ
 વિ. ગુજરાત રાજ્ય: (૨૦૦૯) ૧૧ એસ.સી.સી. ૬૨૫ : [૨૦૦૯] ૪
 એસ.સી.આર. ૯૫૬; ગુહા ઉર્ફે ક્ષારિકેન્દ્ર વિ.

મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય (૨૦૧૩) ૧૬ એસીસી ૫૯૬ : [૨૦૧૩] ૧૧
 એસસીઆર ૨૯૩; તમિલનાડુના પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટર વિ. જોન ડેવિડ :
 (૨૦૧૧) ૫ એસીસી ૫૦૯ : [૨૦૧૧] ૭ એસસીઆર ૩૫૪ — નો
 ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

કેસ લો રેકૉર્ડ્સ

- [૨૦૧૪] ૬ એસ.સી.આર. ૪૩૭ નો પરિષ્કેદ ૧૨.૭ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો
- [૧૯૮૫] ૧ એસ.સી.આર. ૮૮ પર પરિષ્કેદ ૨૨.૧ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો
- [૨૦૧૭] એસ.સી.આર. ૯૯૧ નો પરિષ્કેદ ૧૨.૭ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો
- [૨૦૦૫] ૨ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૭૯ નો પરિષ્કેદ ૧૨.૭ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો
- [૧૯૯૬] ૧૦ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૨૮૪ લાગુ પડતું નથી એવું પરિષ્કેદ ૨૪.૫ માં ઠરાવવામાં આવ્યું
- [૧૯૯૯] ૩ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૧ લાગુ પડતું નથી એવું પરિષ્કેદ ૨૪.૫ માં ઠરાવવામાં આવ્યું
- [૨૦૧૩] ૮ એસ.સી.આર. ૫૯૯ લાગુ પડતું નથી એવું પરિષ્કેદ ૩૩ માં ઠરાવવામાં આવ્યું
- [૧૯૬૬] ૧ એસ.સી.આર. ૧૩૪ નો પરિષ્કેદ ૧૨.૭ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો
- [૨૦૦૯] ૪ એસ.સી.આર. ૯૫૬ નો પરિષ્કેદ ૧૨.૭ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો
- [૨૦૦૯] ૧૪ એસ.સી.આર. ૪૨૪ લાગુ પડતું નથી એવું પરિષ્કેદ ૩૫ માં ઠરાવવામાં આવ્યું
- [૨૦૦૮] ૧૦ એસ.સી.આર. ૩૭૯ લાગુ પડતું નથી એવું પરિષ્કેદ ૩૨ માં ઠરાવવામાં આવ્યું
- (૧૯૮૦) ૨ એસ.સી.સી. ૬૮૪ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો, પરિષ્કેદ ૧૩.૨
- [૨૦૧૯] ૮ એસ.સી.આર. ૨૬૬ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો, પરિષ્કેદ ૧૩.૨
- [૨૦૧૮] ૧૪ એસ.સી.આર. ૫૮૫ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો, પરિષ્કેદ ૧૩.૩
- [૨૦૧૩] ૧૧ એસ.સી.આર. ૨૯૩ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો, પરિષ્કેદ ૧૩.૪.૨
- (૨૦૧૫) ૧૬ એસ.સી.સી. ૪૯૨ પર પરિષ્કેદ ૪૦.૯ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો
- (૨૦૨૧) ૧ એસ.સી.સી. ૫૯૬ પરિષ્કેદ ૧૩.૪.૪ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો

- [૨૦૧૯] ૧૪ એસ.સી.આર. ૨૮૫ પરિણેદ ૧૩.૪.૪ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો
- [૨૦૧૫] ૧૪ એસ.સી.આર. ૬૧૩ પરિણેદ ૪૦.૫ અનુસરવામાં આવ્યો
- [૨૦૧૧] ૭ એસ.સી.આર. ૩૫૪ પરિણેદ ૧૫.૧માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો
- [૨૦૦૬] ૮ સપ્લ્. એસ.સી.આર. ૫૦૧ પરિણેદ ૨૨.૧૩ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો
- [૨૦૧૩] ૬ એસ.સી.આર. ૯૪૯ પરિણેદ ૧૬.૧ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો
- [૧૯૮૩] ૩ એસ.સી.આર. ૪૧૩ પરિણેદ ૧૬.૨ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો
- [૧૯૯૪] ૧ એસ.સી.આર. ૩૭ પરિણેદ ૧૬.૨ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો
- [૧૯૯૬] ૫ સપ્લ્. એસ.સી.આર. ૫૦૭ પરિણેદ ૧૬.૨ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો
- [૨૦૦૮] ૧૧ એસ.સી.આર. ૯૩ પરિણેદ ૧૭ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો
- [૧૯૫૦] એસ.સી.આર. ૪૫૩ પર પરિણેદ ૧૯.૨ માં નિર્ભર કરવામાં આવ્યું
- (૧૯૭૬) ૧ એસ.સી.સી. ૬ પરિણેદ ૧૯.૩ માટે આધારરૂપ માનવામાં આવ્યો
- [૧૯૭૭] ૧ એસ.સી.આર. ૨૮૦ પરિણેદ ૧૯.૪ માટે આધારરૂપ માનવામાં આવ્યો
- [૧૯૫૨] એસ.સી.આર. ૧૦૯૧ પરિણેદ ૨૨.૧ માટે આધારરૂપ માનવામાં આવ્યો
- [૧૯૭૩] ૨ એસ.સી.આર. ૫૪૧ પરિણેદ ૪૦.૧.૧ માટે આધારરૂપ માનવામાં આવ્યો
- [૨૦૦૯] એસ.સી.આર. ૧૦૫૫ પરિણેદ ૪૦.૪ માટે આધારરૂપ માનવામાં આવ્યો
- [૨૦૧૧] ૧ એસ.સી.આર. ૮૨૯ પરિણેદ ૪૦.૪ માટે આધારરૂપ માનવામાં આવ્યો
- [૨૦૧૪] ૪ એસ.સી.આર. ૨૮૭ પરિણેદ ૪૦.૭ માટે આધારરૂપ માનવામાં આવ્યો

ક્રિમિનલ અપીલક્રિમિનલ એપેલેટ જ્યુરિસડિક્શન: ક્રિમિનલ અપીલ નં.

૧૦૯૭-૧૦૯૮/૨૦૧૮.

અલ્હાબાદ સ્થિત ન્યાયકાર્યની વડી અદાલતના રેકૉર્ડ્સ નં. ૧૩/૨૦૧૬ અને કેપિટલ કેસ નં. ૬૬૦૧/૨૦૧૬ માં તા. ૦૬.૧૦.૨૦૧૭ ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી.

સિદ્ધાર્થ દવે, વરિષ્ઠ વકીલ, સુશ્રી જેમ્તિબેન એ.ઓ., વિભોર જૈન, સુશ્રી સાક્ષી જૈન, સુશ્રી વિધી ઠાકેર, સિદ્ધાર્થ, અમિત કુમાર અગરવાલ, અપીલકર્તા તરફથી વકીલો.

વિનોદ દિવાકર, એ.એ.જી., સુશ્રી અલ્કા સિન્હા, બી. એન. દુબે, અનુપ્રત શર્મા, સામાવાળા તરફથી વકીલો.

અદાલતનો ચુકાદો નીચે મુજબ પ્રદાન કરવામાં આવ્યો હતો

દિનેશ મહેશ્વરી, ન્યાયમૂર્તિ.

વિષયસૂચિ*

પ્રારંભિક.....	૨		
સંબંધિત તથ્યાત્મક અને પૃષ્ઠભૂમિ સંબંધિત પાસાઓ.....	૬		
ફરિયાદ પક્ષના પુરાવા.....	૯		
બચાવ	પક્ષનું	વર્ણન	અને
પુરાવા.....	૧૯		
નીચલી અદાલતે અપીલકર્તાને દોષિત ગણાવ્યો અને મૃત્યુદંડ ફટકાર્યો....	૧૯		

વડી અદાલતે અપીલકર્તાને ફટકારાયેલ મૃત્યુદંડની પુષ્ટિ કરી.....	૨૪
પ્રતિસ્પર્ધી રજૂઆતો.....	૨૮
આ અપીલોની પરિસીમા અને વ્યાપ.....	૪૬
તથ્યો અંગે સમવર્તી નિષ્કર્ષો: શું આ અપીલોમાં હસ્તક્ષેપ કરવો જરૂરી છે..પર	
શું મૃત્યુદંડ યથાવત્ રાખવો કે અન્ય કોઈ દંડ કરવો	૭૬
નિષ્કર્ષ.....	૯૬

પ્રારંભિક

૧. વિશેષ અનુમતિ દ્વારા કરવામાં આવેલી આ અપીલો, રેફરન્સ નં. ૧૩/૨૦૧૬ અને કેપિટલ કેસ નં. ૬૬૦૧/૨૦૧૬ માં તા. ૦૬.૧૦.૨૦૧૭ ના ચુકાદા અને આદેશ વિરુદ્ધ નિર્દેશિત છે, જેના દ્વારા અલાહાબાદ સ્થિત ન્યાયવિચાર અદાલતવાળી વડી અદાલતે, કુશીનગરની અદાલત નં. ૨ ના અધિક સેસન્સ ૪૪ દ્વારા સેશન્સ કેસ નં. ૪૧૪/૨૦૧૫ માં આપવામાં આવેલા તા. ૦૭/૦૮.૧૨.૨૦૧૬ ના ચુકાદા અને આદેશને યથાવત્ રાખ્યો હતો; અને ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦^૧ ની કલમ ૩૭૬, ૩૦૨, ૨૦૧ તથા બાળકોને લૈંગિક અપરાધોથી સંરક્ષણ અધિનિયમ, ૨૦૧૨^૨ ની કલમ ૫/૬ હેઠળ દંડનીય અપરાધોમાં અપીલકર્તાની દોષિત ઠરાવને યથાવત્ રાખતાં,

૧ મૂળ ચુકાદા મુજબ અનુસૂચિ. ‘આઈ.પી.સી.’, સંક્ષેપમાં.

૨ સંક્ષિપ્તમાં ‘પોકસો’.

ભારતીય દંડ સંહિતા ની કલમ ૩૦૨ હેઠળના અપરાધ માટે તેને ફરમાવેલી મૃત્યુદંડની સજાની પુષ્ટિ કરી હતી.

૧.૧. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળના ગુનામાં મૃત્યુદંડની સજા ઉપરાંત, અપીલકર્તાને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળના ગુનામાં રૂ. ૨૦,૦૦૦/- ના દંડથી પણ દંડિત કરવામાં આવ્યો છે. આ ઉપરાંત, તેને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૭૬ હેઠળના ગુનામાં ૧૦ વર્ષની મુદતની કઠોર કેદ અને રૂ. ૧૦,૦૦૦/- નો દંડ; ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૨૦૧ હેઠળના ગુનામાં ૭ વર્ષની મુદતની કઠોર કેદ અને રૂ. ૫,૦૦૦/- નો દંડ; તથા પોક્સો અધિનિયમની કલમ ૫/૬ હેઠળના ગુનામાં ૧૦ વર્ષની મુદતની કઠોર કેદ અને રૂ. ૧૦,૦૦૦/- ના દંડની સજા પણ ફટકારવામાં આવી છે. દંડની રકમનો ચૂકવણો ન કરવામાં આવે તે સ્થિતિમાં વધુ કેદની જોગવાઈ કરતાં, એવો પણ નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો છે કે દંડની રકમમાંથી અડધી રકમ મૃત બાળકીની માતાને વળતર તરીકે આપવામાં આવશે.

૨. આ અપીલોમાં, અપીલકર્તાને થયેલ દોષિત ઠેરવવું તેમજ તેને ફટકારવામાં આવેલ સજા, ખાસ કરીને મૃત્યુદંડ, પડકાર હેઠળ છે. વિષયને જરૂરી વિગતો સાથે વિચારતા પહેલાં, આવનાર ચર્ચાની રૂપરેખા દર્શાવવા માટે અમે સંક્ષિપ્ત આલેખ રજૂ કરી શકીએ.

૨.૧. અપીલકર્તા સામે એવો આરોપ છે કે તેણે સાત વર્ષની બાળકીનું લીચી ફળ તોડવા લઈ જવાના બહાને તેને પોતાના સાથે જવા માટે લલચાવી; ત્યારબાદ તેના ઉપર બળાત્કાર કર્યો; તેનું મૃત્યુ નિપજાવ્યું; અને મૃતદેહને એક અને એક ચોથાઈ કિલોમીટરના અંતર સુધી ઘસેડ્યા પછી નદીકાંઠે આવેલ એક પુલ પાસે ફેંકી દીધો.

૨.૨. ફરિયાદ પક્ષનો કેસ પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત હતો, તે મુજબ પીડિતાને છેલ્લે અપીલકર્તાની સંગતમાં જોવામાં આવી હતી; તેનો મૃતદેહ અપીલકર્તાની સૂચનાથી મળી આવ્યો હતો; અપીલકર્તા પોતે ક્યાં હતો અને મૃતદેહના સ્થળ વિશેની પોતાની જાણકારી અંગે સંતોષકારક સમજૂતી આપવામાં નિષ્ફળ ગયો હતો; અને વૈધકીય તેમજ અન્ય વૈજ્ઞાનિક પુરાવા આરોપ સાથે સુસંગત હતા. બીજી તરફ, અપીલકર્તાએ એવો આક્ષેપ કર્યો કે જમીનના વિવાદને કારણે મૃત્યુ પામેલાની કુટુંબજનો અને અન્ય સાક્ષીઓ સાથેની દુશ્મનીના કારણે તેને ખોટી રીતે ફસાવવામાં આવ્યો હતો.

૨.૩. નીચલી અદાલતે, નોંધ પર મુકવામાં આવેલી સામગ્રીનું વિશ્લેષણ કર્યા પછી, એવા નિષ્કર્ષે પહોંચી હતી કે ફરિયાદ પક્ષે કોઈ શંકાને સ્થાન ન રહે તે રીતે આ આરોપો સાબિત કરીને તેમને સમર્થિત કર્યા હતા કે અપીલકર્તાએ મૃત્યુ પામેલાને લીચી ફળ તોડવા અને ખાવા માટે લલચાવીને પોતાની સાથે લઈ ગયો, તેના ઉપર બળાત્કાર કર્યો અને ત્યારબાદ તેની હત્યા કરી, તેમજ મૃતદેહને નદીકાંઠા નજીકની ઝાડીઓમાં છુપાવ્યો. તેથી, તા. ૦૭.૧૨.૨૦૧૬

ના ચુકાદા દ્વારા અપીલકર્તાને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો. બીજા દિવસે, વિદ્વાન અધિક સેસન્સ જજે સજાના પ્રશ્ને આરોપી તથા ફરિયાદ પક્ષને સાંભળ્યા; અને અપીલકર્તાએ કરેલા જઘન્ય ગુનાને ધ્યાનમાં લેતા, સજામાં કોઈ દયા દર્શાવવી ન્યાયસંગત નથી એવો નિષ્કર્ષ કરીને, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળના ગુના માટે મૃત્યુદંડ સહિત વિવિધ સજાઓ ફટકારી.

૨.૪. ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩^૩ ની કલમ ૩૬૬ મુજબ મૃત્યુદંડની સજા પુષ્ટિ માટે વડી અદાલતમાં મોકલવામાં આવી હતી. બીજી તરફ, આરોપી-અપીલકર્તાએ નીચલી અદાલતના ચુકાદા અને આદેશ વિરુદ્ધ અપીલ દાખલ કરી હતી. મૃત્યુદંડની પુષ્ટિ માટેનો સંદર્ભ પ્રકરણ અને અપીલકર્તા દ્વારા કરવામાં આવેલી અપીલ, બંનેની સાથે મળીને વિચારણા કરવામાં આવી, જેમાં વડી અદાલતે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા પુરાવા પર અવિશ્વાસ કરવા માટે કોઈ કારણ ન હોવાનું નોંધ્યું; અને જમીનના વિવાદને કારણે દુશ્મનાવટવશ ખોટી ફરીયાદ કરવામાં આવી હોવાની બચાવ પક્ષની વાર્તાને નામંજૂર કરતાં, અપીલકર્તાના દોષારોપણ અંગેના નિષ્કર્ષોને સમર્થન આપ્યું. વડી અદાલતે સજાના પ્રશ્નનો પણ વધુ વિચાર કર્યો અને સાત વર્ષની બાળકી પર થયેલા ફૂર બળાટકાર અને હત્યા જેવા ગુનાના સ્વરૂપના સંદર્ભમાં, વર્તમાન પ્રકરણને ‘અત્યંત દુર્લભમાંથી દુર્લભ પ્રકરણ’ ગણ્યું, જેમાં મૃત્યુદંડની સજા ‘અતિશય ઇચ્છનીય’ માનવામાં આવી.

૩ ‘ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા’, સંક્ષિપ્તમાં.

તદનુસાર, વડી અદાલતે અપીલકર્તા દ્વારા દાખલ કરાયેલ અપીલ ફગાવી દીધી અને તેને ફટકારવામાં આવેલી સજા, જેમાં મૃત્યુદંડની સજાનો પણ સમાવેશ થાય છે, તેની પુષ્ટિ કરી.

૨.૫. હાલની અપીલોમાં, અપીલકર્તાની દોષિત ઠરાવટને મુખ્યત્વે આ દલીલોના આધાર પર પડકારવામાં આવી છે કે સંબંધિત પરિબલો એફ.આઈ.આર.ને પૂર્વતારીખ આપ્યાનું સૂચન કરે છે; ફરિયાદ પક્ષ એ સાબિત કરી શક્યું નથી કે મૃતકને છેલ્લે અપીલકર્તાની સાથે જોવામાં આવી હતી; અપીલકર્તાના સૂચન પરથી મૃતદેહ મળ્યાની વાત પણ સ્થાપિત થઈ નથી; અને તબીબી તથા વૈજ્ઞાનિક ન્યાયિક પરીક્ષણના પુરાવા અપીલકર્તાને ગુનાની સાથે સાંકળવા માટે નિર્ણાયક નહોતા. અપીલકર્તાને ફટકારવામાં આવેલી સજાને પણ મુખ્યત્વે આ રજૂઆતોના આધારે પડકારવામાં આવી છે કે નીચલી અદાલતે તેમજ વડી અદાલતે આ મામલામાં અસ્તિત્વમાં રહેલા સજા હળવી પાડનારા સંજોગોનું પરીક્ષણ કર્યું નથી, જેમાં આ બાબતનો પણ સમાવેશ થાય છે કે આ સંજોગોની નબળી કડીવાળો કેસ છે; અને અપીલકર્તાનો કોઈ ગુનાહિત પૂર્વ ઇતિહાસ નથી તથા તે ગરીબ સામાજિક-આર્થિક પૃષ્ઠભૂમિ ધરાવે છે અને તેની પર પત્ની તથા સંતાનો સહિતના પરિવારજનો નિર્ભર છે. તેના વિપરીત, સામાવાળાની તરફથી એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે હકીકતોની યોગ્ય મૂલવણીના આધાર પર અપીલકર્તાના દોષ અંગેના સમવર્તી નિષ્કર્ષોમાં કોઈ હસ્તક્ષેપ જરૂરી નથી. આ પણ રજૂ કરવામાં આવે છે કે ગુનાનું

ઘૂણાસ્પદ સ્વરૂપ હાલના કેસમાં મૃત્યુદંડને યોગ્ય ઠરાવે છે, જેમાં અપીલકર્તા, આશરે ૩૫ વર્ષની વયનો પુખ્ત વયનો વ્યક્તિ, સાત વર્ષની બાળકીનું પ્રલોભન આપી તેની ઉપર ફૂર બળાટકાર કરીને હત્યા કરી હતી.

૨.૬. આ રીતે, આ અપીલોમાં નિર્ધારણ માટે બે મુખ્ય મુદ્દા ઉપસ્થિત થાય છે: પ્રથમ, શું અપીલકર્તાની દોષિત ઠરાવમાં કોઈ હસ્તક્ષેપ કરવો આવશ્યક બને છે; અને દ્વિતીય, જો અપીલકર્તાની દોષિત ઠરાવ યથાવત્ રાખવામાં આવે, તો અપીલકર્તાને આપવામાં આવેલી મૃત્યુદંડની સજા યથાવત્ રાખવા યોગ્ય છે કે તેને કોઈ બીજી સજાથી બદલવી યોગ્ય છે?

૩. ઉપરોક્ત રૂપરેખાના પ્રકાશમાં, અમે જરૂરી વિગત સાથે સંબંધિત તથ્યાત્મક અને પૃષ્ઠભૂમિના પાસાઓની નોંધ લઈ શકીએ છીએ.

સંબંધિત તથ્યાત્મક અને પૃષ્ઠભૂમિ સંબંધિત પાસાં

૪. હાલના કેસમાં ફરિયાદ પક્ષનો આધાર, ફ.સાક્ષી-૧ નિશા, મનોજ હરિજનની પત્ની, દ્વારા પોલીસ સ્ટેશન કસયા, જિલ્લા કુશીનગર ખાતે તા. ૧૪.૦૫.૨૦૧૫ના રોજ બપોરે અંદાજે ૧૨:૩૫ વાગ્યે રજૂ કરાયેલ ફરિયાદ (આંક કા-૧) પર હતો, જેમાં આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે અગાઉની સાંજે, અંદાજે ૦૬:૩૦ વાગ્યે, તેની સાત વર્ષીય દીકરી, જ્યારે પડોશના અન્ય બાળકો સાથે રમતી હતી, ત્યારે અપીલકર્તા પપ્પુએ અન્ય બાળકોને હાંકી કાઢીને લીચી તોડવાના બહાને તેને ઘરની દક્ષિણ બાજુ તરફ લઈ ગયો હતો; અને તેની બહેન ફ.સાક્ષી-૨ અનિતા તથા ઘણાં પડોશીઓએ અપીલકર્તા પપ્પુને તેની દીકરીને

લઈ જતા જોયો હતો. ફરિયાદીએ આગળ જણાવ્યું હતું કે અંધારું થયા પછી તેણે પોતાની દીકરીને શોધી, પરંતુ તે ક્યાંય મળી આવી નહોતી અને અપીલકર્તા પપ્પુ પણ મળ્યો નહોતો. ફરિયાદીએ વધુમાં પોતાની દૃઢ શંકા વ્યક્ત કરી હતી કે અપીલકર્તાએ તેની દીકરી પર બળાટકાર કર્યો હતો, તેનું મૃત્યુ નિષ્પજવ્યું હતું અને મૃતદેહ છુપાવી દીધો હતો. આ ફરિયાદના આધારે, ભારતીય દંડ સંહિતા ની કલમો ૩૭૬, ૩૦૨, ૨૦૧ તથા પોક્સો ની કલમો ૩/૪ હેઠળ ગુનો નોંધાઈ એફ.આઈ.આર. નં. ૮૪૦/૨૦૧૫ (આંક કા-૧૩) દાખલ કરવામાં આવી. ફ.સાક્ષી-૧ નિશા દ્વારા કરવામાં આવેલી આ ફરિયાદ, જેના આધારે ઉક્ત એફ.આઈ.આર. નોંધાઈ હતી, તે આ બાબતમાં ઉઠાવવાના પ્રયત્ન કરાયેલા પ્રશ્નોના સંદર્ભમાં પોતાની અલગ પ્રાસંગિકતા ધરાવે છે. તેથી, સહેલાઈથી સંદર્ભ માટે તેનો અનુવાદિત પાઠ નીચે મુજબ⁴ તરીકે પુનઃપ્રસ્તુત કરવામાં આવે છે: –

“પ્રતિ,
સ્ટેશન હાઉસ ઓફિસર,
પી.એસ.-કાસ્યા
મહોદય,

4 એ દર્શાવી શકાય છે કે આ કેસના મૂળ અભિલેખમાં રહેલા સંબંધિત દસ્તાવેજો અને નિવેદનો હિન્દી ભાષામાં છે. અમારાં સમક્ષ રજૂ કરાયેલ અંગ્રેજી ભાષાના અનુવાદિત સંસ્કરણોમાં અનેક સ્પષ્ટ ભૂલો છે, જેમાં શબ્દો અને અહીં સુધી કે વાક્યો પણ ઘણાં અંશે અસમજ્ય છે. અમે પક્ષકારોના પિદ્ધાન વકીલની સહાયથી અભિલેખનું અવલોકન કર્યું છે; અને આ ચુકાદામાં આપેલા ઉતારા, જેટલું શક્ય છે તેટલા પ્રમાણમાં, મૂળ લખાણના યોગ્ય અનુવાદ અને અર્થના નજીકના છે.

5 કેસના સ્વરૂપને ધ્યાનમાં રાખીને, આ ચુકાદામાં ઉતારાઓમાં તેમજ અન્ય તમામ સ્થળોએ પીડિતાનું નામ ઉદ્દેખવામાં આવ્યું નથી; અને તેના સ્થાને ‘ એમ ’ શબ્દપ્રયોગ મૂકવામાં આવ્યો છે.

વિનંતી છે કે ફરીયાદી નિશા, પતિ શ્રી મનોજ, જાતિ-હરિજન, રહેવાસી ગામ- સબૈયા ખાસ, પોલીસ સ્ટેશન- કાસ્યા, જિલ્લા- કુશીનગર છે. ગઈકાલે સાંજે એટલે કે ૧૩.૦૫.૨૦૧૫ ના રોજ મારી આશરે ૭ વર્ષની દીકરી આમ પડોશી રાજેન્દ્ર ધોબીની દીકરી આશ્રા, મિશ્રીની દીકરી રિક્કુ અને પડોશના અન્ય બાળકો સાથે ઘરની નજીક રમી રહી હતી. સાંજે અંદાજે ૬:૩૦ વાગ્યે મારા ગામનો અને મારી જાતિનો પપ્પુ, પુત્ર શ્રી રામ પ્રીત, મારી દીકરી આમને લીચી તોડવાના બહાને ઘરની દક્ષિણ બાજુએ પોતાની સાથે લઈ ગયો. તેણે તેની સાથે રમતા પડોશના અન્ય બાળકોને ટોફી આપી અને તેમને ત્યાંથી હાંકી દીધા. મારી નાની બહેન અનિતા અને ઘણા પડોશીઓએ પપ્પુને મારી દીકરીને લઈ જતો જોયો હતો. થોડા સમય પછી અંધારું થતાં મેં મારી દીકરીને શોધવાનું શરૂ કર્યું. તેની સાથે રમતા બાળકો, મારી બહેન અનિતા અને પડોશીઓએ જણાવ્યું કે પપ્પુ તેને દક્ષિણ તરફ લીચીના બગીચામાં લઈ ગયો હતો. હું પપ્પુના ઘરે ગઈ જ્યાં તે મળી આવ્યો નહોતો. મેં મારી દીકરીને સતત શોધી, પરંતુ કંઈ જાણ થઈ શકી નહીં. મને સંપૂર્ણ ખાતરી છે કે પપ્પુ મારી દીકરી આમને લીચી તોડવાના બહાને પોતાની સાથે લઈ ગયો હતો અને તેની ઉપર બળાત્કાર કરીને તેની હત્યા કરી હતી તથા તેનો મૃતદેહ કોઈ એકાંત સ્થળે છુપાવી દીધો હતો. વિનંતી છે કે અહેવાલ નોંધવામાં આવે અને યોગ્ય કાર્યવાહી કરવામાં આવે.

ફરિયાદી
સહી/ – નિશા
નામ – નિશા તે મનોજ હરિજનના પત્ની
ગામ – સભ્યા ખાસ
પોલીસ સ્ટેશન – કાસ્યા
જિલ્લો – કુશીનગર
તારીખ – ૧૪.૦૫.૨૦૧૫"

૫. ફરિયાદ પક્ષના જણાવ્યા અનુસાર, એફ.આઈ.આર. નોંધાયા બાદ, પોલીસના સ્ટેશન હાઉસ ઓફિસર^૬ દ્વારા તપાસ હાથ ધરવામાં આવી. કાસ્યા પોલીસ સ્ટેશન, જ્ઞાનેન્દ્ર નાથ શુક્લા (ફ.સાક્ષી-૮)^૭; ફ.સાક્ષી-૧ નિશાનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું; અને અપીલકર્તાની શોધ હાથ ધરવામાં આવી. એસ.એચ.ઓ.એ અપીલકર્તાના ઠેકાણા વિશે માહિતી પ્રાપ્ત કરી અને આવી માહિતીના આધારે કાર્ય કરતાં, અપીલકર્તાને કોમ્યુનિટી હેલ્થ સેન્ટર પાસે શોધી કાઢ્યો. ફરિયાદ પક્ષનો મામલો એવો રહ્યો છે કે પૂછપરછ કરવામાં આવતા, અપીલકર્તાએ ઘટનાસ્થળ તથા ફરિયાદીની પુત્રીનો મૃતદેહ હિરન્મતી નદીના કિનારે આવેલા પુલ નજીક જ્યાં ફેંકવામાં આવ્યો હતો તે સ્થળ અંગે ખુલાસો કર્યો. તેના ખુલાસાના આધારે, મૃતકના કપડાં સાથે મૃતદેહ કબજે કરવામાં આવ્યો. તપાસ અધિકારીએ જરૂરી ચાદીઓ, નકશાઓ અને અહેવાલો તૈયાર કર્યા અને મૃતદેહને પોસ્ટમોર્ટમ પરીક્ષણ માટે મોકલ્યો. આવી ચાદીઓ અને

૬ સંક્ષેપમાં ‘એસ.એચ.ઓ.’.

૭ આગળથી જેને ‘તપાસ અધિકારી’ અથવા ‘આઈ.ઓ.’ તરીકે પણ ઉલ્લેખવામાં આવ્યો છે.

અહેવાલોની તૈયારી સાથે સંબંધિત કેટલાક પાસાઓ અંગે પણ આ મામલે અપીલકર્તાની તરફથી પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યા છે, જેનું અમે અનુપશ્ચાત પરીક્ષણ કરીશું.

૫.૧. ફ.સાક્ષી-૬ ડૉ. હિમાંશુ કુમાર દ્વારા કરવામાં આવેલ મરણોત્તર પરીક્ષણમાં મૃતદેહ પર અગિયાર ઇજાઓ જણાઈ આવી હતી અને એવો અભિપ્રાય આપવામાં આવ્યો હતો કે મૃત્યુ પૂર્વમરણ ઇજાઓના પરિણામે થયેલ રક્તસ્રાવ અને આઘાતને કારણે થયું હતું.

૬. તપાસની અન્ય પ્રક્રિયાઓ પૂર્ણ થયા પછી, અપીલકર્તા વિરુદ્ધ ૧૨.૦૮.૨૦૧૫ના રોજ આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું અને મામલો સેશન્સ કોર્ટને સોંપવામાં આવ્યો, જ્યાં અપીલકર્તા સામે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૭૬, ૩૦૨, ૨૦૧ તથા પોક્સો અધિનિયમની કલમ ૩/૪ (પછીથી સુધારીને કલમ ૫/૬ કરવામાં આવી) હેઠળના ગુનાઓના આરોપ મૂકવામાં આવ્યા. અપીલકર્તાએ દોષ સ્વીકાર્યો નહોતો અને વિચારણા કરવાની માંગણી કરી.

ફરિયાદ પક્ષનો પુરાવો

૭. અપીલકર્તા વિરુદ્ધનો કેસ કુશીનગર, પડરૌના સ્થિત અતિરિક્ત સેશન્સ જજ, અદાલત નં. ૨ સમક્ષ સેશન્સ ટ્રાયલ નં. ૪૧૪/૨૦૧૫ તરીકે ચલાવવામાં આવ્યો હતો. ફરિયાદ પક્ષે ૮ સાક્ષીઓની તપાસ કરી હતી અને ૧૯ દસ્તાવેજો રજૂ કર્યા હતા. રજૂ કરાયેલ દલીલોના દૃષ્ટિકોણે, ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા સંબંધિત પુરાવાના મુખ્ય લક્ષણોની અમે નોંધ લઈ શકીએ.

૭.૧. ફ.સાક્ષી-૧ નિશા, મૃતક-બાળકની માતાએ, પોતાના મુખ્ય પરીક્ષણમાં નીચે મુજબ સાક્ષી આપી હતી: -

“...પપ્પુ ગૌતમએ મારી પુત્રી, નામે અમ, ઉંમર ૭ વર્ષ, ને અંદાજે ૬:૩૦/૭:૦૦ વાગ્યે બોલાવીને સાથે લઈ ગયો હતો. સૌપ્રથમ તેણે તેને ટોફી ખવડાવી, ત્યારબાદ લીચી તોડવાના બહાને તેને ગામમાં દક્ષિણ તરફ લઈ ગયો. મારી દીકરી અન્ય બાળકો સાથે બારણે રમતી હતી. જ્યારે (તેને) મારી દીકરીને બોલાવીને સાથે લઈ ગયો, ત્યારે મારી બહેન અને તેની સાથે રમતા અન્ય બાળકો તથા મેં તે જોયું હતું. જ્યારે છોકરી ઘરે પાછી ફરી નહોતી, ત્યારે અમે આખી રાત તેની શોધખોળ કરી હતી, પરંતુ કોઈ પરિણામ મળ્યું નહોતું. જ્યારે મને મારી દીકરી મળી નહોતી, ત્યારે મેં બીજા દિવસે લખાવીને તેના આધાર પર પોલીસ સ્ટેશન કાસ્યા ખાતે ફરિયાદ આપી હતી, જેના આધારે ગુનો નોંધાયો હતો. પપ્પુએ મારી દીકરી ઉપર જાતીય અત્યાચાર કર્યો હતો અને ત્યારબાદ તેને દેઓરિયા રોડ પર નદીના કિનારે, જ્યાં અંતિમ સંસ્કાર કરવામાં આવે છે, ત્યાં ફેંકી દીધી હતી.

જ્યારે મને મારી દીકરી મળી નહોતી, ત્યારે મેં પપ્પુના ઘરે પૂછપરછ કરી, ત્યારે તેની પત્નીએ કહ્યું કે ઝઘડો કરીને ગયા પછી પપ્પુ ક્યાં ગયો હતો તેની તેને ખબર નહોતી. પપ્પુ દારૂ પીતો હતો. હું આ જાણું છું. જ્યારે પોલીસએ પપ્પુની ધરપકડ કરી અને તેની પૂછપરછ કરી, ત્યારે પપ્પુએ મૃતદેહની બરામદગી કરાવી. મારા જીજા (બહેનાઈ) અને મારા કાકા (બડે પાપા) એ

મૃતદેહની ઓળખ કરી હતી. જ્યારે કેસ નોંધાયો, ત્યારે એસ.આઈ.એ મારા નિવેદનો નોંધ્યા હતા. છોકરીને જ્યાંથી સાથે લઈ જવામાં આવી હતી તે સ્થળ પણ મેં એસ.આઈ.ને બતાવ્યું હતું...”

૭.૧.૧. તેના પ્રતિપરીક્ષણમાં આપેલ સાક્ષીનો સંબંધિત ભાગ નીચે મુજબ વાંચાશે: –

“...મેં ફરિયાદ એક ભણેલા છોકરાથી લખાવી હતી. હું રડતી-રડતી પોલીસ સ્ટેશન તરફ આવી રહી હતી ત્યારે આ છોકરો મને રસ્તામાં મળ્યો. મેં તેને તે લખવા કહ્યું, તેણે લખી આપી. હું આશરે ૧૧-૧૨ વાગ્યે (દિવસના સમયે) પોલીસ સ્ટેશન ગઈ હતી. હું અને મારી બહેન પોલીસ સ્ટેશન ગયા હતા અને બીજું કોઈ ગયું ન હતું.....

પ્ર: કયા સમયે અને કયા દિવસે તમારી બહેન અનિતાએ તમને જણાવ્યું હતું કે તમારી પુત્રી ગુમ છે?

અ: પપ્પુ છોકરીને સાંજે ૬.૩૦ વાગ્યે સાથે લઈ ગયો હતો, ત્યારબાદ અમે ૧-૧ ½ કલાક સુધી તેની શોધખોળ કરી. પછી અમે પૂછપરછ કરવા પપ્પુના ઘરે ગયા હતા, તેની પત્નીએ જણાવ્યું કે તેનો પતિ સાંજથી ઝઘડો કરીને ઘરની બહાર ગયો છે.

અનિતા અને મેં પપ્પુને છોકરીને ઉપાડી લઈ જતાં જોયો હતો. પોલીસ/ચોકીદાર/પ્રધાનને પ્રથમ જાણ કરવામાં આવી નહોતી- પહેલાં તો છોકરીની શોધખોળ કરવામાં આવી હતી. અમે આખી રાત

દરમિયાન છોકરીની શોધખોળ કરતા રહ્યા હતા. મારા જીજા (બનેવી) અને પિતાએ છોકરીના મૃત્યુ વિશે જાણ કરી હતી. જ્યારે પોલીસે પપ્પુની ધરપકડ કરી હતી, ત્યારે જ હું

મને ખબર પડી કે મારી દીકરીનું મૃત્યુ થયું છે. મેં પોલીસ સ્ટેશનમાં મારા જીજાના સલાહ મુજબ ફરિયાદ આપી નહોતી. ઘટના સમયે મારી પાસે મોબાઇલ નહોતો. પોલીસએ પપ્પુને ક્યાંથી પકડી પાડ્યો હતો તે બાબતે હું કહી શકતો નથી. જ્યારે પપ્પુને પકડી પાડવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે હું ઘરે હતો. મેં બોલાવીને એક છોકરાથી લખાવીને ફરિયાદ તૈયાર કરાવી હતી. મેં જે રીતે કહેલું હતું તે પ્રમાણે તેણે એટલું જ લખ્યું હતું. મારી ફરિયાદમાં મેં જે રીતે કહેવડાવ્યું હતું તે જ લખાયું છે, તે બાબતે હું સંતુષ્ટ હતો. ફરિયાદમાં જે લખાવ્યું હતું તે જ વાત મેં એસ.આઈ. ને પણ કહી હતી. અમે બંનેએ (મારી બહેન અને મેં) પપ્પુને છોકરીને સાથે લઈ જતાં જોયો હતો. જો દરોગાજીએ મારા નિવેદનમાં એવો મુદ્દો લખ્યો ન હોય, તો તેનું કારણ હું કહી શકતો નથી. જો દરોગાજીએ આ મુદ્દો લખ્યો હોય કે મારી બહેને પપ્પુને મારા બાળકને સાથે લઈ જતાં જોયો હતો, તો તે સાચું છે. મેં દરવાજા પાસે સાંભળ્યું પણ હતું અને જોયું પણ હતું કે પપ્પુ ટોફી અને લીચીના બહાને છોકરીને સાથે લઈ જઈ રહ્યો હતો. મેં મારી ફરિયાદમાં લખાવ્યું હતું કે મને વિશ્વાસ છે કે મારી દીકરીને સાથે લઈ જનાર પપ્પુ જ છે — આ મુદ્દો સાચો છે, કારણ કે પપ્પુએ મારી સામે મારી દીકરીને સાથે લઈ ગયો હતો.

પ્ર: જ્યારે તમે પપ્પુને તમારી દીકરીને સાથે લઈ જતાં જોયો, તેમ છતાં તમે વિલંબ સાથે બીજા દિવસે ફરિયાદ આપી. તેનું કારણ તમે જણાવી શકો છો?

અ: પ્રથમ તો, હું મારી દીકરીને સતત શોધતી રહી, જ્યારે તે મને મળી નહીં, ત્યારે મેં બીજા દિવસે ફરિયાદ નોંધાવી.

હું આખી રાત દરમિયાન મારા દીકરીને આખા ગામમાં શોધતો રહ્યો. હું આખા ગામમાં ઘરેઘરે શોધ કરતો રહ્યો. હું કોનું નામ કહું? હું ગામના લોકોને ઓળખું છું. હું આખી રાત શોધ કરતો રહ્યો. હું કેટલાં વ્યક્તિઓના નામ કહું? હું આખા ગામના લોકોના નામ કહી શકું નહીં. પપ્પુ ઘણા દિવસોથી દારૂ પીએ છે. તે ક્યાંક નશાની હાલતમાં પડી જાય છે કે નહીં તેની મને ખબર નથી, પરંતુ તે દારૂનું સેવન કરે છે. પપ્પુ દરરોજ દારૂ પીએ છે. આ બનાવ પહેલાં અમારા પપ્પુના ઘર સાથે સામાન્ય સંબંધો હતા. હું મૃતદેહ જોવા ગયો હતો. પ્રથમ હું પુલ પર જ ગયો હતો અને ત્યારબાદ પોલીસ સ્ટેશન ગયો હતો. પપ્પુની ધરપકડ કરવામાં આવી ત્યારે સાંજના ૫-૬ વાગ્યા હતા. બનાવના બીજા દિવસે મૃતદેહ મળી આવ્યો હતો. જ્યારે મેં છોકરીને જોઈ, ત્યારે તેની એક આંખ બહાર આવી ગઈ હતી, આંખની નીચે નસ પણ બહાર આવી રહી હતી, પગ પણ તૂટી ગયો હતો. જાનવરોએ મૃતદેહને ખાધો નહોતો. મારી દીકરીની ગરદન પણ વળી ગઈ હતી.....

એવું જણાવવું ખોટું છે કે મેં ગામની વૈમનસ્યતાને કારણે પપ્પુને ખોટી રીતે સંડોવ્યો હતો.”

૭.૨. ફ.સાક્ષી-૨ અનિતા (મૃતકની મામી) એ મોટા ભાગે ફ.સાક્ષી-૧ ની સાક્ષીને પુષ્ટિ આપી હતી. મુખ્ય પરીક્ષણમાં તેણીએ કરેલા નિવેદનોના સંબંધિત ભાગો નીચે મુજબ વાંચાશે: -

“આ ઘટના ૧૩.૦૫.૨૦૧૫ના રોજ સાંજે ૬:૩૦ વાગ્યાની છે. મારી બહેનની ૭ વર્ષની પુત્રી, એટલે કે એમ, મારા ઘરની બાજુમાં આવેલા ગોકુલ ગુમાના ઘરની પાસે અન્ય બાળકો સાથે રમતી હતી. ત્યાં પપ્પુ ગૌતમ આવ્યો અને આશ્રા નામની એક છોકરીને વીસ રૂપિયાની નોટ આપી તથા તેને ટોફી લાવવા કહ્યું. તેણે બાળકોને ટોફીઓ વહેંચી અને ત્યારબાદ બધા બાળકોને ત્યાંથી હંકાર્યા. તે પછી, તેણે મારી બહેનની પુત્રી, એટલે કે એમ,ને લિચી તોડવાના બહાને રોકી અને તેને પોતાની પીઠ પર બેસાડીને સાથે લઈ ગયો. મેં આ બધું મારી બારીમાંથી જોયું હતું. જ્યારે મારી બહેનની પુત્રી રાત્રિ સુધી ઘરે પરત આવી નહોતી, ત્યારે અમે તેની શોધખોળ શરૂ કરી. પરંતુ રાત્રે અમે તેને શોધી શક્યા નહોતા અને બીજા દિવસે મારી બહેને પોલીસ સ્ટેશનમાં ફરિયાદ નોંધાવી હતી.

પોલીસે પપ્પુ ગૌતમની ધરપકડ કરી. પોલીસની સાથે રહીને, પપ્પુએ પુલ પાસેની ઝાડીમાંથી મૃતદેહ બહાર કઢાવ્યો હતો. પપ્પુ

ગૌતમે મારી બહેનની દીકરી આમ પર બળાત્કાર કરીને તેની હત્યા કર્યા પછી તેનો મૃતદેહ ઝાડીમાં છુપાવ્યો હતો...”

૭.૨.૧. તેણીની જિરહ દરમિયાન, આ સાક્ષી ફ.સાક્ષી-૨ અનીતાએ નીચે મુજબ જણાવ્યું:-

“...મારી બારીથી જ્યાં બાળકો રમી રહ્યા હતા તે સ્થળનું અંતર ૪-૫ પગલાંનું છે...જ્યારે હું બાળકોને રમતા જોઈ રહી હતી...જે જગ્યાએ હું ઊભી હતી ત્યાં મારી બહેન બેઠી હતી...એક કલાક પછી મેં મારી બહેનને બાળક ગુમ થયાની વાત કહી હતી. અમે એક કે દોઢ (૧-૧ ½) કલાક પછી બાળકની શોધ શરૂ કરી હતી. પપ્પુ ગૌતમ બાળકીને દક્ષિણ દિશામાં લઈ ગયો હતો. અમે પહેલાં લીચીના બાગમાં ગયા અને ત્યારબાદ પપ્પુના ઘરે ગયા. પપ્પુ ઘરે નહોતો. અમને ઘરે પપ્પુની પત્ની મળી, જેણે જણાવ્યું કે ઝઘડો કરીને ગયા પછી પપ્પુ ક્યાં ગયો હતો તેની તેને જાણ નહોતી...જ્યારે અમે રાત્રે લગભગ ૧૨-૧ વાગ્યે પ્રધાનના ઘરે પહોંચ્યા, ત્યારે પપ્પુ ઘરે આવ્યો, તેના પગ અને કપડાં કાદવથી લથપથ હતાં. જ્યારે અમે પૂછ્યું, ત્યારે પપ્પુએ કહ્યું કે તેણે બાળકીને લઈ ગયો નહોતો.

જ્યારે અમે રાત્રે આશરે ૧૨ વાગ્યે પપ્પુની પૂછપરછ કરી રહ્યા હતા, ત્યારે પ્રધાનજી ત્યાં હાજર નહોતા. પપ્પુ પ્રધાનજીના ઘરે આવ્યો તે પહેલાં અમે પ્રધાનજીને મળ્યા હતા, ત્યારબાદ અમે તેના ઘરે ગયા હતા.

જમાલુદ્દીન અંસારી તે વખતે પ્રધાન હતા. જ્યારે અમે પ્રધાનજીના ઘરે ગયા હતા, ત્યાં સુધીમાં પપ્પુના પિતા પણ આવી ગયા હતા અને અમે કહ્યું હતું કે અમે પોલીસ સ્ટેશનમાં ફરિયાદ કરવા જઈ રહ્યા છીએ, ત્યારે પપ્પુના પિતાએ અમને સમજાવીને પોલીસ સ્ટેશન જવાથી રોક્યા હતા, એમ કહીને કે જો તે ક્યાંક ગયો હશે તો પાછો આવી જશે. તે સમયે મારી બહેન નિશા મારી સાથે નહોતી...પપ્પુ તેના ઘરે આવી ગયો હોવાની જાણ થયા પછી અમે પોલીસ સ્ટેશન ગયા નહોતા, કારણ કે અમારા ઘરમાં માત્ર છોકરીઓ જ હાજર હતી અને કોઈ સંરક્ષક નહોતો જેથી અમે પોલીસ સ્ટેશન માટે નીકળી શકીએ. મને ચોક્કસ સમય યાદ નથી, પરંતુ તે ૧૦.૦૦ થી ૧૦.૩૦ નો સમય હતો. માહિતી આપવા માટે ફક્ત નિશા અને હું જ પોલીસ સ્ટેશન ગયા હતા. જ્યારે અમે પોલીસ સ્ટેશન પહોંચ્યા ત્યારે પપ્પુ સળિયાઓ પાછળ નહોતો.

માહિતી આપ્યા પછી કેટલા સમયમાં મૃતદેહ મળ્યો હતો તે અમને યાદ નથી. બાદમાં, જ્યારે પોલીસકર્મીએ પપ્પુને પકડીને તેની પૂછપરછ કરી, ત્યારે તેણે જણાવ્યું કે બાળકીનો મૃતદેહ ત્યાં હતો. આખા ગામના લોકો બુમો પાડી રહ્યા હતા કે ત્યાં મૃતદેહ મળી આવ્યો છે – જ્યારે મારા બહેનાઈએ મૃતદેહ ઊંચક્યો, ત્યારે તે મારી બહેનની દીકરીનો મૃતદેહ હતો. ઘટનાથી પહેલાં મારા ઘર અને પપ્પુના ઘર વચ્ચે કોઈ ઝઘડો વગેરે

થયો ન હતો.... એવું કહેવું ખોટું છે કે ગૂટબાજીના કારણે આ કેસમાં પપ્પુને ખોટી રીતે સંડોવવામાં આવ્યો છે.”

૭.૩. ફ.સાક્ષી-૩ આશના, જેની જમા વખતે ઉંમર અંદાજે ૧૦ વર્ષ હોવાનું કહેવામાં આવ્યું હતું, તેને સક્ષમ સાક્ષી તરીકે માનવામાં આવી હતી. તેણીએ જમા આપ્યું કે અપીલકર્તાએ તેને મીઠાઈ લાવવા અને અન્ય બાળકોમાં વહેંચવા માટે રૂ. ૨૦ આપ્યા હતા. તેણીએ રૂ. ૪ ની મીઠાઈ લાવી, બાકી રહેલી રકમ અપીલકર્તાને પરત આપી અને ટોફીઓ વહેંચી દીધી. ફ.સાક્ષી-૧ અને ફ.સાક્ષી-૨ ના નિવેદનોનું સમર્થન કરતાં, આ બાળ-સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું કે અપીલકર્તાએ મૃતકને લીચી તોડવા માટે ખેતરે પોતાની સાથે આવવા આમંત્રણ આપ્યું હતું. જ્યારે અન્ય બાળકોએ પાછળથી જવાનો પ્રયત્ન કર્યો, ત્યારે અપીલકર્તાએ તેમને ધિક્કાર્યા અને હાંકી કાઢ્યા. તેણીએ વધુમાં જણાવ્યું કે સવારે અમની હત્યા કરીને તેને ફેંકી દેવામાં આવ્યો હોવાનું જાણવા મળ્યું હતું; અને તેણીએ આ હકીકત દરોગાજીને જણાવી હતી.

૭.૩.૧. અપીલકર્તાના તરફથી કરાયેલી રજૂઆતો દરમિયાન આ બાળ-સાક્ષી ફ.સાક્ષી૩ આશ્નાની જિરહમાંથી પ્રકાશમાં આવેલા કેટલાક પાસાઓને ખાસ કરીને રેખાંકિત કરવામાં આવ્યા છે, વિશેષરૂપે બાળકો જ્યાં રમી રહ્યા હતા તે સ્થળ અંગે અને તેણે પીડિત બાળકનો મૃતદેહ કયા સમયે જોયો હતો તે અંગે. જિરહમાં આ સાક્ષીએ જણાવેલા સંબંધિત તથ્યોની નોંધ અમે નીચે મુજબ લઈ શકીએ: –

“.....રામપ્રવેશના દરવાજા પાસે રમત રમતો હતો. આમનું ઘર રામપ્રવેશના ઘર પછી એક ઘર પાછળ આવેલું છે અને વચ્ચેનું ઘર બાબલુનું છે. પપ્પુનું ઘર રામપ્રવેશના ઘરને અડીને આવેલું છે. સાંજે ૭ વાગ્યે પપ્પુએ અમને બકોરું હતું અને તે પછી અમે રામ પરવેશના દરવાજા પાસે રમવા લાગ્યા અને લગભગ ૫ કલાક સુધી રમતા રહ્યા. ત્યારબાદ અમે પાછા ઘરે ફર્યા. જ્યારે અમે રમતા હતા ત્યારે આમ ત્યાં હતો. હું પોતે, મારા પિતાના મોટા ભાઈની દીકરી, મારા મામાની દીકરી અને મારી માસીની દીકરી ત્યાં હતાં; અમે બધા ઘરે પાછા ગયા. જ્યારે પપ્પુ મારા ઘરે મળ્યો ત્યારે તે સમયે મારી માતા, પિતા, ભાઈ અને હું હાજર હતા. મારા પિતાએ પપ્પુ સાથે વાત કરી નહોતી. તેણે આમને સાથે લઈ ગયો, જે વાત મારી માતા અને પિતાએ જોયેલી હતી. ત્યારબાદ હું આમને મળ્યો નહોતો. સવારે ઊઠ્યા પછી મને માહિતી મળી કે આમનું મૃત્યુ થયું હતું. આમના મૃત્યુ અંગેની માહિતી તેની બહેન અને બહેનાઈ દ્વારા આપવામાં આવી હતી અને જ્યારે બહેનાઈ (જીજા) એ ઉપરોક્ત વાત કહી હતી ત્યારે તેની બહેન સુનિતા હાજર હતી.

.....જ્યારે અનિતા અને સુનિતાએ કહ્યું કે અમનું અવસાન થઈ ગયું છે, ત્યારે હું તેમની સાથે લગભગ ૧૦ વાગ્યે તે સ્થળે ગયો હતો, જ્યાં અમનું મૃતદેહ પડેલું હતું. ત્યાં ઘણા લોકો એકત્રિત થયા હતા અને ત્યારબાદ હું પોલીસ સ્ટેશન ગયો હતો. મારા બનેલીએ (જીજા) મને

ત્યાં લઈ ગયા હતા, પરંતુ હું મારા બનેલી (જીજા)નું નામ કહી શકતો નથી; તેઓ નીલમના પતિ છે. એ જ દિવસે પોલીસ સ્ટેશનમાં મારી પૂછપરછ કરવામાં આવી હતી અને મેં સબ-ઇન્સ્પેક્ટરને જણાવ્યું હતું કે હું મૃતદેહ જોઈને આવ્યો છું.....”

૭.૪. ફ.સાક્ષી-૪ આંબેડકર મૃત બાળકીના કાકા છે અને ઘટના થયેલ ગામ-સબ્યાથી અંદાજે ૨૨ કિ.મી. દૂર આવેલ સ્થળે રહે છે. આ સાક્ષીએ દાવો કર્યો હતો કે ફ.સાક્ષી-૧ તરફથી તેની પુત્રી ગુમ હોવાનું જાણ થતાં તે સબ્યા પહોંચ્યો હતો. તેણે વધુમાં જણાવ્યું હતું કે તેની હાજરીમાં તપાસ અધિકારીએ અપીલકર્તા પપ્પુની પૂછપરછ કરી હતી, ત્યારબાદ અપીલકર્તાએ દુષ્કર્મ અને હત્યા કર્યા પછી બાળકીનું શરીર જ્યાં ફેંક્યું હતું તે સ્થળ બતાવવા સંમતિ આપી હતી. આ સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે તેની સામે અપીલકર્તાની નિશાનદેહી પરથી પીડિતાનું મૃતદેહ અને તેના કપડાં કબજે કરવામાં આવ્યા હતા. તેણે પંચનામું અહેવાલ, ધરપકડ તથા કબજાની નોંધો તૈયાર કરવાની કાર્યવાહી વિષે પણ સાક્ષી આપી હતી અને આંક કા-૨ અને આંક કા-૩ પરના પોતાના હસ્તાક્ષરો ઓળખ્યા હતા. તેની જિરહમાં, આ સાક્ષી ફ.સાક્ષી-૪ આંબેડકરે જણાવ્યું હતું કે તે બસ દ્વારા સબ્યા આવ્યો હતો, પરંતુ તે કયા સમયે પહોંચ્યો હતો તે જણાવવામાં અસક્ષમ રહ્યો હતો. અપીલકર્તાની ધરપકડ અને કબજાઓ સંબંધિત તથ્યો અંગે, આ સાક્ષીએ જિરહમાં અન્ય બાબતો ઉપરાંત નીચે મુજબ જણાવ્યું

હતું: – “...બપોરે પોલીસ પપ્પુને લાવી હતી. કદાચ, મારા આવવા પહેલાં બે કલાક અગાઉ પપ્પુની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી, પોલીસએ તેને સબ્યા-ચોક ખાતે પકડી લીધો હતો. ત્યારબાદ, ઉપ-નિરીક્ષકે પપ્પુને પોલીસ સ્ટેશનમાંથી મારી સામે લાવ્યો હતો અને ધરપકડના સ્થળે ધરપકડ સંબંધિત હસ્તાક્ષર લેવડાવ્યા હતા. મારા સિવાય ત્યાં અન્ય કયા વ્યક્તિઓના હસ્તાક્ષરો લેવાયા હતા તે મને યાદ નથી. જ્યારે મેં મારા હસ્તાક્ષર કર્યા, ત્યારે અન્ય વ્યક્તિઓના હસ્તાક્ષર નહોતા. જ્યારે હસ્તાક્ષર લેવાયા, ત્યારે ત્યાં અંદાજે ૪૦-૫૦ વ્યક્તિઓ ભેગા થયા હતા. હું મારા સગાના ઘરે આવ્યો હતો, તેથી હું તેમના નામો કહી શકતો નથી, પરંતુ હું સગાંઓને ઓળખું છું. કબજે કરાયેલ પેન્ટી અને ટી-શર્ટ અદાલત સમક્ષ નથી. પેન્ટી અને ટી-શર્ટને પોલીસ સ્ટેશનમાં સીલ અને મુદ્રાંકિત કરવામાં આવ્યા હતા અને સીલ તથા મુદ્રાંકનની કાર્યવાહી પછી હસ્તાક્ષર લેવાયા હતા. પેન્ટી કાળા રંગની હતી..... એવું કહેવું ખોટું છે કે મેં ઘટનાસ્થળ જોયું નહોતું અને પોલીસ સમક્ષ પોલીસ સ્ટેશનમાં હસ્તાક્ષર કર્યા હતા.”

૭.૫. મરણોત્તર પરીક્ષા ફ.સાક્ષી-૬ ડૉ. હિમાંશુ કુમાર દ્વારા ૧૫.૦૫.૨૦૧૫ ના રોજ, બપોરે ૩:૦૫ વાગ્યે શરૂ કરી અને ૪:૦૫ વાગ્યે પૂર્ણ કરવામાં આવી હતી. મરણોત્તર પરીક્ષણ અહેવાલ (આંક કા- ૧૧) ના સંબંધિત ઉત્તરા નીચે મુજબ છે: –

“બાહ્ય પરીક્ષણ –

શરીરના ઉપરના અને નીચલા અંગોમાં મરણોત્તર કઠિનતા હાજર હતી.

બાહ્ય સામાન્ય હાજરી—

જીભ બહાર નીકળેલી, મોઢું પુણું, આંખ (એલ) બંધ, આંખ (આર) બહાર નીકળેલી.

બાહ્ય ઈજાઓ—

(૧) આંખની (આર) બાજુએ ૫ સે.મી. X ૩ સે.મી.નું ચોટજન્ય નીલ.

(૨) જમણા બાજુના ચહેરા પર ૧૦ સેમી X ૩ સેમીનું ચૂંટુંદા.

(૩) (આર) હાથના પાછળના ભાગ પર ૭ સેમી X ૩ સેમીનું કુંદ આઘાતજન્ય ઈજાનું નિશાન.

(૪) છાતીના આગળના ભાગ પર ૧૨ સેમી X ૫ સેમીનું કંટ્યૂઝન.

(૫) ગુદાદ્વાર પર ૩ સેમી X ૧ સેમીનું ચીરાચેલું ઘા.

(૬) બહાર નીકળેલો ઘડ.

(૭) આંખ બહાર નીકળેલી (આર) બાજુ.

(૮) માથા પરના વાળનું ખરવું.

(૯) સમગ્ર શરીર પર જીવાણુ મબ્બું.

(૧૦) (આર) બાજુના પેરાઈટલ પ્રદેશ પર ૫ સે.મી. X ૩ સે.મી.નું કંટ્યૂઝન.

(૧૧) પેરિયેટલ પ્રદેશના (એલ) બાજુએ ૩ સે.મી. X ૨ સે.મી.નું ગૂમડું.

XXX XXX XXX

સ્કેલ્પ અને ખોપરીના અસ્થિઓ: જમણા અને ડાબા પેરાચટલ પ્રદેશમાં

ભંગાયેલ XXX XXX XXX

જનન અંગો: યોનિ ચીરાયેલી સ્થિતિમાં જોવા મળી અને રક્તના ગાંઠા

હાજર હતા. યોનિનો સ્વેબ લેવામાં આવી સીલ કરીને પ્રયોગશાળામાં

મોકલવામાં આવ્યો.”

XXX XXX XXX

અભિપ્રાય:

૧. મૃત્યુ બાદનો સમય: અંદાજે ૨ અને ૩ દિવસ.

(૧) મૃત્યુનું કારણ અને રીત: મૃત્યુ રક્તસ્રાવ અને આઘાતને કારણે

થયું છે — જે મૃત્યુપૂર્વ ઇજાનું પરિણામ છે.”

૭.૫.૧. મૃત્યુપશ્ચાત અહેવાલમાં એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવામાં

આવ્યો હતો કે મૃત્યુનો સંભવિત સમય આશરે ૨-૩ દિવસનો હતો; અને

મૃત્યુનું કારણ મૃત્યુપૂર્વ ઇજાઓના પરિણામે થયેલું રક્તસ્રાવ અને આઘાત

હતું. મૃત્યુના સંભવિત સમય સાથે સંબંધિત કેટલાક પરિબલો, જે આ સાક્ષી

ફ.સાક્ષી-૬ ડૉ. હિમાંશુ કુમારના નિવેદનમાં દર્શાવવામાં આવ્યા છે, તે નીચે

મુજબ વાંચવા જેવા છે: -

“તેના મૃત્યુનો સંભાવ્ય સમય ૨ થી ૩ દિવસની અંદરનો હોઈ શકે....
 ૨-૩ દિવસનો અર્થ એ છે કે પોસ્ટમોર્ટમ પહેલાં ૪૮ કલાકથી ૭૨ કલાકની
 વચ્ચે તેનો સંભાવ્ય મૃત્યુસમય હોઈ શકે.”૭.૬. પીડબલ્યુ-૮, જ્ઞાનેન્દ્ર
 નાથ શુક્લા, તપાસ અધિકારીએ પોતાની મુખ્ય પૂછપરછમાં જણાવ્યું હતું કે
 સંબંધિત સમયે તેઓ પોલીસ સ્ટેશન કાયસા ખાતે એસએચઓ તરીકે
 નિયુક્ત હતા, તે વખતે પીડબલ્યુ-૧ દ્વારા રજૂ કરાયેલ ફરિયાદના આધારે
 કેસ ક્રાઈમ નં. ૮૪૦/૨૦૧૫ નો દાખલ થયો હતો. તેમણે તરત જ તપાસ
 શરૂ કરી અને અપીલકર્તાને શોધવાનો પ્રયાસ કર્યો. આ સાક્ષીએ વધુમાં
 જણાવ્યું હતું કે તેમને અપીલકર્તાના સ્થાને વિશે ગુપ્ત માહિતી મળી હતી
 અને તે માહિતીના આધારે તેમણે સમુદાય આરોગ્ય કેન્દ્ર નજીક અપીલકર્તા
 પપ્પુને પકડી પાડ્યો. પીડબલ્યુ-૮ એ જણાવ્યું હતું કે ત્યારબાદ પપ્પુ
 ગૌતમની પૂછપરછ કરવામાં આવી. અપીલકર્તા પપ્પુ દ્વારા કરાયેલા
 ખુલાસાઓ તથા નોંધો તૈયાર કરવાના સંબંધે તેની સાક્ષીનો સંબંધિત ભાગ
 નીચે મુજબ છે: –

“...અને જ્યારે મૃતદેહ વિશે પૂછવામાં આવ્યું, ત્યારે તેણે કહ્યું કે હું મૃતદેહ
 મળાવી આપી શકું. આરોપી પપ્પુના બતાવ્યા મુજબ, સાક્ષીઓ એટલે કે
 સિરિ પુત્ર ઝાગરુ, અંબેડકર પુત્ર રામ નગીને, ઇશ્તેયાક પુત્ર જામાલુદ્દીનની
 હાજરીમાં આમનો મૃતદેહ મળ્યો, જેને ઉપરોક્ત વ્યક્તિઓએ ઓળખ્યો.
 મહિલા કોન્સ્ટેબલ રિંકુ ચાદવ અને કોન્સ્ટેબલ ઓમ પ્રકાશને પોલીસ

સ્ટેશનમાંથી જિલ્લે પંચાયતનામું લાવવા કહ્યું અને એસઆઈ રાકેશ કુમાર સિંહને પંચાયતનામું કરવા માટે સૂચના આપી તથા ઘટના સ્થળનું નિરીક્ષણ કર્યું. મળેલ સ્થળના નિરીક્ષણ દરમિયાન આરોપી પપ્પુના બતાવ્યા મુજબ આમની ટી-શર્ટ અને અંદરવસ્ત્ર મળ્યાં. તેને કાપડના ટુકડામાં મૂકીને સીલ કરીને મુદ્રાંકિત કરવામાં આવ્યું અને જમી નોંધ તૈયાર કરવામાં આવી. ...”૭.૬.૧. અપીલકર્તા તરફથી યોગ્ય રીતે દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે આ સાક્ષી પીડબલ્યુ-૮ ની જિરહમાં, મૂળ નોંધપોથીમાં ઉપલબ્ધ તેની સાક્ષીના કેટલાક ભાગો અંગ્રેજી અનુવાદમાં આવ્યાં નથી, ખાસ કરીને ફરિયાદીના નિવેદનનોંધવાના સમય અંગે. નિવેદનના તે ભાગ મુજબ, આ સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે તેણે ૧૪.૦૫.૨૦૧૫ ના રોજ બપોરે અંદાજે ૨ વાગ્યે તપાસ શરૂ કરી હતી; તપાસ શરૂ કર્યા બાદ અંદાજે અડધા કલાકે તે પોલીસ સ્ટેશનમાંથી નીકળ્યો હતો; અને તે સમયે ફરિયાદી સાથે આવેલ વ્યક્તિ હાજર ન હતો. આ સાક્ષીએ કહ્યું હતું કે તપાસમાં પ્રવેશ કર્યા પછી બીજા દિવસે તેણે ફરિયાદીનું નિવેદન નોંધ્યું હતું, પરંતુ પછી તેણે એવું પણ કહ્યું હતું કે તેણે ઘટનાના એ જ દિવસે નિવેદન નોંધ્યું હતું અને ત્યારબાદ વધુમાં કહ્યું હતું કે તેણે ફરિયાદીનું નિવેદન બપોરે અંદાજે ૨ વાગ્યે નોંધ્યું હતું; તે નિવેદન નોંધવામાં અંદાજે ૨૦ મિનિટ લાગ્યા હતા; અને તે પછી અંદાજે ૨ થી ૨ ½ કલાકે તે સ્થળે પહોંચ્યો હતો. આ સાક્ષીએ અપીલકર્તાના સ્થાને અંગે મળેલી ગુપ્ત માહિતી વિશે પણ વધુમાં જણાવ્યું

હતું અને નીચે મુજબ કહ્યું હતું: –
“....આરોપીની ધરપકડ સીએચસી નજીકના માર્ગ પર થઈ હતી. મેં ધરપકડ નોંધ સ્થળ પર તૈયાર કરી હતી. જ્યાં આરોપી પપ્પુને પકડવામાં આવ્યો હતો ત્યાં મેં ધરપકડ નોંધ લખી નહોતી. આરોપીને પકડવામાં આવ્યા પછી અને તેણે પોતાનો ગુનો કબૂલ કર્યા પછી, મેં તરત જ ધરપકડના સ્થળે ધરપકડ નોંધ તૈયાર કરવાનું શરૂ કર્યું. હું

ધરપકડ યાદી તૈયાર કરવામાં કેટલો સમય લાગ્યો હતો તે અંગે મને સારી રીતે યાદ નથી. કાર્યવાહી પૂર્ણ થયા પછી યાદી તૈયાર કરવામાં આવી હતી. આરોપીએ બતાવેલ સ્થળ પરથી મૃતકનો મૃતદેહ કબજામાં લેવામાં આવ્યો હતો. વધુમાં, મૃતકના કપડાં, અર્થાત્ કચ્છી અને મૃતકનું ટી-શર્ટ, બનાવના સ્થળેથી કબજામાં લેવામાં આવ્યા હતા. આ બધી કાર્યવાહી યાદીમાં નોંધવામાં આવી હતી. એવું કહેવું યોગ્ય છે કે ધરપકડ કરતી વખતે આરોપીને તેની ધરપકડનું કારણ જણાવવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ, કબજાની યાદી લખાયા પછી ધરપકડ યાદી તૈયાર કરવામાં આવી હતી. આરોપીને જે સ્થળે તેની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી ત્યાં યાદીની નકલ સોંપવામાં આવી નહોતી, કારણ કે ત્યાં યાદી સંપૂર્ણ રીતે તૈયાર કરવામાં આવી નહોતી. એવું કહેવું ખોટું છે કે ધરપકડ દરમિયાન મેં ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૫૦, માનવ અધિકાર આયોગ તથા માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના નિયમોનું પાલન કર્યું નહોતું. સત્ય એ છે

કે આરોપીની ધરપકડ કર્યા પછી, મૃતકનો મૃતદેહ અને તેના કપડાં કબજામાં લેવામાં આવ્યા બાદ ધરપકડ યાદી તૈયાર કરવામાં આવી હતી. આરોપીને પોલીસ કસ્ટડીમાં લેવામાં આવે તે પહેલાં તેની ધરપકડનું કારણ મૌખિક રીતે જણાવવામાં આવ્યું હતું....”

૭.૬.૨. આ સાક્ષીએ, તપાસ અધિકારીએ, મેમો તૈયાર કરવા અંગે તેની જિરહ દરમિયાન, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, આગળ મુજબ જણાવ્યું: –

“...અટકાયતનું મેમો અને જપ્તીનું મેમો એક જ છે; તેમાં અલગ સાક્ષીઓ નથી. આરોપીની અટકાયતનું મેમો, મૃત્યુ પામેલની કચ્છી અને ટી-શર્ટની જપ્તીનું મેમો તથા કચ્છીની જપ્તી એક જમાં ઉલ્લેખિત છે. સાક્ષીએ ફરીથી જણાવ્યું કે મૃતદેહની જપ્તીનું મેમો અને મૃતદેહની અટકાયત (સિક) એક જમાં છે અને મૃત્યુ પામેલની કચ્છીની જપ્તીનું મેમો એક છે તથા આરોપીની કચ્છીની જપ્તી અલગ મેમોમાં છે, જેના ઉપર સિરી અને આંબેડકરના હસ્તાક્ષર છે....”⁸

૭.૬.૩. આ સાક્ષી, તપાસ અધિકારીએ, એ હકીકત પણ સ્વીકારી હતી કે ચાર્જશીટ દાખલ કરતી વખતે ફોરેન્સિક સાયન્સ લેબોરેટરીનો અહેવાલ પ્રાપ્ત થયો ન હતો, પરંતુ તેમના અનુસાર પોસ્ટમોર્ટમ અહેવાલના પરિશીલન પરથી બળાત્કારનો ગુનો બનતો હતો.

8 ફ.સાક્ષી-૮ ના નિવેદનનો આ ભાગ મૂળમાં પણ અભિવ્યક્તિઓના સ્પષ્ટ આરંભન ધરાવે છે; અને તેના અનુવાદિત સંસ્કરણમાં પણ અનેક પ્રશ્નચિહ્નો (?) છે, જે અહીં છોડવામાં આવ્યા છે, જેથી તે શક્ય તેટલું મૂળ સંસ્કરણને નજીક રહીને વાંચી શકાય.

૭.૭. આ તબક્કે નોંધવા યોગ્ય છે કે ઉત્તર પ્રદેશ, રામનગર, વારાણસીની ફોરેન્સિક વિજ્ઞાન પ્રયોગશાળા દ્વારા તૈયાર કરાયેલા તા. ૧૦.૦૮.૨૦૧૬ના અહેવાલ (આંક કા-૧૯) મુજબ, મૃતકના અંતર્વસ્ત્ર પર ‘શુક્રાણુકોષો અને શુક્રાણુઓ મળ્યા હતા’.

૭.૮. આ કેસમાં વધુ બે સાક્ષીઓ હતા, નામે, પીડબલ્યુ-૫ એસ.આઈ. રાકેશ કુમાર સિંહ અને પીડબલ્યુ-૭ એચસીપી નગેન્દ્ર સિંહ. પીડબલ્યુ-૫ રાકેશ કુમાર સિંહે મેમો અને અહેવાલોની તૈયારી સંબંધે જુબાની આપી હતી. પીડબલ્યુ-૭ નગેન્દ્ર સિંહે જણાવ્યું હતું કે ફરિયાદી તેણીના દેવર સાથે અને હાથેથી લખેલી ફરિયાદ સાથે પોલીસ સ્ટેશન પર આવી હતી, જેનો યોગ્ય રીતે જી.ડી. નં. ૩૦ તરીકે બપોરે ૧૨:૩૫ વાગ્યે દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો અને ત્યારબાદ ૨૦૧૫ ની એફ.આઈ.આર. નં. ૮૪૦ નોંધવામાં આવી હતી. તેણે ખરેખર જિરહમાં જણાવ્યું હતું કે ફરિયાદી સાથે અન્ય કોઈ વ્યક્તિ આવી નહોતી. તેણે વધુમાં જણાવ્યું હતું કે એસએચઓ તપાસ માટે તરત જ નીકળી ગયા હતા અને તેમણે પોલીસ સ્ટેશનમાં ફરિયાદીનું નિવેદન નોંધ્યું હતું; તેમજ ફરિયાદીની દેવરનું નિવેદન પણ પોલીસ સ્ટેશનમાં નોંધવામાં આવ્યું હતું. જિરહમાં તેની જુબાનીના સંબંધિત પાસાઓ નીચે મુજબ વાંચવામાં આવે: –

“....પ્રકરણની ફરિયાદી તેની બહેનોઈ, એટલે કે અંબેડકર, સાથે પોલીસ સ્ટેશન પર આવી હતી. તેણીએ મને ફરિયાદ આપી હતી. તેના બહેનોઈ સિવાય અન્ય કોઈ વ્યક્તિ તેની સાથે નહોતો. ત્યાં એસ.એચ.ઓ. પણ

હાજર હતા. એસ.એચ.ઓ.એ તે માટે નિર્દેશ આપતા પ્રકરણ નોંધવામાં આવ્યું હતું. ફરિયાદ પર કોઈ લેખિત આદેશ આપવામાં આવ્યો નહોતો અને મૌખિક રીતે કહેવામાં આવ્યું હતું. બાબત ગંભીર હતી, ત્યારે મેં તેમને જણાવ્યું હતું, અને તેમણે મૌખિક રીતે એફ.આઈ.આર. નોંધવા કહ્યું હતું. એસ.એચ.ઓ.એ કહ્યું હતું કે તેઓ પોતે જ પ્રકરણની તપાસ કરશે. ત્યારબાદ પ્રકરણના તપાસ અધિકારી તરીકે તેમનું નામ લખવામાં આવ્યું હતું. પ્રકરણ નોંધ્યા પછી એફ.આઈ.આર.ની નકલ એસ.એચ.ઓ.ને આપવામાં આવી હતી. જી.ડી.માં નોંધ અને એફ.આઈ.આર. નોંધવામાં ૧૦ મિનિટ લાગ્યા હોત. પ્રકરણ નોંધાયા પછી એસ.એચ.ઓ. તરત જ તપાસ માટે નીકળી ગયા હતા. એસ.એચ.ઓ.એ ફરિયાદીનું નિવેદન પોલીસ સ્ટેશનમાં નોંધ્યું હતું. તેના બહેનોઈ (બહેનના પતિ)નું નિવેદન પણ પોલીસ સ્ટેશનમાં નોંધવામાં આવ્યું હતું....” બચાવ પક્ષનું સંસ્કરણ અને પુરાવા

૮. અપીલકર્તાએ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ પોતાની પૂછપરછમાં, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, એવું જણાવ્યું હતું કે તેને કાવતરાના હેઠળ આ કેસમાં ખોટી રીતે સંડોવવામાં આવ્યો હતો; અને કે તપાસ અધિકારી દ્વારા હાથ ધરાયેલ તપાસ ખોટી હતી, જેના અનુસંધાનમાં ખોટો આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો.

૮.૧. બચાવ પક્ષ દ્વારા એક સાક્ષી, ડી.ડબ્લ્યુ.-૧ શમીમ,ની તપાસ કરવામાં આવી હતી. ડી.ડબ્લ્યુ.-૧ એ પોતાની મુખ્ય તપાસમાં જણાવ્યું હતું કે તારીખ ૧૩મીના રોજ ગામમાં હોબાળો થયો હતો અને ત્યારબાદ બીજા દિવસે ફરીથી એવો કહેવામાં આવ્યો કે પુલ પાસે એક મૃતદેહ પડેલો હતો. ગામલોકો ઘટના સ્થળે પહોંચ્યા હતા અને મૃતકના મૃતદેહની ઓળખ બાળકના પિતાએ કરી હતી. આ સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે તે પછી જ પોલીસ પહોંચી હતી અને મૃતદેહને પોતાના કબજામાં લીધો હતો. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું હતું કે રામ પ્રીત (અપીલકર્તાના પિતા) અને રાજેન્દ્ર ધોબી (ફ.સાક્ષી-૩ના પિતા) તેમજ મનોજ (મૃતકના પિતા) વચ્ચે રામ પ્રીતે ગોકુલ નામના વ્યક્તિને વેચેલા જમીનના એક ટુકડા બાબતે વેરઝેર અંગે થોડો હોબાળો હતો; અને પપ્પુને ખોટી રીતે સંડોવવામાં આવ્યો હતો. નીચલી અદાલતે અપીલકર્તાને દોષિત ઠેરવ્યો હતો અને મૃત્યુદંડની સજા ફટકારી હતી

૯. નીચલી અદાલતમાં કાર્યવાહી પૂર્ણ થયા બાદ અને પક્ષકારોને સાંભળ્યા બાદ, નીચલી અદાલતે ફરિયાદ પક્ષનો મામલો સ્વીકાર્યો; અને અપીલકર્તાની તરફથી ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલો નામંજૂર કરતાં એવું ધારણ કર્યું કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા સ્થાપિત કરવામાં આવેલી પરિસ્થિતિઓની કડી સંપૂર્ણ અને અવિરત હતી, જેના આધારે અપીલકર્તાનો દોષ સાબિત થતો હતો, અને જે વ્યક્તિ પોક્સો અધિનિયમની કલમ ૨૯ હેઠળની ધારણાનું ખંડન કરવામાં સમર્થ રહી નહોતી. તે મુજબ, નીચલી અદાલતે તેને ઉપરોક્ત

બાળકી સાથે બળાત્કાર અને તેની હત્યા તથા પુરાવાનો નાશ કરવાના ગુનાઓ માટે દોષિત ઠેરવ્યો; અને મૃત્યુદંડ સહિત વિવિધ સજાઓ ફટકારી.

૯.૧. ફ.સાક્ષી-૧, ફ.સાક્ષી-૨ અને ફ.સાક્ષી-૩ ની સાક્ષીઓ પર આધાર રાખીને, નીચલી અદાલતે એવું ઠરાવ્યું હતું કે મૃત્યુ પામેલ બાળકી પોતાના ગામનાં બાળકો સાથે રમી રહી હતી; અપીલકર્તાએ ફ.સાક્ષી-૩ ને ટોફી ખરીદવા માટે પૈસા આપ્યા હતા, જેણે અન્ય બાળકો વચ્ચે ટોફીઓ વહેંચી હતી; અને ત્યારબાદ અપીલકર્તાએ લીચી તોડવાના બહાને લલચાવીને મૃત્યુ પામેલ બાળકી ને સાથે લઈ ગયો હતો અને જ્યારે અન્ય બાળકો તેઓના પાછળ જવાનો પ્રયાસ કરતા હતા ત્યારે તેમને હંકારી દૂર કર્યા હતા. ૯.૨. એફ.આઈ.આર. નોંધાવવામાં થયેલા વિલંબ સંબંધિત દલીલો નીચલી અદાલતે નામંજૂર કરી હતી, આ માન્યતા સાથે કે તે વિલંબનું ફ.સાક્ષી-૧ અને ફ.સાક્ષી-૨ દ્વારા યોગ્ય રીતે સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવ્યું હતું, કારણ કે અપીલકર્તાના પિતાએ તેમને મળીને ખાતરી આપી હતી કે જો તેમની દીકરીને અપીલકર્તા લઈ ગયો હશે તો તેને પરત લાવવામાં આવશે; અને કારણ કે ફ.સાક્ષી-૨ એ જણાવ્યું હતું કે ઘરે કોઈ વાલી ઉપલબ્ધ ન હોવાથી તેઓ રાત્રે પોલીસ સ્ટેશન જઈ શક્યા નહોતા. નીચલી અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું: –

...એફ.આઈ.આર. નોંધાવવામાં થયેલા વિલંબનું કારણ ફરિયાદીની બહેન અને ફ.સાક્ષી-૨ દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે અને એવું જણાવાયું

છે કે ‘વાલી ઘરે હાજર ન હતા. પપ્પુના પિતાએ ખાતરી આપી હતી કે જો તે (તેણીને) ક્યાંક લઈ ગયો હશે, તો તે પાછો આવી જશે.’ આ કારણે, બીજા દિવસે પણ મૃતક મળી ન આવતાં, પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવવામાં આવ્યો હતો...”૯.૩. બચાવ પક્ષે એવી રજૂઆત કરીને ફરિયાદ પક્ષની વાર્તા પર સવાલ ઊભો કરવાનો પ્રયાસ કર્યો કે અપીલકર્તાની ધરપકડ કરતી વખતે યોગ્ય પ્રક્રિયાનું પાલન કરવામાં આવ્યું ન હતું, કારણ કે ધરપકડ પંચનામું અને કબજાપત્રમાં એ ઉલ્લેખિત નહોતું કે તેની નકલ અપીલકર્તાને આપવામાં આવી હતી કે નહીં. બચાવ પક્ષે દલીલ કરી કે આ બાબત અપીલકર્તાના જણાવ્યા પરથી મૃતદેહ તથા મૃત બાળકીના કપડાં મળ્યાના દાવાને નિર્બળ બનાવે છે. તેમ છતાં, નીચલી અદાલતે ફ.સાક્ષી-૪ અંબેડકર, ફ.સાક્ષી-૫ રાકેશ કુમાર, ફ.સાક્ષી-૭ નગેન્દ્ર સિંહ અને ફ.સાક્ષી-૮ જ્ઞાનભૂ નાથ શુક્લા (આઈ.ઓ.) ની સાક્ષીઓનું અવલોકન કર્યા પછી આ રજૂઆતો નકારી કાઢી; અને એવો અવલોકન કર્યો કે આઈ.ઓ. દોઢ વર્ષ પછી નિવેદન આપી રહ્યા હતા અને સ્મૃતિ પરથી વાત કરી રહ્યા હતા, તેથી નાનીમોટી વિસંગતતાઓ ફરિયાદ પક્ષના કેસને અસર કરતી નથી. નીચલી અદાલતે તપાસ અધિકારીએ અનુસરેલી પ્રક્રિયા સંબંધિત વાંધાઓ નામંજૂર કર્યા અને એ સાબિત માન્યું કે મૃતદેહ તેમજ ફરિયાદીની દીકરીના કપડાં અપીલકર્તાના જણાવ્યા પરથી કબજામાં લેવામાં આવ્યા હતા. નીચલી અદાલતના સંબંધિત તારણો

ઉપયોગી રીતે નીચે મુજબ પુનઃઉત્પાદિત કરી શકાય: –“આથી ઉપરોક્ત સાક્ષ્ય પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે મૃતકની ટી-શર્ટ અને પેન્ટી, આરોપીની ધરપકડ બાદ, તેના જણાવ્યા પરથી આઈ.ઓ. દ્વારા કબજામાં લેવામાં આવી હતી અને આરોપીની ધરપકડનું પંચનામું તેમજ કબજાપત્ર એ જ સ્થળે અને તે જ ક્રમમાં તૈયાર કરવામાં આવ્યા હતા, જેની નકલ આરોપીને આપવામાં આવી હોવાનું કહેવામાં આવ્યું છે, અને પંચનામામાં આ હકીકતના અભાવ અંગેનું સ્પષ્ટીકરણ પણ આપવામાં આવ્યું છે. આથી બચાવ પક્ષે ઊભો કરેલો પ્રશ્ન ફ.સાક્ષી-૮ એ પોતાના મુખ્ય પરીક્ષણમાં આપેલા સાક્ષ્ય દ્વારા ખંડિત કર્યો છે, જેના પરિણામે બચાવ પક્ષની દલીલમાં કોઈ ભાર રહેતો નથી. આથી ઉપરોક્ત પરીક્ષણ પરથી પુરેપુરું સાબિત થાય છે કે આરોપીના જણાવ્યા પરથી મળેલ મૃતદેહ, પેન્ટી અને ટી-શર્ટ માત્ર ફરિયાદીની દીકરીના જ હતા.

૯.૪. વધુમાં, આંક કા-૧૪ અને આંક કા-૧૫ તરીકેના સ્થળ નકશાઓના સંદર્ભમાં, આંક કા-૧૧ તરીકેની મરણોત્તર પરીક્ષણ અહેવાલ તથા ફ.સાક્ષી-૬ ડૉ. હિમાંશુ કુમારની સાક્ષી ઉપરાંત, નીચલી અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે સ્થળ નકશાઓ અને તબીબી પુરાવા સ્પષ્ટ રીતે સાબિત કરે છે કે મૃતકને તેની હત્યા કર્યા પછી ઘસડવામાં આવી હતી, જેના પરિણામે ઘઉંના પૂળા કચડાઈ ગયા હતા અને જોથેલી જમીનમાં એક લીટી બની હતી; તેમજ મૃતકને નાની તેમજ મોટી એવી અસંખ્ય

ઈજાઓ થઈ હતી. નીચલી અદાલતે, અન્યો ઉપરાંત, નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું: – “સ્કેચ નકશામાં એ ૧ તરીકે દર્શાવેલ સ્થળ તે સ્થાન છે જ્યાં આરોપીએ મૃતક સાથે બળાત્કાર કર્યો અને તેની હત્યા કરી હોવાનું દર્શાવવામાં આવ્યું છે, એ ૨ તરીકે દર્શાવેલ સ્થળ તે સ્થાન છે જ્યાંથી મૃતકની પેન્ટી મળી આવી હતી, એ ૩ તરીકે દર્શાવેલ સ્થળ તે સ્થાન છે જ્યાંથી મૃતકની ટી શર્ટ મળી આવી હતી. ચિહ્ન — એ આરોપીએ મૃતકના મૃતદેહને ઘસડતાં બનેલી લીટી દર્શાવે છે. ઘઉંનો પૂળો કચડાયેલ હાલતમાં મળ્યો હતો અને મૃતદેહને ઘસડવાને કારણે જોથેલી જમીનમાં એક લીટી હાજર હતી... તેથી સ્કેચ નકશો... તબીબી સાક્ષી ફ.સાક્ષી-૬ ડૉ. હિમાંશુ કુમાર દ્વારા આપવામાં આવેલા પુરાવાથી પુષ્ટિ પામે છે... જે સ્પષ્ટ રીતે સાબિત કરે છે કે મૃતક એમને મારી નાખ્યા પછી ચક્ર રોડ સુધી ઘસડવામાં આવી હતી, જેના કારણે ઘઉંના પૂળા કચડાઈ ગયા હતા અને જોથેલી જમીનમાં એક લીટી બની હતી. મૃતકને તેના માથા પર નાની તેમજ મોટી એવી અસંખ્ય ચૂટ લાગ્યાની ઈજાઓ થઈ હતી.”

૯.૫. નીચલી અદાલતે અપીલકર્તા તરફથી ઉઠાવવામાં આવેલ આ દલીલનું પણ પરીક્ષણ કર્યું હતું કે આરોપપત્રમાં તેના વિરુદ્ધ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૭૬ હેઠળના ગુનાનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો, જ્યારે બળાત્કારની ઘટનાનો કોઈ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી નહોતો અને તપાસ

અધિકારીએ ફોરેન્સિક સાયન્સ લેબોરેટરીનો અહેવાલ પણ જોયો નહોતો. નીચલી અદાલતે આ દલીલ નામંજૂર કરતાં એવું ઠરાવ્યું હતું કે મૃત્યુોત્તર પરીક્ષણ અહેવાલમાં દર્શાવાયેલ ઇજાઓનું સ્વરૂપ, ફોરેન્સિક સાયન્સ લેબોરેટરીનો અહેવાલ, તેમજ અપીલકર્તાની નિશાનદેહી પરથી મૃત બાળકીનું અંદરનું વસ્ત્ર અને તેની ટી-શર્ટની થયેલ જમી, આ તમામ બાબતો એ હકીકતને સમર્થન આપતી હતી કે તેણીને બળાત્કારનો ભોગ બનાવવામાં આવી હતી.

૯.૬. અપીલકર્તાની તરફથી ઉઠાવવામાં આવેલો અન્ય એક તર્ક એવો હતો કે લેખિત ફરિયાદમાં ફરિયાદી ફ.સાક્ષી-૧ એ પોતાની એવી શંકાનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો કે અપીલકર્તાએ તેની દીકરી પર બળાત્કાર કર્યો હતો અને તેની હત્યા કરી હતી તથા મૃતદેહ છુપાવ્યો હતો, જ્યારે ફરિયાદ નોંધાવતી વખતે એવી શંકા વ્યક્ત કરવાનો તેના પાસે કોઈ કારણ નહોતું. દલીલ કરવામાં આવી કે ફરિયાદમાં આવા આક્ષેપો દર્શાવે છે કે અપીલકર્તાને ખોટી રીતે સંડોવવામાં આવ્યો હતો. તેમ છતાં, નીચલી અદાલતે એવો ઉલ્લેખ કરીને આ તર્કને નકારી કાઢ્યો કે ફ.સાક્ષી-૧ ને શરૂઆતથી જ શંકા હતી કે અપીલકર્તાએ તેની દીકરી પર બળાત્કાર કર્યો હતો અને તેની હત્યા કરી હતી, અને આ શંકાને મરણોત્તર પરીક્ષણના અહેવાલ તેમજ ફોરેન્સિક સાયન્સ લેબોરેટરીના અહેવાલથી પુષ્ટિ મળી હતી.

૯.૭. જમીન વિવાદને કારણે દુશ્મનાવટ અંગે અપીલકર્તા દ્વારા રજૂ કરાયેલ બચાવ પણ, નીચલી અદાલતે ડી.ડબલ્યુ.-૧ ના નિવેદનનું પરીક્ષણ કર્યા બાદ અને એ નોંધ સાથે નામંજૂર કર્યો કે, ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલ સશક્ત પુરાવાના સામેથી આપું નિવેદન આરોપીને કોઈ સહાયરૂપ નહોતું.

૯.૮. આ રીતે, અંતિમ વિશ્લેષણમાં, નીચલી અદાલતે ફરિયાદ પક્ષનો મામલો ચુકિતસંગત શંકાથી પરે સાબિત થયેલો હોવાનું નિર્ધારિત કરીને, તેના અનુસંધાને, તા. ૦૭.૧૨.૨૦૧૬ ના તેના ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા અપીલકર્તાને દોષિત ઠેરવ્યો.

૯.૯. બીજા દિવસે એટલે કે, ૦૮.૧૨.૨૦૧૬ના રોજ, નીચલી અદાલતે સજાના પ્રશ્ન અંગે પક્ષકારોની દલીલો સાંભળી, જેમાં અપીલકર્તાની તરફથી એવો આગ્રહ કરવામાં આવ્યો હતો કે તેના કોઈ ફોજદારી પૂર્વવર્તીઓ નહોતા; તેની યુવાન વય ૩૫ વર્ષ હતી; અને તેના બાળકો તથા વૃદ્ધ માતા-પિતાની દેખભાળ રાખનાર બીજો કોઈ નહોતો. બીજી તરફ, ફરિયાદ પક્ષે ગુનાના જઘન્ય સ્વરૂપનો ઉલ્લેખ કરીને એવો આગ્રહ કર્યો હતો કે વર્તમાન કેસ ‘અત્યંત દુર્લભમાંથી અત્યંત દુર્લભ’ શ્રેણીનો છે, જેમાં આરોપી-અપીલકર્તાને મૃત્યુદંડની સજા કરવામાં આવવી જોઈએ. નીચલી અદાલતે નોંધ્યું હતું કે ઘટનાના સમયે અપીલકર્તાની ઉંમર અંદાજે ૩૩-૩૪ વર્ષની હતી અને તે પોતાના કૃત્યોના પરિણામોને સમજવા માટે પૂરતો સમજદાર હતો, તેમ છતાં તેણે એવો જઘન્ય ગુનો કર્યો હતો, જેના માટે કોઈ શિથિલતા યોગ્ય નહોતી. પરિણામે, નીચલી અદાલતે

પ્રારંભે નોંધવામાં આવેલી સજાઓ, જેમાં મૃત્યુદંડ પણ સામેલ હતો, ફરમાવી હતી.

વડી અદાલતે અપીલકર્તાને આપવામાં આવેલી મૃત્યુદંડની સજા ની પુષ્ટિ કરી

૧૦. જેમ નોંધવામાં આવ્યું છે, આ મામલો અલ્હાબાદ સ્થિત ન્યાયતંત્રની વડી અદાલત સમક્ષ બે બાબતો અંગે આવ્યો હતો, એટલે કે, પુષ્ટિ માટે રજૂ કરાયેલ મૃત્યુદંડ અને અપીલકર્તા દ્વારા દોષિત ઠરાવ તથા સજાના વિરુદ્ધ કરવામાં આવેલી અપીલ. વડી અદાલતે સાક્ષીઓની જુબાની સહિત અભિલેખ પર મૂકવામાં આવેલી સામગ્રીનું પુનઃમૂલવણી કર્યું હતું અને પોતાના તા. ૦૬.૧૦.૨૦૧૭ના ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા, ઉપરોક્ત ગુનાઓ માટે અપીલકર્તાને દોષિત ઠરાવવાના નીચલી અદાલતના નિર્ણયને યથાવત્ રાખ્યો હતો તથા ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળના ગુના માટે તેને મૃત્યુદંડની સજા ફરમાવી હતી.

૧૦.૧. અપીલકર્તાના વકીલે ફ.સાક્ષી-૧, ફ.સાક્ષી-૨, ફ.સાક્ષી-૩, ફ.સાક્ષી-૪ અને ફ.સાક્ષી-૭ ની સાક્ષીઓમાં રહેલી અસંગતતાઓને ઉજાગર કરવાનો પ્રયાસ કર્યો, અને દલીલ કરી કે જ્યારે એ જાણવા આવ્યું કે મૃત્યુ પામેલી બાળકીનો અપીલકર્તા દ્વારા અપહરણ કરીને લઈ જવામાં આવી હતી, ત્યાર પછી તરત જ એફ.આઈ.આર. નોંધવામાં આવી નહોતી; કે આ બનાવ ગોઠવણપૂર્વકની પુનઃશોધનો હતો કારણ કે ફ.સાક્ષી-૩ મુજબ, તેણીએ સવારે

અંદાજે ૧૦.૦૦ વાગ્યે મૃત્યુ પામેલાનું મૃતદેહ જોયું હતું, પરંતુ એફ.આઈ.આર. અંદાજે બપોરે ૧૨.૩૫ વાગ્યે નોંધવામાં આવી હતી; કે ફ.સાક્ષી-૪ એ કબજે કરવામાં આવેલ અંદરિયાંનો રંગ કાળો હોવાનું ખોટું જણાવ્યું હતું; કે ફ.સાક્ષી-૧

તેણીએ પોતાની સાક્ષીમાં જણાવ્યું હતું કે તે ફ.સાક્ષી- ૨ સાથે એફ.આઈ.આર. નોંધાવવા પોલીસ સ્ટેશન આવી હતી, જ્યારે ફ.સાક્ષી-૭ દ્વારા પોતાની સાક્ષીમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે ફ.સાક્ષી-૧ સાથે ફ.સાક્ષી-૪ હતો.

૧૦.૨. જોકે, વડી અદાલતે એવો નિર્ણય કર્યો કે ફ.સાક્ષી૧, ફ.સાક્ષી૨ ફ.સાક્ષી૩ અને ફ.સાક્ષી૪ ની સાક્ષીઓ વિશ્વસનીય હતી અને શીખવણનું પરિણામ ન હોઈ સ્વાભાવિક હતી. સાક્ષીઓ એક વર્ષ બાદ નિવેદન આપી રહ્યા હતા અને ગ્રામ્ય ગામવાસીઓ હતા, તેથી તેમની સાક્ષીમાં રહેલી નાની અસંગતતાઓ ફરિયાદ પક્ષના કેસ પર કોઈ પ્રતિકૂળ અસરકારક બની શકે નહીં. વધુમાં, વડી અદાલતે એવું પણ ઠરાવ્યું કે માત્ર એટલા માટે કે સાક્ષીઓ મૃતકના સંબંધીઓ હતા, તેમની સાક્ષીઓ સ્વાભાવિક હોવાનું જણાઈ આવ્યાના અનુસંધાને તેમને રસ ધરાવતા સાક્ષી તરીકે વર્ણવી શકાય નહીં.

૧૦.૩. વડી અદાલતે એવું તર્ક આપ્યો હતો કે એફ.આઈ.આર. નોંધાવવામાં વિલંબ થયો હતો, કારણ કે મૃત્યુ પામેલ બાળકની ગામમાં શોધખોળ કરવામાં આવી રહી હતી; અને માત્ર ત્યારે જ, જ્યારે ફ.સાક્ષી-૧ અને ફ.સાક્ષી-૨ પોતાની શોધમાં નિષ્ફળ ગયા, ત્યારે તેમણે બીજા દિવસે

લેખિત ફરિયાદ આપી હતી. વધુમાં, વડી અદાલતે એવો નિષ્કર્ષ નોંધ્યો હતો કે આ વિલંબ ફરિયાદ પક્ષના કેસ માટે ઘાતક ગણાશે નહીં, કારણ કે લૈંગિક ગુનાઓ સંબંધિત કેસોને અલગ માપદંડથી વિચારવામાં આવવાના રહે છે, જેમાં એફ.આઈ.આર. નોંધાવવામાં થયેલો વિલંબ સ્વાભાવિક હતો, કેમ કે તેમાં પરિવારની આબરુ અને પ્રતિષ્ઠાનો પ્રશ્ન સંકળાયેલો હતો.

૧૦.૪. મૃતદેહ પરીક્ષણ અહેવાલ, ફોરેન્સિક સાયન્સ લેબોરેટરીનો અહેવાલ અને ફ.સાક્ષી-૬ ની સાક્ષીરૂપ તબીબી પુરાવાની પુનઃમૂલવણી કરતાં, વડી અદાલતે નોંધ્યું કે મૃતકની યોનિ ફાટી ગઈ હતી; લોહીના ગાંઠા હાજર હતા; મૃત્યુનો સમય મૃતદેહ પરીક્ષણ પહેલાં ૨-૩ દિવસનો હતો; અને મૃતકના અંદરના વસ્ત્ર પર માનવીય વીર્ય અને શુક્રાણુઓ મળ્યા હતા. આ બાબતોએ ફરિયાદ પક્ષની કથનને સમર્થન આપ્યું અને એ બાબતની પુષ્ટિ કરી કે મૃતક બાળકીના મૃત્યુ પહેલાં તેના ઉપર બળાત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો.

૧૦.૫. વડી અદાલતે પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨^૯ ની કલમ ૨૭ અનુસાર અપીલકર્તા દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતીના આધારે થયેલી શોધખોળના પ્રભાવનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો અને અન્ય બાબતો ઉપરાંત એવું અવલોકન કર્યું કે, મૃતદેહ મળી આવેલ સ્થળે અપીલકર્તા પોતે જ પોલીસને લઈને ગયો હતો અને તે ત્યાં કેવી રીતે છુપાવવામાં આવ્યો હતો તે અંગે કોઈ

9 આ પછી ‘સાક્ષ્ય અધિનિયમ’ તરીકે ઉલ્લેખિત કરવામાં આવશે.

સમજૂતી આપવામાં તે નિષ્ફળ ગયો હોવાથી, એકમાત્ર અનુમાન એવું જ નીકળે કે અપીલકર્તાએ મૃતક બાળકીની હત્યા કરી હતી અને મૃતદેહ છુપાવ્યો હતો. વડી અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કરીને ઠરાવ્યું: –

“ ૪૩ . વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે સાક્ષીઓની દષ્ટિસાક્ષી જુબાનીનો કાયદેસર અને યોગ્ય અર્થઘટન કર્યો છે. અહીં આરોપીએ પોલીસ પક્ષને લઈ જઈ તે સ્થળ બતાવ્યું હતું જ્યાંથી મૃતકનો મૃતદેહ મળી આવ્યો હતો; આરોપી તરફથી મૃતદેહ ત્યાં કેવી રીતે રાખવામાં આવ્યો અને છુપાવવામાં આવ્યો તે અંગે કોઈ સ્પષ્ટીકરણ ન હોવા પર, અદાલત એવો અનુમાન કાઢી શકે છે કે મૃતકની હત્યા આરોપીએ જ કરી હતી અને મૃતદેહ તેણે જ છુપાવ્યો હતો, અને આપું અર્થઘટન પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૭ માં સમાયેલ સિદ્ધાંત સાથે અસંગત નથી.

૪૪ . વર્તમાન કેસમાં, જાહેરખબર કરનાર આરોપી વ્યક્તિ પોલીસની કસ્ટડીમાં હતો અને આરોપી વ્યક્તિ પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલ કથિત માહિતી તેના નિવેદનના પરિણામે કરવામાં આવી હતી, જેના પરિણામે આરોપી વ્યક્તિના બતાવ્યા મુજબ નાબાલિક બાળકીના મૃતદેહની મળેલગીરી થઈ.

૪૫ . માત્ર આ ઘટક અથવા તેનો એવો ભાગ, જે સગીર બાળકીના મૃતદેહની હકીકત મળવાની તાત્કાલિક કારણભૂત બાબત હતો, તે જ કાનૂની પુરાવા તરીકે સ્વીકાર્ય ગણાશે અને બાકીનો ભાગ નહીં. તેથી,

સામાન્ય ઘટનાઓના પ્રવાહમાં, આથી પ્રો ટેન્ટો (તે હદ સુધી) અટકાયત દરમિયાન આપવામાં આવેલા નિવેદનોના વ્યૂત્પન્ન ઉપયોગને અનુમતિ મળે છે.”

૧૦.૬. વડી અદાલતે ફરિયાદ પક્ષના પુરાવાને વિશ્વસનીય તથા અપીલકર્તાના દોષ તરફ સંકેત કરતા હોવાનું માન્યું, જ્યારે અપીલકર્તા પોક્સો અધિનિયમની કલમ ૨૯ હેઠળ તેના પર મુકાયેલ ભાર ઉતારવામાં નિષ્ફળ ગયો હતો. વડી અદાલતે નીચે મુજબ નોંધ કરતાં ફરિયાદ પક્ષનો કેસ સ્થાપિત થયેલો હોવાનું ઠરાવ્યું: –

૫૪ . તેથી, ફ.સાક્ષી ૧ શ્રીમતી નિશા, ફ.સાક્ષી ૨ કુમારી અનીતા અને ફ.સાક્ષી ૩ કુમારી આશના ની પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી સંપૂર્ણપણે વિશ્વસનીય અને ભરોસાપાત્ર છે. અમને ફ.સાક્ષી ૬ ડૉ. હિમાંશુ કુમારની સાક્ષી પર અવિશ્વાસ કરવાનો કોઈ કારણ દેખાતો નથી. ફ.સાક્ષી ૬ ડૉ. હિમાંશુ કુમારનું મૌખિક પુરાવું ફરિયાદ પક્ષના વર્ણનને સંપૂર્ણપણે સમર્થન આપે છે. ફ.સાક્ષી ૬ ડૉ. હિમાંશુ કુમાર, જેમણે મરણોત્તર પરીક્ષણ કર્યું હતું, તેમના ચિકિત્સકીય પુરાવામાં જાણવા મળ્યું કે અંદાજે ૭ વર્ષની વયની નાબાલિક બાળકી કુમારી અમનું મૃત્યુ પૂર્વમૃત્યુ ઇજાઓના કારણે થયું હતું અને મરણોત્તર અહેવાલ (આંક કા-૧૧) માં દર્શાવેલો મૃત્યુનો સમય એફ.આઈ.આર. (આંક કા-૧) માં દર્શાવેલા સમય સાથે તેમજ ફ.સાક્ષી ૧

શ્રીમતી નિશા, ફ.સાક્ષી ૨ કુમારી અનીતા અને ફ.સાક્ષી ૩ કુમારી આશના ની પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી સાથે સુસંગત છે.

૧૦.૭. વડી અદાલતે અગાઉની વૈરભાવના કારણે ખોટી રીતે સંડોવવામાં આવ્યા હોવાની બચાવ પક્ષની કથનાને પણ નકારી કાઢી હતી, અને એવું અવલોકન કર્યું હતું કે રામપ્રીતે ગોકુલને જમીન વેચી હોવાના કથિત વ્યવહાર અંગે કોઈ દઢ દસ્તાવેજ પુરાવો રજૂ કરવામાં આવ્યો નહોતો; તેમજ અપીલકર્તાનો ઉક્ત જમીનના સોદા સાથે કેવી રીતે સંબંધ હતો તે પણ દર્શાવવામાં આવ્યું નહોતું.

૧૦.૮. આ રીતે દોષિત ઠરાવાને સમર્થન આપ્યા પછી, વડી અદાલતે સજાના પ્રશ્નની તપાસ કરી અને, આ પ્રકારના કેસો માનવતા વિરુદ્ધના અપરાધો હોવાનું માનતાં, નીચે મુજબ નિરીક્ષણ કરતાં અપીલકર્તાને ફટકારવામાં આવેલી મૃત્યુદંડની સજાને યથાવત્ રાખી: –

“ ૬૧. આ કેસમાં, મૃત સગીર બાળકી અમની જ જાતિ, સામાજિક સ્તર અને વતનસ્થાનનો રહેવાસી આરોપી-અપીલકર્તા પપ્પુએ, પોતાની દુષ્ટ રચનાના પૂર્વસૂચક રૂપે તેને લીચી આપવાની લાલચ આપી; જેના પરિણામે તેનું અપહરણ, ફૂર બળાત્કાર અને ભયાનક હત્યા થઈ—જેમ તેના શરીર પર થયેલી અનેક મરણપૂર્વ ઇજાઓ સાક્ષ આપે છે; અને જેના અંતે તેની લાશને નદીના કિનારે ઝાડીઓની બાજુએ છુપાવવામાં આવી, તેમજ ૭ વર્ષની નિર્દોષ, અસહાય અને દુર્ભાગી બાળકી સાથે એવો બર્બર

વ્યવહાર એવો વ્યક્તિએ કર્યો હતો, જે તેની વિશ્વાસ જીતવાની સ્થિતિમાં હતો. તેની દોષિતતા અત્યંત વિશાળ પ્રમાણની છે અને સામાન્ય માણસના મનમાં ઘૂણાની લાગણી જગાવે છે.

૬૨. અંતમાં, ગુનાહિત કૃત્ય કરનારની પ્રેરણા, પીડિતની અસહાયતા, ગુનાની અત્યંત ગંભીરતા અને તેના અમલની રીત અમને એવો નિષ્કર્ષ કરવા પ્રેરિત કરે છે કે આ ‘ અત્યંત દુર્લભમાં અત્યંત દુર્લભ પ્રકરણ ’ છે, જેમાં મૃત્યુદંડની સજા માત્ર અન્ય લોકોને આવા જઘન્ય ગુનાઓ કરવાથી અટકાવવા માટે જ નહીં પરંતુ આવા ગુનાપ્રત્યે સમાજની ઘોર ઘૂણાને સ્પષ્ટ અને દઢ અભિવ્યક્તિ આપવા માટે પણ અત્યંત આવશ્યક છે.

૬૩. ઉપરોક્ત પ્રતિપાદનોના પ્રકાશમાં વર્તમાન કેસના તમામ તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓનો એકંદર દષ્ટિકોણથી વિચાર કરતાં અમારું દૃઢ મત છે કે મૃત્યુદંડની સજા યથાવત્ રાખવી જોઈએ. વ્યર્થ રીતે, અમે ઉપશમક પરિસ્થિતિઓ શોધવાનો પ્રયાસ કર્યો, પરંતુ પ્રચુર પ્રમાણમાં ઉગ્ર બનાવતી પરિસ્થિતિઓ મળી આવી.”

હરીફ રજૂઆતો

૧૧. અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલે ઉપરોક્ત ચુકાદા અને આદેશને પડકાર્યો છે અને અપીલકર્તાને દોષિત ઠરાવવાને દોરી ગયેલ નિષ્કર્ષો સામે તેમજ અપીલકર્તાને ફટકારવામાં આવેલી સજા સામે પ્રશ્નો ઉઠાવ્યા છે.

૧૨. અપીલકર્તાની દોષસિદ્ધિ અંગે, વિદ્વાન વકીલે સૌપ્રથમ જોરદાર દલીલ કરી છે કે એફ.આઈ.આર.ના પૂર્વસમયાંકન થવાની સંભાવનાને નકારી શકાય તેમ નથી; અને આ સંદર્ભમાં, ફ.સાક્ષી-૩ની સાક્ષીમાં જણાવાયેલા તથ્યોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે કે તે, ફ.સાક્ષી-૨ અને સુનિતા નામની એક વ્યક્તિ સાથે, ૧૪.૦૫.૨૦૧૫ના રોજ સવારે ૧૦:૦૦ વાગ્યે તે સ્થળે ગઈ હતી જ્યાં મૃતદેહ મળ્યો હતો. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે તે સમય સુધી એફ.આઈ.આર. નોંધાઈ નહોતી, કારણ કે ફરિયાદ માત્ર ૧૪.૦૫.૨૦૧૫ના રોજ અંદાજે બપોરે ૧૨:૩૫ વાગ્યે કરવામાં આવી હતી અને મૃતદેહ કથિત રીતે સાંજે ૪:૧૦ થી ૫:૧૫ વાગ્યાની વચ્ચે મળ્યો હતો. વધુમાં, વિદ્વાન વકીલે એ હકીકતનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે કે ફ.સાક્ષી-૧ મુજબ, તેને પોતાની પુત્રીની હત્યા વિશે જાણ માત્ર અપીલકર્તાની ધરપકડ થયા પછી થઈ હતી; છતાં, પોતાની ફરિયાદમાં તેણે નિશ્ચિતપણે એવો ઉલ્લેખ કર્યો હતો કે અપીલકર્તાએ તેની પુત્રી પર બળાત્કાર કર્યો, તેની હત્યા કરી અને મૃતદેહ છુપાવ્યો. વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા મુજબ, ફરિયાદ કરતાં સમયે તેને કથિત ગુનાઓના બન્યાનો તથ્યજ્ઞાન હોઈ શક્યું ન હોત. વિદ્વાન વકીલે વધુમાં એવો પણ તર્ક કર્યો છે કે ફરિયાદ પક્ષે દર્શાવેલ ઘટનાઓના ક્રમ પહેલાં જ મૃતદેહ મળી ગયો હતો, તે બાબત આ હકીકતથી પણ સંભાવ્ય બને છે કે ૧૫.૦૫.૨૦૧૫ના રોજ કરવામાં આવેલા મરણોત્તર પરીક્ષણમાં મૃત્યુનો સમય અંદાજે ૨-૩ દિવસ અગાઉનો જણાવવામાં આવ્યો હતો અને તેથી મૃતદેહ ૧૩.૦૫.૨૦૧૫ અથવા

૧૨.૦૫.૨૦૧૫ના બપોર બાદ મળ્યો હતો. દલીલ એવી કરવામાં આવી છે કે નોંધ પરના પુરાવાઓ પરથી, ૧૪.૦૫.૨૦૧૫ના રોજ સવારે ૧૦:૦૦ વાગ્યા પહેલાં મૃતદેહ મળી ગયો હતો અને ત્યારબાદ, પૂર્વવેરઝેરના કારણે અપીલકર્તા પર દોષારોપણ કરતાં એફ.આઈ.આર. નોંધવામાં આવી હતી, એવી સંભાવનાને નકારી શકાય તેમ નથી.

૧૨.૧. એફ.આઈ.આર.ની નોંધણી સમયે પોલીસ સ્ટેશનમાં કોણ હાજર હતું તે સંબંધિત તથ્યો બાબતે રહેલી અસંગતતાઓ તેમજ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ માહિતીદાતાનું નિવેદન નોંધવાનો સમય પણ ઉજાગર કરવામાં આવ્યો છે. વધુમાં એવું પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે એફ.આઈ.આર.ના કોલમ ૧૫ માં ‘અદાલતમાં મોકલ્યાની તારીખ અને સમય’ અંગે કોઈ વિગતો દર્શાવવામાં આવી ન હતી. રજૂ કરવામાં આવે છે કે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા અંગેના સંશયો સાથે મળીને જોવામાં આવતી આ અસંગતતાઓ અપીલકર્તાને સંશયનો લાભ મેળવવા હકદાર બનાવે છે.

૧૨.૨. અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા સંબંધિત તે નિષ્કર્ષોને, જેઓને નીચલી અદાલત અને વડી અદાલતે સાબિત ગણાવ્યા છે, જોરદાર રીતે પડકાર્યા છે. મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિને છેલ્લે અપીલકર્તાની સાથે જીવિત અવસ્થામાં જોવામાં આવ્યો હતો તેવી પરિસ્થિતિને હાથ ધરીને, વિદ્વાન વકીલે પુરાવામાં કેટલીક અસંગતતાઓ દર્શાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, જે તેમના મુજબ ફરિયાદ પક્ષના કેસને ખોટો ઠરાવે છે.

૧૨.૨.૧. એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે અપીલકર્તાએ મૃત્યુ પામેલાને કથિત રીતે લલચાવી લઈ જવા પહેલાં બાળકો અને મૃત્યુ પામેલા જ્યાં રમતા હતા તે સ્થળ અંગે ફ.સાક્ષી-૧, ફ.સાક્ષી-૨ અને ફ.સાક્ષી-૩ ની સાક્ષીમાં અસંગતતાઓ છે. આ ઉપરાંત, ફ.સાક્ષી-૧ અને ફ.સાક્ષી-૨ ના વર્તન પર પણ પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો છે કે તેમણે મૃત્યુ પામેલ બાળકને સાંજના સમયે એવા વ્યક્તિ સાથે લઈ જવા દીધો, જેને તેઓ દારૂડિયા તરીકે વર્ણવતા, અને છતાં હસ્તક્ષેપ કરવાનો કોઈ પ્રયત્ન કર્યો નથી. ફરિયાદ પક્ષના કેસમાં અસંગતતાના અન્ય વિવિધ પાસાઓનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં ફ.સાક્ષી-૩ આશ્રાએ એવું જણાવ્યું હતું કે બાળકો ૫ કલાક સુધી રમતા જ રહ્યા અને ઘરે પાછી ફરતાં તેણે અપીલકર્તાને ત્યાં હાજર જોયો; અને એવો રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે તો આ સાક્ષીને અસંગત માનવી જોઈએ, અથવા તેને અવગણવી જરૂરી છે, અથવા તે ફ.સાક્ષી-૧ અને ફ.સાક્ષી-૨ ની સાક્ષી અંગે ગંભીર શંકાઓ ઊભી કરે છે. વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા અનુસાર, વડી અદાલતે સાક્ષીઓની કથિત ગ્રામ્ય પૃષ્ઠભૂમિના સંદર્ભમાં મહત્વપૂર્ણ વિરોધાભાસો અને અસંગતતાઓને ભૂલથી અવગણ્યા છે, જ્યારે એ હકીકત પણ અવગણાઈ છે કે કોઈપણ રીતે આવા મહત્વપૂર્ણ વિરોધાભાસોથી ઊભો થતો શંકાનો લાભ અપીલકર્તાને જ મળવો જોઈએ.

૧૨.૨.૨. આવો પણ દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે ફ.સાક્ષી-૧ અને ફ.સાક્ષી-૨ વિશ્વસનીય નહોતા, કારણ કે મૃત્યુ પામેલાને શોધવા દરમિયાન

તેમણે જે કોઈ એક ગામલોકના ઘરે મુલાકાત લીધી હોય તેનું નામ પણ તેઓ બતાવી શક્યા નહોતા; અને વાસ્તવમાં, ફ.સાક્ષી-૨ એ જણાવ્યું હતું કે ૧૪.૦૫.૨૦૧૫ના રોજ મધરાત્રિ અને સવારે ૧:૦૦ વાગ્યા વચ્ચે તે ગામના પ્રધાનના ઘરે અપીલકર્તાને મળ્યો હતો, પરંતુ આવા તથ્યો ફ.સાક્ષી-૧ અથવા ફ.સાક્ષી-૮ની સાક્ષીમાં જણાવવામાં આવ્યા નહોતા.

૧૨.૨.૩. વિદ્વાન વકીલ દલીલ કરે છે કે ‘છેલ્લે જોવામાં આવેલ’ સમય અને ‘મૃતદેહની મળતાવળી’ વચ્ચેના મધ્યવર્તી સમયગાળાને લઈને સમજૂતી આપવાનો ભાર અપીલકર્તા પર ખસેડી શકાય નહીં, કારણ કે છેલ્લે જોવામાં આવેલ હોવાનો સંજોગ પોતે જ નિશ્ચિતતા સાથે સંતોષકારક રીતે સાબિત થયો નથી.

૧૨.૩. વધુમાં જોરદાર દલીલ કરવામાં આવી છે કે ફરિયાદ પક્ષ એ સાબિત કરવામાં સફળ થયું નથી કે મૃતકનો મૃતદેહ અપીલકર્તાની સૂચનાથી કબજે લેવામાં આવ્યો હતો, અથવા તેને મૃતદેહ ક્યાં આવેલો હતો તેની કોઈ જાણકારી હતી.

૧૨.૩.૧. વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી છે કે એફ.આઈ.આર.ની નોંધણી પહેલાં મૃતદેહની શોધ મળી આવવી નકારવામાં આવી નથી અને જ્યારે અપીલકર્તાની પાછળથી ધરપકડ કરવામાં આવી હતી, ત્યારે અપીલકર્તા દ્વારા કરાયેલા કોઈ નિવેદનના અનુસંધાનમાં કોઈ કહેવાતી શોધ થઈ શકી ન હોત. આ જ ક્રમમાં, આ પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે મૃતદેહ આવેલ સ્થાન અંગે

અપીલકર્તાને વિશિષ્ટ જાણકારી હતી એવું કહી શકાય નહીં, કારણ કે આવી જાણકારી અગાઉથી ઘણા લોકોને હોવી નકારવામાં આવી નથી. તેથી, વડી અદાલતે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૭ના સંદર્ભમાં અનુમાન કાઢવામાં ભૂલ કરી છે.

૧૨.૩.૨. એ દલીલ પણ કરવામાં આવી છે કે અપીલકર્તાની ધરપકડ સંબંધિત તથ્ય પણ કાયદાનુસાર સ્વયં સાબિત કરવામાં આવ્યું નથી અને આ સંદર્ભમાં ફ.સાક્ષીજ ના નિવેદનમાં અસંગતતાઓ દર્શાવવામાં આવી છે, સાથે જ એ હકીકત પણ દર્શાવવામાં આવી છે કે ધરપકડનું સ્મરણપત્ર ધરપકડના સ્થળે તૈયાર કરવામાં આવ્યું નહોતું અને કથિત વસૂલાતો કરવામાં આવ્યા પછી થોડા કલાકો બાદ પૂર્ણ કરવામાં આવ્યું હતું. વિદ્વાન વકીલે એવો તર્ક રજૂ કર્યો કે જ્યારે ધરપકડની પરિસ્થિતિ શંકાસ્પદ હોય, ત્યારે ત્યારબાદનું જાહેરનામાકીય નિવેદન અને વસૂલાત સાબિત થયેલી તરીકે સ્વીકારી શકાય નહીં.

૧૨.૩.૩. આ ઉપરાંત દલીલ કરવામાં આવી છે કે આ મામલામાં જેના પર આધાર રાખવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે તે ખુલાસો અસપષ્ટ હતો અને આક્ષેપિત જમીને આક્ષેપિત ખુલાસાઓ સાથે સાંકળી શકાય તેમ નથી. રજૂઆત એવી છે કે જમી તરફ સંકેત કરતો અથવા જમી સુધી લઈ જતો ખુલાસાનો કોઈપણ પાસો સાબિત કરવામાં આવ્યો નથી અને કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં આવી ઠાલવેલી જમીને દોષિત ઠેરવવાના આધાર તરીકે બનાવી શકાય નહીં. આ પણ વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો છે કે નીચલી અદાલતે પોલીસ કસ્ટડી દરમિયાન

અપીલકર્તાએ કથિત રીતે આપેલા આપત્તિજનક નિવેદનો, જેમાં મૃતકને ખેંચી જવાની હકીકતનો પણ સમાવેશ થાય છે, તેનો ભૂલથી વિચાર કર્યો હતો.

૧૨.૪. અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલે વધુમાં દલીલ કરી છે કે આ કેસમાં તબીબી અને ફોરેન્સિક પુરાવા ન તો અપીલકર્તા વિરુદ્ધ સાબિત કરવામાં આવ્યા છે અને ન તો અપીલકર્તાને ગુનાથી સાંકળવા માટે પૂરતા છે. મૃતકાના અંદરના વસ્ત્ર પર માનવ શુક્રાણુની હાજરી અંગે રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે અપીલકર્તા સંદર્ભે કોઈ સાંકળતું પુરાવું નથી અને અપીલકર્તાના અંદરના વસ્ત્ર પર પણ કોઈ શુક્રાણુ મળ્યાં ન હતા. વધુમાં એ પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે જમીનો ન તો સાબિત કરવામાં આવી હતી અને ન જ વૈજ્ઞાનિક રીતે યોગ્ય જણાતી હતી. મૃતકાના કપડાં સ્થળ પર નહીં પરંતુ પોલીસ સ્ટેશનમાં સીલ કરવામાં આવ્યા હતા. વધુમાં, સંગ્રહ અને આગળ મોકલવાની પ્રક્રિયા પણ અવૈજ્ઞાનિક હતી, કારણ કે ફ.સાક્ષી-૮ એ સ્વીકાર્યું હતું કે પોલીસ સ્ટેશનના મલખાનામાં જમ કરેલ કપડાંને વૈજ્ઞાનિક રીતે સંગ્રહિત રાખવાની કોઈ સુવિધા નહોતી. વધુમાં, એફ.એસ.એલ. અહેવાલ ૧૦.૦૮.૨૦૧૬ના રોજ આપવામાં આવ્યો હતો અને ઘટનાના એક વર્ષ અને ત્રણ મહિના પછી પણ કપડાં પર શુક્રાણુકોષો હજુ મળી શકે તે અસંભવિત હતું; અને અહેવાલમાં કરાયેલ નિષ્કર્ષ માટેના વૈજ્ઞાનિક માપદંડ અને આધાર સાબિત કરવા કોઈ નિષ્ણાતની તપાસ કરવામાં આવી નહોતી. તેથી એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે વર્તમાન કેસમાં બળાત્કારનો ગુનો સ્થાપિત થતો નથી.

૧૨.૫. વિદ્વાન વકીલે વધુમાં દલીલ કરી છે કે નીચલી અદાલતોએ પોક્સોની કલમ ૨૯ પર આધાર રાખવામાં ગંભીર ભૂલ કરી છે, જ્યારે તેઓએ આ બાબતનો વિચાર કર્યો નથી કે અપીલકર્તા પર પુરાવાનો ભાર સ્થાનાંતરિત કરવા માટે મૂળભૂત તથ્યો ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા સ્થાપિત કરવામાં આવ્યા હોવા જોઈએ, જે પોક્સો હેઠળના ગુનાઓના સંદર્ભમાં ‘આરોપિત ગુનો વાજબી શંકાથી પરે સાબિત કરવો’નો સમાવેશ કરે છે. અપીલકર્તા તરફના વિદ્વાન વકીલના મતે, ફરિયાદ પક્ષ આરોપિત ગુનાઓને વાજબી શંકાથી પરે સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયેલ હોવાથી, વર્તમાન કેસમાં પોક્સોની કલમ ૨૯ના સંદર્ભે કોઈ અનુમાન દોરવામાં આવી શક્યું હોત નહીં.

૧૨.૬. વિદ્વાન વકીલે એવો પણ તર્ક કર્યો કે, નોંધપોથી પર જેમના નામો પ્રકાશમાં આવ્યા હતા એવા મહત્વના સાક્ષીઓની પૂછપરછ ન કરવામાં આવવાના કારણે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ ના દૃષ્ટાંત (જી) મુજબ પ્રતિકૂળ અનુમાન ન દોરીને નીચલી અદાલતોએ ભૂલ કરી છે; અને અપીલકર્તાની દોષિત ઠરાવણી સુનિશ્ચિત થવાથી અગાઉની વૈરભાવનાના કારણે વ્યક્તિગત રીતે લાભાન્વિત થનારા, અને તેથી હિતસંબંધિત સાક્ષી બનેલા ફ.સાક્ષી-૧ થી ફ.સાક્ષી- ૪ ના સાક્ષ્યની મૂળવણી કરતી વખતે વિવેક અને સાવચેતીના નિયમો લાગુ કરવા જરૂરી હતા, તે બાબત ધ્યાનમાં લેવામાં પણ તેઓ નિષ્ફળ ગયા છે.

૧૨.૭. અપીલકર્તા તરફના વિદ્વાન વકીલે તેમના દલીલોને સમર્થન આપવા માટે અનેક નિર્ણયોનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે, જેમાં સુધર્શન અને અન્ય વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય: (૨૦૧૪) ૧૨ એસસીસી ૩૧૨, શરદબિર્ધિચંદ સારડા વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય: (૧૯૮૪) ૪ એસસીસી ૧૧૬, અંજન કુમાર શર્મા અને અન્ય વિ. આસામ રાજ્ય: (૨૦૧૭) ૧૪ એસસીસી ૩૫૯, રાજ્ય (એનસિટી/દિલ્હી) વિ. નવજોત સંઘુ: (૨૦૦૫) ૧૧ એસસીસી ૬૦૦, ડી.કે. બાસુ વિ. ડબ્લ્યુ.બી. રાજ્ય: (૧૯૯૭) ૧ એસસીસી ૪૧૬, રામ્મી ઉપનામ રામેશ્વર વિ. એમ.પી. રાજ્ય: (૧૯૯૯) ૮ એસસીસી ૬૪૯, રાજ કુમાર સિંહ ઉપનામ રાજુ ઉપનામ બાટ્યા વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય: (૨૦૧૩) ૫ એસસીસી ૭૨૨, અઘનૂ નાગેશિયા વિ. બિહાર રાજ્ય: (૧૯૬૬) ૧ એસસીઆર ૧૩૪, અબ્દુલવહાબ અબ્દુલમજીદ બલોચ વિ. ગુજરાત રાજ્ય: (૨૦૦૯) ૧૧ એસસીસી ૬૨૫, રમેશચંદ્ર અગ્રવાલ વિ. રેજન્સી હોસ્પિટલ લિમિટેડ અને અન્ય: (૨૦૦૯) ૯ એસસીસી ૭૦૯, નૂર આગા વિ. પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય:

(૨૦૦૮) ૧૬ એસીસી ૪૧૭ અને જસ્ટિસ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય: ૨૦૨૦ એસીસી ઓનલાઈન કેર ૪૯૫૬.

૧૩. રજૂઆતોના બીજા પાસામાં, અપીલકર્તા તરફથી વિદ્વાન વકીલે, દોષિત ઠરાવવાના વિરોધમાં કરેલા તેમના દલીલોને આંચ ન આવે તે રીતે, એવી દલીલ કરી છે કે નીચલી અદાલતો દ્વારા સજા નિર્ધારણની પ્રક્રિયા

સ્થાપિત કાયદાના ઉલ્લંઘનમાં કરવામાં આવી છે અને કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં, મૃત્યુદંડની સજા પુષ્ટિ પામવા પાત્ર નથી.

૧૩.૧. નીચલી અદાલતના ચુકાદાના સંદર્ભમાં, વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી કે તેણે માત્ર ગુનાની પરિસ્થિતિઓનું જ વિચારણા કર્યું હતું, પરંતુ અપીલકર્તાના સુધાર અને પુનર્વસન થવાની સંભાવના સંબંધિત તત્વોનું વિચારણા કરવામાં નિષ્ફળ ગઈ હતી. વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી કે સામાવાળા-રાજ્યે અપીલકર્તા દ્વારા હિંસાત્મક સ્વરૂપના ગુનાહિત કૃત્યો કરવામાં આવવાની સંભાવના છે અથવા તે સમાજ માટે ભયરૂપ જોખમ ઉભું કરે છે તે દર્શાવવા માટે કોઈ પુરાવો, અંશતઃ સંભાવના દર્શાવતો પુરાવો પણ, રજૂ કર્યો નહોતો. ગુનાહિત પૂર્વવૃત્તાંત ન હોવો, પરિવાર અપીલકર્તા પર નિર્ભર હોવો અને સુધારની સંભાવના જેવા શમક પરિબલો નીચલી અદાલતે વિચાર્યા નહોતા અને કોઈ દાખલા આધારિત કાયદાની ચર્ચા પણ કરવામાં આવી નહોતી. વિદ્વાન વકીલે વધુમાં રજૂ કર્યું કે વડી અદાલતે પણ બાળ બળાત્કારના ગુનાઓની ગંભીરતા અંગે માત્ર ચર્ચા કરીને અને ત્યારબાદ કોઈ શમક પરિસ્થિતિઓ મળી આવી નહોતી એવો ઉપરી નિષ્કર્ષ નોંધાવીને સજા નક્કી કરવામાં થયેલી એ જ ભૂલોનું પુનરાવર્તન કર્યું હતું.

૧૩.૨. હાલના કેસમાં નીચલી અદાલતો દ્વારા કરવામાં આવેલ દંડનિર્ધારણની પ્રક્રિયા, બચ્ચન સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય : (૧૯૮૦) ૨ એસ.સી.સી. ૬૮૪ માં આપવામાં આવેલા સંવિધાન પીઠના નિર્ણય સહિત,

તેમજ મોહદ. મન્નાન ઉપનામ અબ્દુલ મન્નાન વિ. બિહાર રાજ્ય : (૨૦૧૯) ૧૬ એસ.સી.સી. ૫૮૪ ના ૩-ન્યાયાધીશ પીઠના નિર્ણય સહિત, આ અદાલતના વિવિધ નિર્ણયોમાં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતના અનુરૂપ નહોતી, એવી દલીલ વિદ્વાન વકીલે કરી છે.

૧૩.૩. અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલે ‘સુધારાની સંભાવના’ સંબંધિત તત્વો પર ભાર મૂક્યો છે અને રજૂઆત કરી છે કે કોઈ કેસને ‘અત્યંત દુર્લભમાંથી પણ અત્યંત દુર્લભ’ શ્રેણીમાં લેતાં સિદ્ધાંતો સ્પષ્ટ છે કે જ્યાં સુધી સુધારા માટે અવકાશ અથવા સંભાવના હોય ત્યાં સુધી આજીવન કેદની સજા ‘નિઃસંદેહ રીતે સંપૂર્ણપણે બંધ’ કહેવાઈ શકે નહિ. વિદ્વાન વકીલે રાજેન્દ્ર પ્રહલાદરાવ વાસનિક વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય : (૨૦૧૯) ૧૨ એસ.સી.સી. ૪૬૦ ના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરીને રજૂ કર્યું છે કે ઉક્ત કેસ પણ એક નાબાલિકાના બળાત્કાર અને હત્યા સંબંધિત હતો અને તેમાં આ અદાલતની ૩-ન્યાયમૂર્તિઓની ખંડપીઠે એવો ઠરાવ કર્યો હતો કે મૃત્યુદંડ આપતા પહેલા અદાલતોએ દોષિતને સમાજમાં સુધારી અને પુનર્વસાવી શકાય તેવી સંભાવનાનો ‘ગંભીરતા અને નિષ્ઠાપૂર્વક વિચાર’ કરવો અનિવાર્ય છે, અને આવી તપાસ માટે દોષારોપણની તારીખ અને સજા નિર્ધારણ વચ્ચેનો સમયગાળો એવો લંબાવવો જરૂરી બની શકે કે જેથી પક્ષકારો સજા નિર્ધારણ કરતી અદાલતને સહાયરૂપ થાય તેવા પુરાવા એકત્રિત કરી અને રજૂ કરી શકે. વિદ્વાન વકીલે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે વર્તમાન કેસમાં નીચલી અદાલતે અપીલકર્તાને ૦૭.૧૨.૨૦૧૬ના રોજ દોષિત ઠેરવ્યો હતો અને

ત્યારબાદના ૪ બીજા દિવસે, એટલે કે, ૦૮.૧૨.૨૦૧૬ના રોજ તેને મૃત્યુદંડની સજા ફરમાવી હતી. તેથી, સંબંધિત ઉપશામક પરિસ્થિતિઓ અંગેનો સામગ્રી કે પુરાવો નોંધ પર લાવવા માટે અપીલકર્તાને વાજબી તક આપવામાં આવી નહોતી.

૧૩.૪. વિદ્વાન વકીલે વધુમાં અનેક પરિબલો પર આધાર મૂક્યો છે, જે તેમના મતે નિઃસંદેહ શમનકારી પરિસ્થિતિઓ છે અને જેના કારણે મૃત્યુદંડને મંજૂરી આપવી યોગ્ય ઠરતી નથી.

૧૩.૪.૧. એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે પ્રથમ શમનકારી પરિસ્થિતિ અપીલકર્તાના જેલમાં સારા વર્તન સંબંધિત છે, જ્યાં તેને જેલ કચેરીના સફાઈના કામની જવાબદારી પણ સોંપવામાં આવી છે, અને એ હકીકત પણ છે કે તેણે ફૂડ એન્ડ ન્યુટ્રિશન વિષયમાં સર્ટિફિકેટ કોર્સ કર્યો છે, જોકે તે પરીક્ષા પાસ કરી શક્યો નહોતો. રજૂ કરવામાં આવે છે કે અપીલકર્તા પોતાના સુધાર માટે ઉપલબ્ધ તમામ તકોનો ઉપયોગ કરી રહ્યો છે.

૧૩.૪.૨. વિદ્વાન વકીલના મતાનુસાર, બીજો શમક પરિસ્થિતિજન્ય તત્વ એ છે કે અપીલકર્તાનો કોઈ ફોજદારી પૂર્વ ઇતિહાસ નથી અને તે સમાજનો સદ્વાચારી સભ્ય રહ્યો છે, જે સુધારાની પ્રબળ સંભાવના પણ દર્શાવે છે. વિદ્વાન વકીલે ગુદ્દા ઉપનામ ધારિકેન્દ્ર વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય : (૨૦૧૩) ૧૬ એસ.સી.સી. ૫૮૬ અને કાલુ ખાન વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય : (૨૦૧૫) ૧૬ એસ.સી.સી. ૪૮૨ ના કેસોનો ઉલ્લેખ કરીને રજૂ કર્યું છે કે તેમાં, આ અદાલતે

ફોજદારી પૂર્વ ઇતિહાસના અભાવ અને વય (૩૫ વર્ષ) ને શમક પરિબળો તરીકે વિચારમાં લીધા હતા.

૧૩.૪.૩. આ કેસમાં અવલંબવામાં આવેલ ત્રીજી શામક પરિસ્થિતિ અપીલકર્તાના પરિવારની નિર્ભરતા અને તેના સામાજિક-આર્થિક પરિપ્રેક્ષ્યના સંદર્ભમાં છે. અપીલકર્તાની પત્નીના સોગંદનામાના સંદર્ભે રજૂ કરવામાં આવે છે કે તે તેના પ્રત્યે કાળજી રાખનાર પતિ રહ્યો હતો અને બાળકો માટે સારો પિતા રહ્યો હતો; તે સતત પોતાના પરિવારમાં ફોન કરીને તેમના કલ્યાણવિશે પૂછપરછ કરતો રહે છે; અને ગામના લોકો પણ તેના સુખાકારી વિષે ચિંતિત છે. વધુમાં એ પણ રજૂ કરવામાં આવે છે કે અપીલકર્તા અતિ ગરીબ દલિત પરિવારમાંથી આવે છે, દૈનિક મજૂરી કરતો મજૂર તરીકે કામ કરતો હતો અને પરિવારે કોઈ સીધી વીજળી અથવા પાણીની જોડાણ સુવિધા વિના અત્યંત મુશ્કેલીથી ગુજરાન ચલાવવાનું બનતું હતું. વધુમાં, તેઓ જે ઘરમાં રહે છે તે તેમને વર્ષ ૨૦૧૬માં પ્રધાન મંત્રી આવાસ યોજના-ગ્રામિણના ભાગરૂપે આપવામાં આવ્યું હતું. એ પણ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે હાલના કેસમાં અપીલકર્તાની ધરપકડ બાદ તેનો ભાઈ નદીમાં ડૂબી ગયો હતો અને તેની માતાનું પણ વર્ષ ૨૦૧૮માં અવસાન થયું હતું; ગરીબીના કારણે અપીલકર્તાના સૌથી મોટા પુત્રને તેના મામા સાથે રહેવા માટે ગુજરાત મોકલવો જરૂરી બન્યો હતો; તેના પિતા રામપ્રીતને વૃદ્ધાવસ્થા હોવા છતાં પરિવારનું ભરણપોષણ કરવા માટે ભારે પરિશ્રમ કરવો પડે છે અને બાળકોને પણ કામ કરવા માટે મજબૂર થવું પડે

છે, છતાં પણ પરિવારની કુલ આવક માત્ર રૂ.૩૦૦૦/- પ્રતિ મહિના જેટલી જ છે; અને અપીલકર્તાની પત્ની નબળી અને ક્ષીણ છે તથા અપીલકર્તા પર મૃત્યુદંડ લાદવામાં આવતા તેને અત્યંત માનસિક પીડા અને તણાવનો સામનો કરવો પડ્યો છે. આ અદાલતના વિવિધ નિર્ણયોના, જેમાં એમ. એ. એન્ટોની વિ. કેરળ રાજ્ય: ૨૦૧૮ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન એસ.સી. ૨૮૦૦ નો પણ સમાવેશ થાય છે, સંદર્ભે રજૂ કરવામાં આવે છે કે આવા પરિબળો પણ શામક પરિસ્થિતિના છે. એ પણ રજૂ કરવામાં આવે છે કે અપીલકર્તાનો તેના પરિવાર અને સ્થાનિક સમાજ સાથેનો સતત સંબંધ; તથા પરિવારની તેના પરની આર્થિક અને ભાવનાત્મક નિર્ભરતા, સુધારાની શક્યતા સૂચવતાં વધારાના પરિબળો છે.

૧૩.૪.૪. ચોથા શામક પરિબળ તરીકે, અપીલકર્તા તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી કે વર્તમાન મામલો પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત હોવાને કારણે અતિશય દંડ આપવો યોગ્ય નથી. વિદ્વાન વકીલે આ અદાલતના વિવિધ નિર્ણયોનો, જેમાં મોહદ. મન્નાન અને કાલુ ખાન (ઉપરોક્ત) ના કેસોના નિર્ણયોનો પણ સમાવેશ થાય છે, ઉલ્લેખ કર્યો છે. વિદ્વાન વકીલે શત્રુદ્ધ બાબન મેશ્રમ વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય: (૨૦૨૧) ૧ એસીસી ૫૮૬ ના નિર્ણયનો સંદર્ભ આપીને દલીલ કરી કે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના કેસમાં મૃત્યુદંડ લાદવાના પ્રશ્નનો વિચાર કરતી વખતે, પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવો ‘નિષ્કલંક સ્વરૂપનો’ હોવો આવશ્યક છે, અથવા તે ‘અપવાદરૂપ કેસ’ તરફ દોરી જતો હોવો જોઈએ, અથવા એવો પ્રબળ હોવો જોઈએ કે જેથી અદાલતને વિશ્વાસ થાય કે મૃત્યુદંડ કરતાં

ઓછી સજાનો વિકલ્પ બંધ થઈ જાય છે. આગળ, રવિશંકર ઉર્ફે બાબા વિશ્વકર્મા વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય: (૨૦૧૯) ૯ એસીસી ૬૮૯ ના નિર્ણયનો સંદર્ભ આપીને દલીલ કરવામાં આવી કે તેમાં આ અદાલતની ૩-ન્યાયમૂર્તિઓની ખંડપીઠે ‘અવશેષ શંકા’ નો આધાર લીધો હતો, જેનો અર્થ એવો થાય છે કે આરોપીની દોષિતતા અંગે ચુક્તિસંગત શંકાથી પર અદાલત સંતુષ્ટ હોવા છતાં, તેવી દોષિતતા અંગે કંઈક સ્થાયી રહેલી અથવા અવશેષરૂપ શંકાઓ રહી શકે; અને તેથી અદાલત મૃત્યુદંડ લાદવો સુરક્ષિત ગણાશે નહીં. વિદ્વાન વકીલે રજૂ કર્યું કે ફરિયાદ પક્ષના કેસમાં અનેક અસંગતતાઓ અને ખામીઓ છે; અને દોષારોપણને પડકારતાં રજૂ કરાયેલા તર્કોના સંદર્ભમાં વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી કે વર્તમાન મામલો સ્પષ્ટપણે સ્થાયી રહેલી અવશેષ શંકાઓનો કેસ છે, જે અપીલકર્તાના હિતમાં વધુ એક શમક પરિબળ તરીકે કાર્ય કરવું જોઈએ.

૧૩.૪.૫. વિદ્વાન વકીલે અમારી સમક્ષ તુલનાત્મક નિર્ણયોનું એક કોષ્ટક પણ રજૂ કર્યું છે, જેમાં આ અદાલતે મૃત્યુદંડને ‘સાધારણ આજીવન કારાવાસ’માં રૂપાંતરિત કર્યો છે. આગળ, વિદ્વાન વકીલે યુનિયન/ઇન્ડિયા વિ. વી. શ્રીહરન ઉપનામ મુરગન અને અન્ય : (૨૦૧૬) ૭ એસ.સી.સી. ૧ ના મામલામાં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતોનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે, જેમાં આ અદાલતે મૃત્યુદંડના સ્થાને સજાની વિશેષ શ્રેણીને માન્યતા આપી છે, (અર્થાત્, ૧૪ વર્ષથી વધુ નિર્દિષ્ટ ગાળામાં મુક્તિ-રાહતથી વંચિત આજીવન સજા, અથવા સ્વાભાવિક જીવનના બાકીના સમગ્ર સમયગાળા માટે મુક્તિ-રાહતથી વંચિત

આજીવન સજા). વિદ્વાન વકીલે અમારી સમક્ષ સગીરોના બળાત્કાર અને હત્યાના તુલનાત્મક કેસોનું એક કોષ્ટક પણ રજૂ કર્યું છે, જેમાં મૃત્યુદંડને આજીવન કારાવાસમાં રૂપાંતરિત કરતી વખતે, નિશ્ચિત ગાળાની માટે અથવા સમગ્ર જીવનના બાકીના સમય માટે, મુક્તિ-રાહતને બાકાત રાખવામાં આવી છે.

૧૩.૪.૬. ઉપરોક્તના સંદર્ભમાં અને સામાવાળા તરફથી ઉદ્દેખિત નિર્ણયો પરથી પણ આધાર મેળવવાનો પ્રયત્ન કરતાં, વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી છે કે વર્તમાન મામલામાં અપીલકર્તાને ફરમાવાયેલ મૃત્યુદંડ મંજૂર ન કરવામાં આવે તે યોગ્ય છે.

૧૪. તેના વિપરીત, સામાવાળા-રાજ્ય તરફથી વિદ્વાન વકીલે નોંધપોથી પર રહેલી સામગ્રી તથા આ અદાલતના અનેક નિર્ણયોનો સંદર્ભ આપી અપીલકર્તાની દોષિત ઠેરવણી અને સજા આદેશને યોગ્ય રીતે સમર્થન આપ્યું છે.

૧૫. અપીલકર્તાની દોષિત ઠરાવણી અંગે, સામાવાળા-રાજ્ય તરફથી વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી છે કે પુરાવાની સવિસ્તર મૂલવણી કર્યા પછી નીચલી અદાલત અને વડી અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા સમવર્તી નિષ્કર્ષોમાં કોઈ પણ પ્રકારની ખામી નથી અને તેમાં હસ્તક્ષેપ કરવાની કોઈ જરૂરિયાત ઊભી થતી નથી. ૧૫.૧. વિદ્વાન વકીલે અપીલકર્તા વિરુદ્ધ સાબિત માનવામાં આવેલી પરિસ્થિતિઓની કડીનો પુનરોચ્ચાર કર્યો છે અને

રજૂ કર્યું છે કે અપીલકર્તા તરફથી જે અસંગતતાઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે તે સ્વભાવમાં નગણ્ય છે અને ફરિયાદ પક્ષના કેસને કોઈ હાનિ પહોંચાડતી નથી. આ અદાલતના ઇન્સ્પેક્ટર ઓફ પોલીસ, તમિલ નાડુ વિ. જૉન ડેવિડ : (૨૦૧૧) ૫ એસ.સી.સી. ૫૦૯ ના નિર્ણયના સંદર્ભમાં, વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી છે કે તપાસની પ્રક્રિયામાં રહેલી નગણ્ય ખામીઓ અને અનિયમિતતાઓ, જ્યારે તપાસમાં મજબૂત પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પ્રાપ્ત થયા હોય અને જે તર્કસંગત રીતે આરોપીના દોષ તરફ સૂચન કરતા હોય, ત્યારે કેસનું મુખ્ય આધાર બની શકતી નથી.

૧૫.૨. વિદ્વાન વકીલે રજૂ કર્યું છે કે, મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિના ગુમ થવાથી લઈ અપીલકર્તાની ધરપકડ સુધીની ઘટનાઓની સમગ્ર શ્રેણી ૨૦ કલાકની અંદર બની હતી, કારણ કે પીડિત આશરે ૧૩.૦૫.૨૦૧૫ના રોજ સાંજે ૬:૩૦ વાગ્યે ગુમ થયો હતો અને અપીલકર્તાની ધરપકડ તેના બીજા દિવસે આશરે બપોરે ૩:૩૦ વાગ્યે કરવામાં આવી હતી; અને ફરિયાદ પક્ષે મહત્વપૂર્ણ પરિસ્થિતિઓની સંપૂર્ણ શ્રેણી સ્થાપિત કરી છે, જે માત્ર અપીલકર્તાના દોષિત હોવાના નિષ્કર્ષ તરફ જ દોરી જાય છે.

૧૫.૩. વિદ્વાન વકીલે, ફ.સાક્ષી-૧, ફ.સાક્ષી-૨ અને ફ.સાક્ષી-૩ ના જુબાનાં સંદર્ભે, એવી રજૂઆત કરી છે કે, પીડિતા ખરેખર છેલ્લે અપીલકર્તાની સાથે જ જોવામાં આવી હતી, જ્યારે અપીલકર્તાએ લીચી તોડવા લઈ જવાનો બહાનો કરીને તેને લલચાવી, અગાઉથી ઘડેલી યોજનાના અનુસંધાને, તેની

સાથે રમતી તેની સખીઓની સંગતમાંથી ચાલાકીપૂર્વક અલગ પાડી હતી; અને અપીલકર્તાનો દોષ તે હકીકત પરથી નિષ્કર્ષિત થઈ શકે છે કે, જ્યારે તે પીડિતાને પોતાની પીઠ પર બેસાડી લઈ જઈ રહ્યો હતો ત્યારે તેની પાછળ જવાનો પ્રયત્ન કરનાર પીડિતાની સખીઓને તેણે ધમકાવી હતી. તેથી, વિદ્વાન વકીલના કહેવા મુજબ, પીડિતાને તેની સખીઓથી ઇરાદાપૂર્વક અલગ પાડવાની ઘટના પોતે જ એ સાબિત કરે છે કે, તે એક નિર્બળ બાળકી પર નિષ્ફુર બળાત્કાર અને હત્યાનો પૂર્વચિંતિત, અગાઉથી રચાયેલ અને ઠંડા લોહીથી કરવામાં આવેલો પ્રકરણ હતો.

૧૫.૪. વિદ્વાન વકીલે વધુમાં દલીલ કરી કે, કારણ કે મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિને છેલ્લે અપીલકર્તા સાથે જોવામાં આવ્યો હતો, ત્યારબાદ શું બન્યું તે સાબિત કરવાનો ભાર તેના ઉપર હતો, કારણ કે તે હકીકતો તેના વિશેષ જ્ઞાનમાં હતી. વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા મુજબ, અપીલકર્તાએ ભોગ બનેલી બાળકી ને પોતાની સાથે લઈ ગયો હતો અને ત્યારબાદ બાળકી ગુમ થઈ ગઈ હતી અને પછી માત્ર તેના સાથે અમાનવીય રીતે બળાત્કાર કરી તેની હત્યા થયેલી હાલતમાં તે મળી આવી હતી, તે સાબિત કરતા વિશ્વસનીય પુરાવા સામે, અપીલકર્તા ઉપર ભારે ભાર હતો કે તેણે બાળકી ને લઈને ગયેલા દિવસની સાંજે ૬:૩૦ વાગ્યાથી લઈને બીજા દિવસે બપોરે ૩:૩૦ વાગ્યે જ્યારે તેની ઘરપકડ કરવામાં આવી તે દરમિયાન તે ક્યાં હતો તે સમજાવે; કારણ કે બાળકી ને લઈને જનાર તે જ હતો, તો સગીર બાળકી ને પાછી લાવવાની જવાબદારી તેણે શા માટે લીધી નહીં તે

સમજાવે; જો તેણે ગુનો કર્યો ન હોય, તો તે મૃત્યુ પામેલાથી ક્યારે અલગ પડ્યો તે સમજાવે; અને મૃત્યુ પામેલાના મૃતદેહનું સ્થાન તેને કેવી રીતે જાણ થયું તે સમજાવે? કારણ કે અપીલકર્તા આ પૈકીના કોઈપણ મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્નનો કોઈ સ્પષ્ટીકરણ આપવામાં નિષ્ફળ ગયો છે, તેથી સ્ટીભર પણ શંકા વિના એવો નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય કે અપીલકર્તા પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૦૬ દ્વારા તેના ઉપર નાંખવામાં આવેલ ભાર ઉતારવામાં નિષ્ફળ ગયો છે. વિદ્વાન વકીલના મત અનુસાર, આ પરિસ્થિતિઓની કડીમાં એક મજબૂત કડી પ્રદાન કરે છે, જે તેની દોષિતતા વાજબી શંકાથી પર સાબિત કરે છે. વિદ્વાન વકીલે આ અદાલતના સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાન વિ. કાશી રામ: (૨૦૦૬) ૧૨ એસસીસી ૨૫૪ કેસના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. વિદ્વાન વકીલે પોક્સો અધિનિયમની કલમ ૨૯ ઉપર પણ ભાર મૂક્યો છે.

૧૫.૫. સામાવાળા-રાજ્ય તરફથી વિદ્વાન વકીલે અપીલકર્તાની માહિતીના આધારે પીડિત બાળકીનો મૃતદેહ મળી આવેલ હોવા સંબંધિત પુરાવાનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે; અને રજૂઆત કરી છે કે જ્યારે અપીલકર્તા દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવેલી માહિતી ગુનાના ભૌતિક વસ્તુઓની શોધના કારણ સાથે સન્નિકટ રીતે સંકળાયેલી હતી અને પીડિતા છેલ્લે અપીલકર્તાની સાથે જીવંત જોવામાં આવી હતી તે સમયથી લઈને તેનો મૃતદેહ મળ્યો તે સમય દરમિયાનના અંતરવર્તી ગાળામાં કોઈ તૃતીય પક્ષની સંડોવણી અથવા હસ્તક્ષેપ દર્શાવે તેવો કોઈ પુરાવો નહોતો, ત્યારે તે અપીલકર્તા વિરુદ્ધ પરિસ્થિતિઓની કડીમાં બીજી

એક મજબૂત કડી પૂરી પાડે છે. વધુમાં એવી પણ દલીલ કરવામાં આવી છે કે તપાસ અધિકારી દ્વારા કરવામાં આવેલી જમીઓનો ન તો પડકાર કરવામાં આવ્યો છે અને ન તો તેમની સત્યતાને તેમની જિરહ દરમિયાન પ્રશ્નાધીન બનાવવામાં આવી છે. વિદ્વાન વકીલે ફરીથી જોન ડેવિડના કેસમાં અપાયેલા નિર્ણયનો (ઉપરોક્ત) ઉલ્લેખ કર્યો છે.

૧૫.૬. વિદ્વાન વકીલે મૃતોત્તર અહેવાલનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે, જેમાં પીડિત બાળકીના મૃતદેહ પર, તેના ગુપ્તાંગો ઉપર થયેલી ઇજાઓ સહિત, મોટા પ્રમાણમાં ભયાનક ઇજાઓ દર્શાવવામાં આવી છે, અને રજૂ કર્યું છે કે તે તથ્યો દર્શાવે છે કે અપીલકર્તાએ અસહાય પીડિતા, જે માત્ર ૭ વર્ષની વયની હતી, તેના પર અમાનવીય જઘન્ય ગુનો આચર્યો હતો.

૧૫.૭. સામાવાળા-રાજ્ય તરફથી વિદ્વાન વકીલે પણ એવી રજૂઆત કરી છે કે એફ.આઈ.આર. સંબંધિત તમામ મહત્વપૂર્ણ તથ્યો ફ.સાક્ષી-૧ ના નિવેદનમાં વિધિવત્ સાબિત કરવામાં આવ્યા છે અને પ્રતિપરીક્ષણમાં કોઈ વિસંગતિ બહાર આવી નથી, તેમજ પોલીસને આપવામાં આવેલી માહિતીની વિશ્વસનીયતા ખંડિત થાય તે માટે તેણીને કોઈ પ્રશ્ન પણ પૂછવામાં આવ્યો નહોતો. વધુમાં એવી પણ રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે પ્રતિપરીક્ષણમાં ફરિયાદ પક્ષના મહત્વપૂર્ણ સાક્ષીઓની સાક્ષીને અવિશ્વસનીય ઠેરવતું કશું સામે આવ્યું નથી, તેમજ વૈરભાવને કારણે ખોટી રીતે ફસાવ્યાની કહાની બચાવ પક્ષ દ્વારા સ્થાપિત કરવામાં આવી નથી; તેના વિપરીત, ફરિયાદ

પક્ષના પુરાવાથી પક્ષકારો અથવા તેમના કુટુંબો વચ્ચે એવો આક્ષેપિત વૈરભાવ હતો જ નહીં તે ખંડિત થાય છે, જેના કારણે પીડિતાના કુટુંબ દ્વારા અપીલકર્તા વિરુદ્ધ ખોટી રીતે કાર્યવાહી કરવામાં આવી હોય.

૧૫.૮. આથી, સામાવાળા તરફથી વિદ્વાન વકીલ રજૂ કરશે કે ફરિયાદ પક્ષનો મામલો પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા સંબંધિત સિદ્ધાંતોની જ પરિધિમાં સ્પષ્ટપણે આવે છે, જેમ આ અદાલતે શરદ બિર્ધિચંદ સારદા (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં પ્રતિપાદિત કર્યા છે, અને અપીલકર્તાને દોષિત ઠેરવવા તરફ દોરી જતાં સમવર્તી નિષ્કર્ષોમાં કોઈ હસ્તક્ષેપ જરૂરી બનતો નથી.

૧૬. સામાવાળા-રાજ્ય તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલે પણ સજાના પ્રશ્ન સંબંધે અપીલકર્તાની તરફથી કરવામાં આવેલી રજૂઆતોનો પ્રતિવાદ કર્યો છે અને રજૂ કર્યું છે કે હાલનો કેસ નિઃસંદેહ ‘અત્યંત દુર્લભ પૈકીનો દુર્લભ’ એવો છે, જેમાં મૃત્યુદંડ યોગ્ય રીતે ફટકારવામાં આવ્યો છે અને તેની પુષ્ટિ થવી યોગ્ય છે.

૧૬.૧. વિદ્વાન વકીલે આ અદાલત દ્વારા બચન સિંહ (ઉપરોક્ત) માં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને રજૂ કર્યું છે કે આ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત માનદંડો અને સ્પષ્ટ કરાયેલા સિદ્ધાંતોના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, હાલના કેસમાં મૃત્યુદંડ આપવો યોગ્ય બને છે, જેમાં કોઈ ઉપશમક પરિસ્થિતિઓ નથી અને તેના વિરુદ્ધ, કેસના તથ્યો અપીલકર્તા વિરુદ્ધ માત્ર ઉગ્ર પરિસ્થિતિઓ જ દર્શાવે છે. વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી છે કે પીડિતા, જેની ઉંમર લગભગ ૭ વર્ષ હતી,

તેણે અપીલકર્તા પર પૂર્ણ વિશ્વાસ મૂક્યો જ હોવો જોઈએ, કારણ કે તે તેમનો બાજુવાળો પડોશી હતો; અને આવા વિશ્વાસ તથા માન્યતાના કારણે, તે તેની સાથે લીચી તોડવા લઈ જવાઈ રહી છે એવી ધારણા હેઠળ ગઈ, જ્યારે અપીલકર્તાના પૂર્વનિયોજિત દુષ્ટ આશયો વિષે તેને સંપૂર્ણ અજાણ હતી. પીડિતા સંપૂર્ણપણે નિરાધાર બાળકી હતી, અને અપીલકર્તાને આ હકીકતની જાણ હતી કે જ્યાં તે પોતાની વાસના સંતોષવા માટે તેના વિશ્વાસનો દુરુપયોગ કરીને તેને લઈને ગયો તે વિરાન વિસ્તારમાં તેને રક્ષણ આપવા કોઈ નહોતું. અપીલકર્તાને આ હકીકતની પણ પૂર્ણ જાણ હતી કે પરિવારમાં કોઈ પુરુષ સભ્ય નહોતો અને તેથી, તેણે શૈતાની ઉપાયો અપનાવી આ ગુનો આચરવાનો કાવતરું ઘડ્યું અને તે હેતુસર, પોતાના કાયરતાપૂર્ણ કૃત્યને અમલમાં મૂકવા માટે બાળકી ને એક એકાંત સ્થળે લઈ ગયો. વિદ્વાન વકીલે આ અદાલતના શંકર કિસનરાવ ખાડે વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય : (૨૦૧૩) ૫ એસ.સી.સી. ૫૪૬ ના ચુકાદાનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે અને રજૂ કર્યું છે કે તેમાં નિર્ધારિત ત્રિવિધ કસોટીઓ, અર્થાત્, ‘ગુનો કસોટી’, ‘ગુનેગાર કસોટી’ અને ‘અત્યંત વિરલમાંથી વિરલ કસોટી’, હાલના કેસમાં મૂડીદંડ ફટકારવા માટે અપીલકર્તા વિરુદ્ધ પૂર્ણ થાય છે.

૧૬.૨. પોતાની રજૂઆતોના સમર્થનમાં, સામાવાળા- રાજ્ય તરફથી શીખેલા વકીલે મચ્છી સિંહ અને અન્ય વિ. પંજાબ રાજ્ય : (૧૯૮૩) ૩ એસ.સી.સી. ૪૭૦, ધનંજય ચેટરજી ઉપનામ ધના વિ. ડબ્લ્યુ.બી. રાજ્ય : (૧૯૯૪) ૨ એસ.સી.સી. ૨૨૦, લક્ષ્મણ નાયક વિ. ઓરિસ્સા રાજ્ય :

(૧૯૯૪) ૩ એસ.સી.સી. ૩૮૧ અને કમતા તિવારી વિ. એમ.પી. રાજ્ય :
(૧૯૯૬) ૬ એસ.સી.સી. ૨૫૦ ના મામલાઓમાં આ અદાલતના અવલોકનોનો
પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે.

૧૭. સામાવાળા-રાજ્ય તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે
અપીલકર્તાનો દોષ તેમજ જે પશુસ્વભાવસભર રીતે આ ગુનો આચરવામાં આવ્યો
હતો તે કોઈ શંકાને સ્થાન ન રહે તે રીતે સિદ્ધ થયેલ છે, પરંતુ જો ક્યારેય આ
મામલો ‘અતિ દુર્લભમાંથી અતિ દુર્લભ’ના પરિપ્રેક્ષ્યમાં આવતો ગણવામાં ન
આવે, તો પણ અપીલકર્તાને મુક્ત કરવામાં આવવો જ જોઈએ એવું નથી અને
તેની સજા જો આજીવન કારાવાસમાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવે તો પણ તે
કોઈપણ રેમિશન વિના અને તેના કુદરતી જીવનના બાકીના સમગ્ર અવધિ
સુધીની હોવી આવશ્યક છે. વિદ્વાન વકીલે રજૂ કર્યું કે અપીલકર્તાએ આચરેલ
ગુનાની પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં લેતા, જો તેને ભવિષ્યમાં ક્યારેય મુક્ત કરવામાં
આવશે, તો ન્યાયના હેતુઓ નિષ્ફળ જશે અને તેની મુક્તિનો સમાજ પર
પ્રતિકૂળ પ્રભાવ પડશે. વિદ્વાન વકીલે આ અદાલત દ્વારા સ્વામી શ્રદ્ધાનંદ (૨)
વિ. કર્ણાટક રાજ્ય : (૨૦૦૮) ૧૩ એસ.સી.સી. ૭૬૭, મોહદ. મન્નાન તથા
રાજેન્દ્ર પ્રહાદરાવ વાસનિક (ઉપરોક્ત) ના કેસોમાં નિર્ધારિત અવધિવાની
આવી સજાઓનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

૧૮. અમે બંને પક્ષોની વિરોધાભાસી રજૂઆતોનું ગંભીરતાપૂર્વક વિચારણા
કર્યું છે અને રેકૉર્ડ પર ઉપલબ્ધ સામગ્રીનું અવલોકન કર્યું છે.

આ અપીલોનો વ્યાપ અને વિસ્તાર

૧૯. જેમ સહેલાઈથી નોંધાઈ શકે તેમ છે, અપીલકર્તા તરફથી કરવામાં આવેલી વ્યાપક દલીલોની શ્રેણીમાં, તેની દોષિત ઠરાવ તરફ દોરી ગયેલા સમવર્તી નિષ્કર્ષોને જાણે કે તે નિયમિત અપીલનો વિષય હોય તેમ પડકારવામાં આવ્યા છે; અને તેમનો વાસ્તવિક અસરકારક અર્થ એવો થાય છે કે આ મામલે રજૂ કરાયેલા સમગ્ર પુરાવાનું, તેની સામગ્રી તેમજ તેની આસપાસની પરિસ્થિતિઓના આધારે, પુનઃ મૂલવણી કરવામાં આવે. જોકે, વિશ્લેષણની પ્રક્રિયામાં પ્રવેશતાં, અમે આ હકીકતને અવગણી શકતા નથી કે વર્તમાન મામલો નીચલી અદાલત અને વડી અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા તથ્યો અંગેના સમવર્તી નિષ્કર્ષોનો છે. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળ વિશેષ અનુમતિથી થતી અપીલની સીમા અને આવી અપીલોમાં મુદ્દાઓની તપાસ માટેના પરિમાણો આ અદાલતે અનેક નિર્ણયો માં વારંવાર નિર્ધારિત કર્યા છે, છતાં, આ કેસમાં કરવામાં આવેલી દલીલોને ધ્યાનમાં લેતાં, અમને એવું અનુભવાય છે કે સૂક્ષ્મ સિદ્ધાંતોનું, ખાસ કરીને નિયમિત અપીલ અને વિશેષ અનુમતિથી થતી અપીલની વ્યાપ્તિમાં રહેલા નાજુક પરંતુ પ્રાસંગિક ભેદનું, પુનઃસ્મરણ કરવું જરૂરી બને છે.

૧૯.૧. સંબંધિત નિર્ણયોની તરફ દોરતા પહેલાં, આ બાબતનો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય રહેશે કે ફોજદારી બાબતો અંગે આ અદાલતનું નિયમિત અપીલી અધિકારક્ષેત્ર ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૪ માં નિર્ધારિત કરવામાં

આવ્યું છે. વર્તમાન હેતુ માટે, ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૪ અને અનુચ્છેદ ૧૩૬ નીચે મુજબ પુનઃઉત્પન્ન કરી શકાય: –

“૧૩૪. ફોજદારી બાબતો અંગે સર્વોચ્ચ અદાલતનો અપીલી અધિકારક્ષેત્ર. –

ભારતના પ્રદેશની અંદરની કોઈ વડી અદાલતમાં થયેલી ફોજદારી કાર્યવાહીમાં આપવામાં આવેલ કોઈ ચુકાદો, અંતિમ આદેશ અથવા સજાથી સર્વોચ્ચ અદાલતમાં અપીલ કરી શકાશે, જો વડી અદાલત –

(એ) અપીલમાં કોઈ આરોપી વ્યક્તિના નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશને પલટાવી તેને મૃત્યુદંડની સજા ફટકારી છે; અથવા

(બી) એ પોતાની સત્તા હેઠળની કોઈપણ અધીનસ્થ અદાલતમાંથી કોઈ કેસ પોતે વિચારણા માટે પાછો ખેંચ્યો હોય અને આવી વિચારણામાં આરોપી વ્યક્તિને દોષિત ઠેરવી તેને મૃત્યુદંડની સજા ફરમાવી હોય; અથવા

(સી) અનુચ્છેદ ૧૩૪-એ હેઠળ પ્રમાણિત કરે છે કે આ કેસ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં અપીલ માટે યોગ્ય છે:

પરંતુ શરતે કે ઉપખંડ (સી) હેઠળની અપીલ અનુચ્છેદ ૧૪૫ ના ખંડ

(૧) હેઠળ તે બાબતમાં કરવામાં આવતી જોગવાઈઓને આધીન રહેશે

અને વડી અદાલત સ્થાપિત કરે અથવા આવશ્યક ઠરાવે તેવી શરતોને પણ આધીન રહેશે.

સંસદ કાયદા દ્વારા, એવા કાયદામાં વિનિર્દિષ્ટ કરવામાં આવેલી શરતો અને મર્યાદાઓને આધીન રહીને, ભારતના પ્રદેશમાં આવેલી કોઈપણ વડી અદાલતમાં ફોજદારી કાર્યવાહી સંદર્ભે આપવામાં આવેલ કોઈપણ ચુકાદા, અંતિમ આદેશ અથવા સજામાંથી ઉપજતી અપીલો સ્વીકારવા અને સાંભળવા માટે સર્વોચ્ચ અદાલતને કોઈપણ વધારાની સત્તાઓ પ્રદાન કરી શકે છે.”

“૧૩૬. સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા અપીલ કરવા માટે વિશેષ પરવાનગી. –

(૧) આ અધ્યાયમાં જે કંઈ પણ સમાવાયેલ હોય તે છતાં, સર્વોચ્ચ અદાલત પોતાના વિવેકાધિકારે ભારતના પ્રદેશક્ષેત્રમાં આવેલી કોઈપણ અદાલત અથવા ન્યાયાધિકરણ દ્વારા કોઈ પણ વાદ અથવા બાબતમાં આપવામાં આવેલા અથવા કરવામાં આવેલા કોઈપણ ચુકાદા, હુકમનામા, નિર્ધારણ, સજા અથવા આદેશ વિરુદ્ધ અપીલ કરવા માટે વિશેષ પરવાનગી આપી શકે છે.

(૨) સશસ્ત્ર દળો સંબંધિત કોઈપણ કાયદા દ્વારા અથવા તેના હેઠળ રચાયેલ કોઈપણ અદાલત અથવા ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા આપવામાં આવેલ અથવા કરવામાં આવેલ કોઈપણ ચુકાદા, નિર્ધારણ, સજા અથવા આદેશ પર ખંડ (૧) માંની કોઈ બાબત લાગુ પડશે નહીં.”

૧૯.૧.૧. વધુમાં, ફોજદારી બાબતો અંગે આ અદાલતનું વિસ્તૃત અપીલક્ષેત્ર સર્વોચ્ચ અદાલત (ક્રિમિનલ અપીલક્ષેત્રનો વિસ્તાર) અધિનિયમ, ૧૯૭૦¹⁰ની કલમ ૨ માં નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે, જે નીચે મુજબ છે: –

“ ૨. ફોજદારી બાબતો અંગે સર્વોચ્ચ અદાલતનું વિસ્તૃત અપીલી અધિકારક્ષેત્ર. – બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૪ની ઉપકલમ (૧) દ્વારા સર્વોચ્ચ અદાલતને પ્રદાન કરાયેલ સત્તાને અશુભ રાખીને, ભારતના પ્રદેશમાં આવેલી વડી અદાલતમાં ફોજદારી કાર્યવાહીમાંથી ઉપજેલા કોઈપણ ચુકાદા, અંતિમ આદેશ અથવા સજાના આદેશ વિરુદ્ધ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં અપીલ રહેશે, જો વડી અદાલત–

(એ) અપીલમાં આરોપી વ્યક્તિને અપાયેલ નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશને પલટાવી તેને આજીવન કેદની સજા અથવા દસ વર્ષથી ઓછી ન હોય તેવી અવધિ માટે કેદની સજા ફટકારી હોય;

(બી) એ પોતાની સત્તા હેઠળની કોઈપણ આધીન અદાલતમાંથી કોઈ કેસ પોતાની સમક્ષ ચલાવવા માટે પરત મંગાવ્યો હોય અને આવી કાર્યવાહી દરમિયાન આરોપી વ્યક્તિને દોષિત ઠેરવી તેને આજીવન કારાવાસની અથવા દસ વર્ષથી ઓછી ન હોય તેવી અવધિના કારાવાસની સજા ફટકારી હોય.” ૧૯.૨. સંવિધાનિક યોજનાના અને સિદ્ધાંતોના વિકાસના અતિ પ્રારંભિક તબક્કામાં જ, તા. ૦૫.૦૫.૧૯૫૦ના રોજ, આ અદાલતે, પ્રીતમ સિંહ વિ. સ્ટેટ

10 ‘૧૯૭૦ નો અધિનિયમ’, સંક્ષેપમાં

: એ.આઈ.આર. ૧૯૫૦ એસ.સી. ૧૬૯ ના કેસમાં, સ્પષ્ટ કર્યું હતું કે વિશેષ પરવાનગીથી કરવામાં આવતી આવી અપીલમાં, પરવાનગી આપવામાં આવે ત્યારે પણ સમગ્ર મુદ્દો સંપૂર્ણપણે ખુલ્લો થઈ જતો નથી. આ અદાલતે કહ્યું હતું:

—

“ પ. અપીલની દલીલ કરતાં, શ્રી સેઠીએ આ અનુમાનના આધાર પર આગળ વધ્યા કે એક વાર વિશેષ અનુમતિથી અપીલ દાખલ કરવામાં આવી જાય, ત્યારે સમગ્ર કેસ ખુલ્લો બની જાય છે અને અપીલકર્તાને પડકારવા સ્વતંત્રતા રહે છે.

હકીકતના તમામ નિષ્કર્ષોને પડકારવા અને જે દરેક મુદ્દા પડી અદાલત અથવા નીચલી અદાલતમાં ઉઠાવી શકાય એવા હોય તે બધા મુદ્દાઓ ઉઠાવવા. અમારી દૃષ્ટિએ આ અનુમાન સંપૂર્ણપણે અનાધારિત છે. દલીલમાં રહેલી ગેરસમજ નવી નથી અને ઇંગ્લેન્ડની પ્રિવી કાઉન્સિલે ઇબ્રાહિમ વિ. રેક્સ [(૧૯૧૪) એસી ૬૧૫] માં નીચેના શબ્દોમાં તેને દૂર કરવી પડી હતી: “... બોર્ડે અપીલ કરવાની પરવાનગી માટેની અરજીઓ અને ક્રિમિનલ અપીલોની સુનાવણીને વારંવાર એકસરખા ધોરણે ગણેલી છે: રિઅલ કેસ; એક્સ-પાર્ટે ડીમિંગ. જ્યાં સૂચવાયેલા આધાર પોતે અપીલને ટકાવી ન શકે ત્યાં બોર્ડે અપીલ કરવાની પરવાનગી આપી શકતું નથી; અને વિપરીત રીતે, જે આધારો પર અપીલ

લાવવા માટે પરવાનગી આપવી પૂરતી ન ઠરતી, તે આધારો પર તે અપીલ મંજૂર પણ કરી શકતું નથી.”

૬. પ્રિવી કાઉન્સિલ દ્વારા પ્રતિપાદિત નિયમ સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત પર આધારિત છે, અને, અમારી દૃષ્ટિએ, અપીલની અંતિમ સુનાવણી સમયે માત્ર તે જ મુદ્દાઓ રજૂ કરી શકાય જે અપીલ કરવાની અનુમતિ માંગવામાં આવે ત્યારે પ્રાથમિક તબક્કે રજૂ કરવા યોગ્ય હોય, અને એ જ કેસના બે જુદા તબક્કાઓ પર જુદા ધોરણો અપનાવવું તર્કસંગત ન ગણાય.”

(મહત્વ દર્શાવાયું)

૧૯.૩. તથ્યો અંગેના નિષ્કર્ષો અને પુરાવાની મૂળવણીના સંદર્ભમાં અનુચ્છેદ ૧૩૬ના વ્યાપને આ અદાલતની ૩-ન્યાયમૂર્તિઓની ખંડપીઠ દ્વારા રમણિકલાલ ગોકલદાસ અને અન્ય વિ. ગુજરાત રાજ્ય : (૧૯૭૬) ૧ એસ.સી.સી. ૬ના કેસમાં નીચે મુજબ વધુ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યો હતો: –

૩. આ સર્વોચ્ચ અદાલતે વિકસાવેલો અને સતત અનુસરવામાં આવેલો એક સુસ્થાપિત નિયમ એવો છે કે ફોજદારી મામલામાં, વિશેષ અનુમતિથી દાખલ અપીલની સુનાવણી કરતી વખતે, જ્યાં સેશન્સ કોર્ટ અને વડી અદાલત બન્નેએ પુરાવાની મૂળવણીમાં એકમતતા દર્શાવી હોય અને હકીકત અંગે સમવર્તી નિષ્કર્ષો પર પહોંચ્યા હોય, ત્યાં આ સર્વોચ્ચ અદાલતે સામાન્ય રીતે પુરાવાની પુનઃમૂલવણી કરવી જોઈએ નહીં. એ ચાદ રાખવું

જરૂરી છે કે ફોજદારી મામલાઓમાં આ સર્વોચ્ચ અદાલત નિયમિત અપીલી અદાલત નથી, જ્યાં કોઈ આરોપી હકરૂપે પહોંચે. વિશેષ અનુમતિથી અપીલ સ્વીકારતી વખતે આ સર્વોચ્ચ અદાલત જે અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરે છે તે અસાધારણ અધિકારક્ષેત્ર છે અને આ અધિકારક્ષેત્ર, તેના સ્વભાવથી જ, માત્ર ત્યારે જ ઉપયોગમાં લેવાય શકે છે જ્યારે આ સર્વોચ્ચ અદાલતને એવું સંતોષ થાય કે ન્યાયના ગંભીર અથવા ઘોર ભંગને અટકાવવા હસ્તક્ષેપ કરવો આવશ્યક છે. પુરાવાની મૂલવણીમાં થયેલી માત્ર ભૂલો આ દેખરેખાત્મક અધિકારક્ષેત્રને આકર્ષવા માટે પૂરતી નથી. અન્યથા, આ સર્વોચ્ચ અદાલત એક નિયમિત અપીલી અદાલતમાં રૂપાંતરિત થઈ જાય, જ્યાં ફોજદારી મામલામાં વડી અદાલતના દરેક ચુકાદાની તેની યોગ્યતા માટે છણાવટ કરવી પડે. આ આ સર્વોચ્ચ અદાલતનું કાર્ય નથી.

(મહત્વ દર્શાવાયું)

૧૯.૪. ઉપરોક્ત નિર્ણયના થોડાક દિવસો બાદ, આ અદાલતની ૨- ન્યાયમૂર્તિઓની ખંડપીઠે મસ્ટ. દલબીર કૌર અને અન્ય વિ. પંજાબ રાજ્યના કેસમાં :

(૧૯૭૬) ૪ એસ.સી.સી. ૧૫૮ , અનેક નિર્ધારિત કેસોના સંદર્ભ સાથે, મુખ્ય ચુકાદામાં સિદ્ધાંતોનું સારાંશ નીચે મુજબ રજૂ કર્યું હતું: -

“ ૮. આથી, વિશેષ અનુમતિ દ્વારા કરવામાં આવેલી કિમિનલ અપીલમાં આ અદાલત દ્વારા હસ્તક્ષેપને નિયંત્રિત કરતા સિદ્ધાંતોનું સંક્ષેપમાં નીચે મુજબ સારાંશ આપીને દર્શાવી શકાય છે: “(૧) કે, પુરાવાની નિખાલસ મૂલવણીના આધારે થયેલા તથ્યના સમવર્તી નિષ્કર્ષમાં, ભલે આ અદાલત પુરાવા અંગે ભિન્ન દૃષ્ટિકોણ અપનાવે, તોય તે હસ્તક્ષેપ કરશે નહીં;

(૨) કે અદાલત સામાન્ય રીતે પુરાવાની પુનઃમૂલવણી અથવા પુનઃપરીક્ષણમાં પ્રવેશ કરશે નહીં, જો સુધી વડી અદાલતનું મૂલ્યાંકન કાયદા અથવા પ્રક્રિયાની ભૂલથી દૂષિત ન થયું હોય અથવા નોંધપોથીની ભૂલ, પુરાવાનું ખોટું વાચન, અથવા પુરાવા સાથે અસંગત આધાર પર ન હોય; ઉદાહરણ તરીકે, જ્યાં દૃષ્ટિસાક્ષી પુરાવો ચિકિત્સાકીય પુરાવા સાથે સંપૂર્ણપણે અસંગત હોય અને અન્ય તેવી પરિસ્થિતિઓમાં;

(૩) કે અદાલત, વડી અદાલતના અભિપ્રાયના સ્થાને પોતાનો અભિપ્રાય સ્થાપિત કરવાના હેતુથી પુરાવાની વિશ્વસનીયતાની તપાસમાં પ્રવેશ કરશે નહીં; (૪) કે જ્યાં વડી અદાલતે ન્યાયિક પ્રક્રિયા, કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો અથવા ન્યાયસંગત સુનાવણીની અવગણના કરીને હકીકત અંગેનું નિષ્કર્ષ નોંધ્યું હોય, અથવા કાયદા અથવા પ્રક્રિયાની કોઈ ફરજિયાત જોગવાઈનું ઉલ્લંઘન કરીને આરોપીને ગંભીર પૂર્વગ્રહ અથવા અન્યાય પહોંચે તે રીતે કાર્ય કર્યું હોય, ત્યાં અદાલત હસ્તક્ષેપ કરશે;

(૫) આ અદાલત તેવા કિસ્સામાં પણ હસ્તક્ષેપ કરી શકે છે, જ્યાં સાબિત થયેલ તથ્યોના આધારે કાનૂનની ખોટી અનુમિતિઓ કાઢવામાં આવી હોય અથવા જ્યાં વડી અદાલતના નિષ્કર્ષો સ્પષ્ટપણે તર્કવિરુદ્ધ હોય અને કોઈપણ પુરાવા પર આધારિત ન હોય.”

સર્વત્ર લાગુ પડે એવો કોઈ સર્વસામાન્ય નિયમ નિર્ધારિત કરવો અત્યંત મુશ્કેલ છે, પરંતુ ઉપર ઉલ્લેખિત સિદ્ધાંતો તથા આ સર્વોચ્ચ અદાલતના ઉપરોક્ત રીતે ઉલ્લેખિત પ્રાધિકૃત નિર્ણયો માં દર્શાવાયેલા સિદ્ધાંતો આ સર્વોચ્ચ અદાલતને વિશેષ અનુમતિ દ્વારા કરવામાં આવેલી ક્રિમિનલ અપીલોનો નિર્ણય કરવા પૂરતા માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો પ્રદાન કરે છે. આ રીતે, વિશેષ અનુમતિ દ્વારા કરવામાં આવેલી ક્રિમિનલ અપીલમાં, સુનાવણી વખતે આ સર્વોચ્ચ અદાલત પુરાવા તથા વડી અદાલતના ચુકાદાનું મર્યાદિત હેતુસર પરીક્ષણ કરે છે કે વડી અદાલતે ઉપર પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતોનું પાલન કર્યું છે કે નહીં. જ્યાં અદાલત આ નિષ્કર્ષે પહોંચે છે કે વડી અદાલતે આ સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત વિવિધ સિદ્ધાંતોનું કોઈ ઉલ્લંઘન કર્યું નથી અને યોગ્ય અભિગમ અપનાવ્યો છે તથા પુરાવામાં આવેલી એવી પ્રબળ વિશેષતાઓ, જેઓ ફરિયાદ પક્ષના કેસને સંપૂર્ણપણે ખંડિત કરે છે, તેમને અવગણેલી કે નજરચૂકી નથી કરી, ત્યાં કેસની પરિસ્થિતિઓમાં પુરાવાની મૂલવણીના આધારે વડી અદાલતે નોંધેલા તથ્યના નિષ્કર્ષોમાં હસ્તક્ષેપ કરવામાં આવશે નહીં.”

(મહત્વ દર્શાવાયું)

ઉપરોક્ત માપદંડોને અનુમોદક અભિપ્રાયમાં નીચે મુજબના શબ્દોમાં પુનઃપરિભાષિત કરવામાં આવ્યા હતા: –

૩૦. મારા વિદ્વાન ભાઈના ચુકાદામાં ઉલ્લેખિત આ અદાલતના નિર્ણયોમાં એવો સિદ્ધાંત નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો છે કે “જ્યાં સુધી એવું દર્શાવવામાં ન આવે કે ‘મહત્વપૂર્ણ અને ગંભીર અન્યાય કરવામાં આવ્યો છે’, ત્યાં સુધી આ અદાલત હકીકતના નિષ્કર્ષોમાં હસ્તક્ષેપ કરતી નથી.” પરંતુ કોઈ નિશ્ચિત કેસમાં એવો અન્યાય થયો છે કે નહીં, તે તે કેસની પરિસ્થિતિઓ પર નિર્ભર કરે છે, અને મને એવું લાગતું નથી કે કઈ કઈ તમામ સંભવિત પરિસ્થિતિઓમાં એવું કહી શકાય કે કોઈ કેસમાં ગંભીર અને મહત્વપૂર્ણ અન્યાય થયો છે, તેનો સંપૂર્ણ અને સર્વસમાવેશક યાદીબદ્ધ ઉલ્લેખ કરી શકાય. અમારી સમક્ષ આવેલી અપીલોમાં નીચલી અદાલતે નોંધેલા અને વડી અદાલતે સમર્થિત નિષ્કર્ષોમાં એવા કોઈ અપવાદરૂપ અને વિશેષ પરિસ્થિતિઓ પ્રકાશમાં આવતી નથી કે જેના આધારે અપીલકર્તાઓની તરફથી કરવામાં આવેલી આ દલીલ યોગ્ય ઠરે કે આ કેસોમાં ન્યાયનો ભંગ થયો છે, જ્યારે અમે તેમની અપીલો નામંજૂર કરવાનો પ્રસ્તાવ રાખીએ છીએ.

૧૯.૫. આ મુદ્દે કેસ કાનૂનની બહુલતા કરવાની અમને આવશ્યકતા નથી, પરંતુ આ અદાલતની ૩-ન્યાયમૂર્તિઓવાળી પીઠના તાજેતરના

નિર્ણયો પૈકીના એકનો, હરી તથા અન્ય વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય : ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૧૮૬/૨૦૧૮, જેનો નિર્ણય ૨૬.૧૧.૨૦૨૧ના રોજ કરવામાં આવ્યો હતો, ઉપયોગી રીતે ઉલ્લેખ કરી શકાય. તેમાં, એમ.એસ.ટી. દલબીર કૌર (ઉપરોક્ત) માં નિર્દિષ્ટ ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતોનો ઉલ્લેખ કર્યા પછી, આ અદાલતે એમ કહ્યું છે: –

“ ૧૮. ઉક્ત ચુકાદામાં, આ અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે પુરાવા તથા વડી અદાલતના ચુકાદાની તપાસ મર્યાદિત હેતુસર એ નિર્ધારિત કરવા માટે કરવામાં આવે છે કે વડી અદાલતે ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતોનું પાલન કર્યું છે કે નહીં. જો વડી અદાલતે ઉક્ત સિદ્ધાંતોમાં કોઈ ભૂલ કે ઉલ્લંઘન કર્યું ન હોય અને ફરિયાદ પક્ષના કેસને ધ્વસ્ત કરી નાખે તેવી પુરાવાની પ્રબળ વિશિષ્ટતાઓને અવગણેલી અથવા નજરઅંદાજ કરેલી ન હોય, તો કેસની પરિસ્થિતિઓમાં પુરાવાની મૂળવણી કરીને વડી અદાલતે નોંધેલા હકીકતના નિષ્કર્ષોમાં દખલ કરવામાં આવશે નહીં. ભારતના બંધારણનો અનુચ્છેદ ૧૩૬ એક અસાધારણ અધિકારક્ષેત્ર છે, જેનો ઉપયોગ આ અદાલત વિશેષ અનુમતિથી અપીલ સ્વીકારતી વખતે કરે છે અને આ અધિકારક્ષેત્ર, તેની સ્વભાવજ એવી પ્રકૃતિને કારણે, માત્ર ત્યારે જ ઉપયોગમાં લઈ શકાય જ્યારે આ અદાલત સંતુષ્ટ થાય કે ગંભીર અથવા ઘોર ન્યાયભંગને અટકાવવા માટે હસ્તક્ષેપ કરવો આવશ્યક છે. પુરાવાની મૂળવણીમાં થયેલી માત્ર ભૂલો આ દેખરેખાધીન અધિકારક્ષેત્રને આકર્ષવા

માટે પૂરતી નથી. વડી અદાલત અને અધીનસ્ત અદાલતો દ્વારા સમવર્તી રીતે નોંધાયેલા હકીકતના નિષ્કર્ષો યોગ્ય છે કે નહીં તેની તપાસ કરવા માટે આ અદાલત પુરાવાની પુનઃમૂલવણી કરે, એવી આ અદાલતની પ્રથા નથી. માત્ર દુર્લભ અને અપવાદરૂપ કિસ્સાઓમાં, જ્યાં કોઈ સ્પષ્ટ ગેરકાયદેસરતા અથવા ગંભીર અને ઘોર ન્યાયભંગ થયો હોય, ત્યાં જ આ અદાલત એવા હકીકતના નિષ્કર્ષોમાં હસ્તક્ષેપ કરશે.

૨૦. સામાવાળા વ્યક્તિઓની તરફેણી આંખે જોનાર સાક્ષીઓના પુરાવામાં રહેલા વિરોધાભાસો અને અસંગતતાઓ અંગે રજૂ કરાયેલા તર્ક બાબતે, વડી અદાલતે નોંધ્યું કે ચાર આંખે જોનાર સાક્ષીઓના નિવેદનોમાં દર્શાવાયેલા વિરોધાભાસો અને અસંગતતાઓ તુરંચ સ્વરૂપના હતા. આ અદાલતે સ્ટેટ ઓફ એમ.પી. વિ. રમેશ [(૨૦૧૧) ૪ એસ.સી.સી. ૭૮૬] માં પ્રતિપાદિત કાયદાને અનુસરીને, વડી અદાલતે તે વિરોધાભાસો અને અસંગતતાઓને અવગણ્યા.....”

(મહત્વ દર્શાવાયું)

૨૦. ઉપરોક્ત રીતે નોંધવામાં આવેલ બાબતોના સારરૂપે, એ સ્પષ્ટ છે કે વડી અદાલતના કોઈપણ ફોજદારી કાર્યવાહી સંબંધિત ચુકાદા/અંતિમ આદેશ અથવા સજા વિરુદ્ધ, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૪ અને ૧૯૭૦ના અધિનિયમની કલમ ૨ માં નિર્ધારિત પરિસ્થિતિઓને અનુસંધાને આ અદાલતમાં નિયમિત અપીલોની કલ્પના કરવામાં આવી છે. હાલનો મામલો તે

હેઠળ આવરી લેવાતો નથી અને હાલની અપીલો ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૬ મુજબ વિશેષ અનુમતિ દ્વારા કરવામાં આવેલી છે. વિશેષ અનુમતિથી કરવામાં આવેલી આવી અપીલમાં, જ્યાં નીચલી અદાલત અને વડી અદાલતે પુરાવાની મૂળવણી કર્યા બાદ સમવર્તી રીતે તથ્યના નિષ્કર્ષો નોંધ્યા હોય, ત્યાં તથ્યનો પ્રત્યેક અને દરેક નિષ્કર્ષ પડકારવામાં આવી શકતો નથી તથા એવી અપીલનો વ્યવહાર એવો કરી શકાતો નથી કે જાણે તે પુરાવાની પુનઃમૂલવણી માટેનું બીજું મંચ હોય. નિઃસંદેહ, જો નીચલી અદાલત અને વડી અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલ આકલન કાનૂન અથવા પ્રક્રિયાની કોઈ ભૂલથી, અથવા પુરાવાના ખોટા વાચનથી, અથવા ન્યાયિક પ્રક્રિયાના ધોરણોની અવગણના થવાથી, જેના પરિણામે ગંભીર હાનિ અથવા અન્યાય થયો હોય, દૂષિત ગણાવી શકાય, તો આ અદાલત ન્યાયના ગંભીર અથવા જઘન્ય ભંગને અટકાવવા હસ્તક્ષેપ કરી શકે છે, અને યોગ્ય મામલાઓમાં હસ્તક્ષેપ કરશે પણ; પરંતુ આવો માર્ગ માત્ર સ્પષ્ટ ગેરકાયદેસરતાના દુર્લભ અને અપવાદરૂપ કેસોમાં જ અપનાવવામાં આવે છે. સંક્ષેપમાં કહીએ તો, આ નિયમિત અપીલનો વિષય નથી. શુદ્ધપણે પુરાવાની મૂળવણી પર આધારિત સમવર્તી તથ્યનિષ્કર્ષોમાં આ અદાલત હસ્તક્ષેપ કરશે નહીં, તેમજ આ અપીલોનો વ્યાપ એવો નથી કે આ અદાલત પુરાવાની પુનઃમૂલવણીમાં પ્રવેશે જેથી નીચલી અદાલતે લીધેલા અને વડી અદાલતે માન્ય ઠરાવેલા અભિપ્રાયથી ભિન્ન અભિપ્રાય લઈ શકે.

તથ્યો અંગેના સમવર્તી નિષ્કર્ષો: શું આ અપીલોમાં હસ્તક્ષેપ જરૂરી બને છે

૨૧. જેમ નોંધાયું છે તેમ, નીચલી અદાલત અને વડી અદાલતે સમકાલીન રીતે એવા નિષ્કર્ષો નોંધ્યા છે કે ફરિયાદ પક્ષ બળાત્કાર અને પીડિત બાળકીની હત્યા તેમજ તેની લાશ છુપાવવાના ગુનાઓ માટે અપીલકર્તા દોષિત છે તેવા નિર્વિવાદ નિષ્કર્ષ સુધી દોરી જતી પરિસ્થિતિઓની કડી સફળતાપૂર્વક સ્થાપિત કરવામાં સમર્થ રહ્યું છે. અપીલકર્તા વિરુદ્ધ સાબિત થયેલ મૂળભૂત હકીકત એ છે કે મૃતક છેલ્લે અપીલકર્તાની સાથે જોવામાં આવી હતી, જ્યારે તેણે અન્ય બાળકોને હંકારી દૂર કરતાં મૃતકને પોતાની સાથે લઈ ગયો હતો. બીજી મહત્વપૂર્ણ હકીકત, જે સાબિત થયેલી માનવામાં આવી છે, એ છે કે પીડિત બાળકીની લાશ નદીકિનારે નજીકના એક દૂર આવેલા સ્થળેથી અપીલકર્તાના નિર્દેશથી મળી આવી હતી. ઉપરોક્ત બે પાસાઓ સાથે જોડાયેલો અન્ય પરિબળ એ છે કે અપીલકર્તા મૃતકની સાથે છેલ્લે જોવામાં આવ્યો ત્યારથી પોતાની હાજરી-સ્થિતિ અંગે તેમજ લાશ ક્યાં આવેલી હતી તે બાબતે પોતાની જાણકારી અંગે સંતોષકારક સમજૂતી આપવામાં નિષ્ફળ રહ્યો હતો. આ હકીકતો અને પરિબળો, વૈદ્યકીય અને અન્ય વૈજ્ઞાનિક પુરાવાઓ સાથે એકત્રિત રીતે જોતા, પરિસ્થિતિઓની એક પૂર્ણ કડી રચે છે, જે અપીલકર્તાના દોષિત હોવાના નિષ્કર્ષ સુધી દોરી જાય છે.

૨૨. અપીલકર્તાને દોષિત ઠેરવવાના પ્રશ્ને નીચલી અદાલત અને વડી અદાલતે આપેલા સમવર્તી નિષ્કર્ષોને, પુરાવાની મૂળવણી સંબંધિત વિવિધ પ્રકારની રજૂઆતોના આધારે, આ અપીલોમાં પડકારવામાં આવ્યા છે. જેમ નોંધવામાં આવ્યું છે તેમ, આ અદાલત પુરાવાની સર્વાંગી પુનઃમૂલવણી કરવા પ્રવૃત્ત થવાની નથી; પરંતુ, નિશ્ચિતપણે, આ બાબતનું પરીક્ષણ એ દૃષ્ટિકોણથી થઈ શકે કે પુરાવાનું કોઈ ખોટું વાંચન થયું ન હોવું જોઈએ અથવા કાયદા કે પ્રક્રિયાના કોઈ સિદ્ધાંતની અવગણના થઈ ન હોવી જોઈએ, અર્થાત્ નિષ્કર્ષો સ્પષ્ટ ગેરકાયદેસરતાથી પીડિત ન હોવા જોઈએ. આ કસરત હાથ ધરતાં, હાલના હેતુ માટે જેટલા સંબંધિત હોય તેટલા પ્રમાણમાં, ઉલ્લેખિત નિર્ણયો માં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતોનો અમે સંક્ષેપ કરી શકીએ.

૨૨.૧. શરદ નિર્ધિચંદ સારદા (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સમજાવવામાં અને પ્રતિપાદિત કરવામાં આવેલા સિદ્ધાંતો, જેઓનો ઉલ્લેખ કરીને અને જેઓ પર બંને પક્ષોના વિદ્વાન વકીલોએ આધાર રાખ્યો છે, પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત કેસના પુરાવા અંગે અદાલતો માટે માર્ગદર્શક પ્રકાશરૂપ રહી આવ્યા છે. તેમાં, આ અદાલતે હનુમંત વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય : એ.આઈ.આર. ૧૯૫૨ એસ.સી. ૩૪૩ ના અધિકૃત મુખ્ય નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરીને પાંચ સુવર્ણ સિદ્ધાંતો નિષ્કર્ષ્યા હતા અને તેમને પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત કેસ સાબિત કરવાની પંચશીલ તરીકે નામ આપ્યું હતું. આ અદાલતે નીચે મુજબ પ્રતિપાદિત કર્યું હતું: –

“ ૧૫૨. ...હનુમંત પ્રકરણમાં મહાજન, ન્યાયાધીશે શું નિર્ધારિત કર્યું છે તે ઉદ્ધૃત કરવું ઉપયોગી થઈ શકે છે:

“આ વાત યાદ રાખવી યોગ્ય છે કે જ્યાં પુરાવા પરિસ્થિતિજન્ય સ્વરૂપના હોય છે, ત્યાં જે પરિસ્થિતિઓમાંથી દોષિત હોવાનો નિષ્કર્ષ કાઢવાનો હોય તે પ્રથમ દ્રષ્ટિએ સંપૂર્ણપણે સ્થાપિત થયેલી હોવી જોઈએ, અને આ રીતે સ્થાપિત થયેલા તમામ તથ્યો માત્ર આરોપીના દોષિત હોવાની પરિકલ્પના સાથે જ સુસંગત હોવા જોઈએ. વધુમાં, પરિસ્થિતિઓ નિશ્ચિત સ્વભાવ અને વલણ ધરાવતી હોવી જોઈએ અને એવી હોવી જોઈએ કે જે સાબિત કરવાનું પ્રસ્તાવિત છે તે સિવાયની દરેક પરિકલ્પનાને બહાર કરે. અન્ય શબ્દોમાં, પુરાવાની એવી શૃંખલા હોવી આવશ્યક છે જે એટલી સંપૂર્ણ હોય કે આરોપીની નિર્દોષિતાને અનુરૂપ કોઈ ચુકિતપૂર્ણ આધાર નિષ્કર્ષ માટે બાકી ન રહે અને તે એવી હોવી જોઈએ કે જે દર્શાવે કે તમામ માનવીય સંભાવનાના પરિધિમાં તે કૃત્ય આરોપીએ જ કર્યું હોવું જોઈએ.” ૧૫૩. આ નિર્ણયનું સૂક્ષ્મ વિશ્લેષણ દર્શાવે છે કે કોઈ આરોપી વિરુદ્ધનો કેસ સંપૂર્ણપણે સ્થાપિત થયો હોવાનું કહી શકાય તે પહેલાં નીચેની શરતો પૂર્ણ થવી આવશ્યક છે:

(૧) જે પરિસ્થિતિઓમાંથી દોષિત હોવાનો નિષ્કર્ષ કાઢવાનો હોય, તે સંપૂર્ણપણે સ્થાપિત થયેલી હોવી જોઈએ.

અહીં નોંધવું યોગ્ય રહેશે કે આ અદાલતે દર્શાવ્યું હતું કે સંબંધિત પરિસ્થિતિઓ “અનિવાર્યપણે અથવા થવી જોઈએ” સ્થાપિત થવી જ જોઈએ અને માત્ર “થઈ શકે” એટલું પૂરતું નથી. “સાબિત થઈ શકે” અને “અનિવાર્યપણે સાબિત થવું જોઈએ અથવા થવી જોઈએ” વચ્ચે ફક્ત વ્યાકરણનો જ નહીં પરંતુ કાનૂની ભેદ પણ છે, જેમ કે આ અદાલતે શિવાજી સહાબરાવ બોબાડે વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય [(૧૯૭૩) ૨ એસ.સી.સી. ૭૯૩] માં ઠરાવ્યું હતું, જેમાં નીચે મુજબના અવલોકનો કરવામાં આવ્યા હતા :

નિશ્ચિતપણે, આ એક મૂળભૂત સિદ્ધાંત છે કે અદાલત દોષસિદ્ધિ કરી શકે તે પહેલાં આરોપી દોષિત હોવો જ જોઈએ અને માત્ર દોષિત હોઈ શકે એવું હોવું પૂરતું નથી; અને ‘હોઈ શકે’ તથા ‘હોવો જ જોઈએ’ વચ્ચેનું માનસિક અંતર ઘણું વિશાળ છે, જે અસ્પષ્ટ અનુમાનોને નિશ્ચિત નિષ્કર્ષોથી અલગ પાડે છે.

(૨) આ રીતે સ્થાપિત થયેલા તથ્યો માત્ર આરોપીની દોષિતતાની પરિકલ્પના સાથે જ સુસંગત હોવા જોઈએ, અર્થાત્, આરોપી દોષિત છે તે સિવાય અન્ય કોઈપણ પરિકલ્પના પરથી તેમની સમજૂતી થઈ શકે તેવી ન હોવી જોઈએ,

(૩) પરિસ્થિતિઓ નિષ્કર્ષાત્મક સ્વભાવ અને પ્રવૃત્તિની હોવી જોઈએ,

(૪) તેઓએ સાબિત કરવાને લગતી એકને સિવાય દરેક સંભવિત પરિકલ્પનાને બાકાત રાખવી જોઈએ, અને

(૫) પુરાવાની એવી પૂર્ણ સાંકળ હોવી જોઈએ કે જેથી આરોપીની નિર્દોષતા સાથે સુસંગત હોય તેવા નિષ્કર્ષ માટે કોઈ યુક્તિપૂર્ણ આધાર બાકી ન રહે અને તે દર્શાવવું જોઈએ કે તમામ માનવીય સંભાવનામાં તે કૃત્ય આરોપીએ જ કર્યું હોવું જોઈએ.

૧૫૪. આ પાંચ સુવર્ણ સિદ્ધાંતો, જો આમ કહી શકીએ, તો પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત કેસના પુરાવાના પંચશીલનું નિર્માણ કરે છે.

૧૫૫. એ નોંધવું રસપ્રદ બની શકે છે કે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત ફોજદારી કેસમાં, ગુનાના દેહરૂપ પુરાવાના અભાવે, તે જ બાબતના પુરાવા વિષેનો કાનૂની સિદ્ધાંત ગ્રેસન, ન્યાયાધીશે (અને અન્ય ૩ ન્યાયમૂર્તિઓ દ્વારા સહમત થવામાં આવેલ) કિંગ વિ. હોરી [૧૯૫૨ એનઝેડએલઆર ૧૧૧] માં આ રીતે નિર્ધારિત કર્યો હતો:

તેને દોષિત ઠેરવી શકાય તે પહેલાં, મૃત્યુ થયાનું તથ્ય એવી પરિસ્થિતિઓ દ્વારા સાબિત થવું જોઈએ કે જે ગુનાના આચરણને નૈતિક રીતે નિશ્ચિત બનાવે અને યુક્તિપૂર્ણ શંકા માટે કોઈ આધાર ન છોડે; પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવો એવો દઢ અને બાધ્યકારી હોવો જોઈએ કે જેથી જ્યુરીને એવો વિશ્વાસ થાય કે હત્યા સિવાયની કોઈ

યુક્તિસંગત પરિકલ્પના પર આ તથ્યોનું સ્પષ્ટીકરણ થઈ શકે તેમ નથી.

૧૫૬. લોર્ડ ગોડર્ડે “નૈતિક રીતે નિશ્ચિત” અભિવ્યક્તિમાં “એવા સંજોગો કે જે ગુનાનું આચરણ નિશ્ચિત બનાવે” એમ કહી થોડો ફેરફાર કર્યો.

૧૫૭. આથી ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રનો મૂળભૂત સિદ્ધાંત સૂચિત થાય છે કે કોઈ કેસ ત્યારે જ સાબિત થયેલ માનવામાં આવી શકે જ્યારે નિશ્ચિત અને સ્પષ્ટ પુરાવા હોય અને માત્ર નૈતિક પ્રતીતિના આધારે કોઈ વ્યક્તિને દોષિત ઠેરવી શકાય નહીં...”

૨૨.૧.૧. અપીલકર્તા તરફથી વિદ્વાન વકીલે વિશેષ કરીને શરદ બિર્ધીચંદ સરદા મામલામાં ઉક્ત નિર્ણયના પરિચ્છેદ ૧૫૮ થી ૧૬૧ પર આધાર મૂક્યો છે. ચુકાદાના તે ભાગમાં, આ અદાલતે અતિરિક્ત સોલિસિટર જનરલ દ્વારા ઉપસ્થિત કરાયેલી એ દલીલનો વિચાર કર્યો હતો કે જો બચાવ પક્ષનો મામલો ખોટો હોય, તો ફરિયાદ પક્ષના મામલાને મજબૂત કરવા માટે તે એક વધારાની કડીરૂપ બનશે. આવી દલીલ સ્વીકાર્યા વિના, આ અદાલતે નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું: –” ૧૫૮. જણાઈ આવશે કે આ અદાલતે, સ્પષ્ટીકરણના અભાવ અથવા ખોટા સ્પષ્ટીકરણને ધ્યાનમાં લેતાં, એવું માન્યું હતું કે તે સાંકળ પૂર્ણ કરવા માટે વધારાની કડી તરીકે ગણાશે, પરંતુ આ નિરીક્ષણોનું વાચન આ અદાલતે અગાઉ જે કહ્યું હતું તેની દૃષ્ટિએ કરવું આવશ્યક છે, અર્થાત્ ખોટા સ્પષ્ટીકરણને વધારાની

કડી તરીકે ઉપયોગમાં લઈ શકાય તે પહેલાં, નીચે દર્શાવેલ આવશ્યક શરતો પૂર્ણ થવી જોઈએ:

(૧) ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલી પુરાવાની સાંકળની વિવિધ કડીઓ સંતોષકારક રીતે સાબિત કરવામાં આવી છે ,

(૨) ઉક્ત પરિસ્થિતિ વાજબી નિશ્ચિતતા સાથે આરોપીના દોષ તરફ સંકેત કરે છે, અને

(૩) પરિસ્થિતિ સમય અને પરિસ્થિતિ સાથે સામીપ્યમાં છે.

૧૬૦. જો આ શરતો પૂર્ણ થયેલી હોય તો જ અદાલત ખોટા સમજૂતીકરણ અથવા ખોટા બચાવનો ઉપયોગ અતિરિક્ત કડી તરીકે કરીને અદાલતને આશ્વસ્તી આપી શકે અને અન્યથા નહીં. હાલના કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં, આ એવો કેસ જણાતો નથી. મામલાના આ પાસાનો શંકરલાલ કેસ [(૧૯૮૧) ૨ એસ.સી.સી. ૩૫, ૩૯] માં વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં આ સર્વોચ્ચ અદાલતે આ મુજબ અવલોકન કર્યું હતું: [એસ.સી.સી. અનુચ્છેદ ૩૦, પૃષ્ઠ ૪૩]

આ ઉપરાંત, બચાવ પક્ષની અસત્યતા તેવા તથ્યોના પુરાવાનું સ્થાન લઈ શકતી નથી, જેને સફળ થવા માટે ફરિયાદ પક્ષે સ્થાપિત કરવાના હોય છે. ખોટી દલીલને, વધુમાં વધુ, એક વધારાની પરિસ્થિતિ તરીકે ગણવામાં આવી શકે, જો અન્ય પરિસ્થિતિઓ નિર્વિવાદ રીતે આરોપીની દોષિતતા તરફ જ સૂચન કરતી હોય.

૧૬૧. તેથી, આ અદાલત હનુમંત કેસ [એ.આઈ.આર. ૧૯૫૨ એસ.સી. ૩૪૩] માં નિર્ધારિત કરાયેલ પાંચ શરતોથી કોઈ રીતે વિમુખ થઈ નથી. દુર્ભાગ્યવશ, તેમ છતાં, વડી અદાલતે પણ આ નિર્ણયનો ખોટો અર્થ કર્યો હોય એવું જણાય છે અને અપીલકર્તાએ રજૂ કરેલા કહેવાતા ખોટા બચાવને સાંકળ સાથે જોડાયેલા વધારાના પરિસ્થિતિજન્ય તત્વોમાંના એક તરીકે ઉપયોગમાં લીધો છે. પરિસ્થિતિઓની અપૂર્ણ સાંકળ અને સાંકળ પૂર્ણ થયા પછી માત્ર અદાલતના નિષ્કર્ષને વધુ મજબૂત કરવા માટે તેમાં ઉમેરવામાં આવતી કોઈ પરિસ્થિતિ વચ્ચે મૂળભૂત ફરક છે. જ્યાં ફરિયાદ પક્ષ હનુમંત કેસ [એ.આઈ.આર. ૧૯૫૨ એસ.સી. ૩૪૩] માં નિર્ધારિત કરવામાં આવેલા કોઈપણ આવશ્યક સિદ્ધાંતો સાબિત કરવામાં અસમર્થ રહે છે, ત્યાં વડી અદાલત ખોટા બચાવ અથવા ખોટી દલીલનો આશરો લઈ કે તેનો સહારો લઈને તે દુર્બળતા અથવા ખામી પૂરી કરી શકતી નથી. તેથી, અમે વધારાના સોલિસિટર-જનરલની દલીલ સ્વીકારી શકતા નથી.”

૨૨.૨. સુધર્શન (ઉપરોક્ત) ના મામલામાં, આ અદાલતે ફરિયાદી અને તેના મિત્રો તરફથી થયેલ અસામાન્ય વર્તન નોંધ્યું હતું કે, બે વ્યક્તિઓની હત્યાની ઘટનાના અનુસંધાને, તેમણે સીધી એફ.આઈ.આર. નોંધાવવાના બદલે ૧૫ કિ.મી. દૂર રહેતા એક વકીલનો સંપર્ક કર્યો. ત્યારબાદ, એફ.આઈ.આર. અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતા પોલીસ સ્ટેશનમાં નોંધાઈ નહોતી અને

તેના પર તારીખ તથા સમય પણ દર્શાવવામાં આવ્યા ન હતા. વધુમાં, એ પણ દર્શાવવામાં આવ્યું નહોતું કે એફ.આઈ.આર. મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ કોણ લઈને ગયું અને કેવી રીતે લઈ જવામાં આવી. આપેલ તથ્યોના સમૂહમાં, આ અદાલતે એફ.આઈ.આર.ને પૂર્વસમયાંકિત હોવાનું માન્યું.

૨૨.૩. અંજણ કુમાર શર્મા (ઉપરોક્ત) ના કેસનો અપીલકર્તાની તરફથી આ દલીલના સમર્થનમાં ઉદ્દેખ કરવામાં આવ્યો છે કે જ્યારે અન્ય પરિસ્થિતિઓ સાબિત થયેલી ન હોય, ત્યારે માત્ર છેલ્લે સાથે જોવામાં આવેલી પરિસ્થિતિ દોષારોપણનો આધાર બની શકતી નથી. ઉક્ત કેસમાં, ફરિયાદ પક્ષે આરોપીના દોષને સાબિત કરવા માટે નવ પરિસ્થિતિઓ પર આધાર રાખ્યો હતો, પરંતુ આ અદાલતે એમ જણાવ્યું હતું કે તેમાંથી સાત પરિસ્થિતિઓ સાબિત ન થયેલી હોવાથી અવગણવા જેવી હતી. ત્યારબાદ, આ અદાલતે બે પરિસ્થિતિઓનું પરીક્ષણ કર્યું, એટલે કે મૃતક છેલ્લે આરોપી સાથે જોવામાં આવ્યો હતો અને તેમણે જરૂરી સ્પષ્ટીકરણ આપવામાં નિષ્ફળ ગયા હતા, અને એમ નિષ્કર્ષ કર્યો કે માત્ર એટલી પરિસ્થિતિઓ આરોપીના દોષને સાબિત કરવા માટે જરૂરી કડી પૂર્ણ કરતી નહોતી, અને તે સંદર્ભે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું: –” ૨૩. ઉપરોક્તમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે એવા કેસમાં, જેમાં અન્ય કડીઓ સંતોષકારક રીતે સ્થાપિત કરવામાં આવી હોય અને પરિસ્થિતિઓ આરોપીના દોષ તરફ સૂચન કરતી હોય, ત્યાં છેલ્લે સાથે

જોવામાં આવ્યાની પરિસ્થિતિ અને સ્પષ્ટીકરણના અભાવથી એક વધારાની કડી પ્રાપ્ત થાય છે, જે શૃંખલા પૂર્ણ કરે છે. અન્ય પરિસ્થિતિઓના પુરાવાના અભાવે, માત્ર છેલ્લે સાથે જોવામાં આવ્યાની પરિસ્થિતિ અને સંતોષકારક સ્પષ્ટીકરણના અભાવને દોષારોપણનો આધાર બનાવી શકાય નહીં....”

૨૨.જ. નવજોત સંધુ (ઉપરોક્ત) ના કેસનો ઉલ્લેખ આ દલીલના સમર્થનમાં કરવામાં આવ્યો છે કે પોલીસ કસ્ટડીમાં રહેલા આરોપી દ્વારા કરવામાં આવેલા નિવેદનના અનુસંધાને અગાઉથી જ જાણીતી હકીકતની શોધ થઈ શકે નહીં. આધારરૂપ તરીકે અવલંબાયેલ પરિષ્કેદના સંબંધિત ભાગ પરથી જણાય છે કે સાક્ષ્ય અધિનિયમની કલમ ૨૭ કોઈ વિશિષ્ટ ચાંદીના પાવડરના પેકેટના સંદર્ભમાં લાગુ પડે તેવી માનવામાં આવી નહોતી, કારણ કે તે પેકેટ પર દુકાનનું નામ લખાયેલું હતું અને તેથી દુકાનનું નામ અને સરનામું પોલીસને અગાઉથી જ જાણીતું હોવાનું માનવામાં આવ્યું હતું. તેમ છતાં, આ અદાલતે જણાવ્યું હતું કે દુકાન તથા તેના માલિક તરફ આરોપીએ અંગુલિનિર્દેશ કર્યો તેવું તેનું વર્તન સાક્ષ્ય અધિનિયમની કલમ ૮ હેઠળ સંબંધિત ગણાશે.

૨૨.પ. ડી.કે. બસુ (ઉપરોક્ત) માંનો નિર્ણય, ધરપકડના સમયે ધરપકડ મેમો તૈયાર કરવો આવશ્યક છે એવી રજૂઆતના સમર્થનમાં ઉલ્લેખિત કરવામાં આવ્યો છે. રામ્મી એલાયસ રમેશ્વર (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, આરોપીની ધરપકડના સમય વિશે મહત્વપૂર્ણ અસંગતિ હોવાનું નિર્ધારિત કર્યા પછી, આ

અદાલતે પોલીસ અટકાયતમાં આરોપીએ આપેલી માહિતીના આધારે હથિયારની પુનઃપ્રાપ્તિ બાબતે તપાસ અધિકારીના પુરાવા પર વિશ્વાસ મૂકવાનો ઇનકાર કર્યો હતો. ઉક્ત કેસમાં, પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓની વિશ્વસનીય સાક્ષીને આધારે દોષારોપણ યથાવત રાખવામાં આવ્યું હતું.

૨૨.૬. રાજ કુમાર સિંહ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, આરોપી સમક્ષ સંબંધિત પરિસ્થિતિઓ મૂકવાની આવશ્યકતાની પુનઃપુષ્ટિ કરવામાં આવી હતી અને સાથે સાથે એવું પણ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું હતું કે જે પરિસ્થિતિઓ આરોપીને તેની ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળની પૂછપરછમાં મુકવામાં આવી નથી, તે તેની વિરુદ્ધ ઉપયોગમાં લઈ શકાતી નથી અને તે વિચારણામાંથી બાકાત રાખવી પડે.

૨૨.૭. અમૂ નાગેશિયા (ઉપરોક્ત) ના કેસનો ઉદ્દેખ આ રજૂઆત કરવા માટે કરવામાં આવ્યો છે કે અટકાયત દરમિયાન થયેલ ખુલાસાના દોષારોપક ભાગો ગ્રાહ્ય નથી અને તેથી, અપીલકર્તા દ્વારા મૃતદેહને ઘસેડ્યાનો કથિત સ્વીકાર ગ્રાહ્ય ગણાશે નહીં.

૨૨.૮. અબ્દુલવહાબ અબ્દુલમજિદ બલોચ (સુપ્રા) માં થયેલા નિર્ણયનો ઉદ્દેખ એ દલીલના સમર્થનમાં કરવામાં આવ્યો છે કે માત્ર પુનઃપ્રાપ્તિની એકમાત્ર પરિસ્થિતિ દોષસિદ્ધિનો આધાર બની શકતી નથી. ઉક્ત કેસમાં, આ અદાલતે આ મુજબ ઠરાવ્યું હતું: –

૩૮. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે પોતે જ એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે નવ મહિનાઓ પછી વસૂલાત કરવામાં આવેલ હોવાથી, હથિયાર ઘણા હાથોમાં બદલાયું હોઈ શકે. મૃતકની હત્યાના ગુનાના આચરણ સાથે આરોપીને સાંકળતું કોઈ અન્ય પુરાવું ન હોવાની પરિસ્થિતિમાં, અમારી મત મુજબ, આવા ક્ષુદ્ર પુરાવાના આધારે અપીલકર્તાને દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળ દંડનીય ગુનાના આચરણ માટે દોષિત ઠેરવી શકાય તેમ નથી.

૨૨.૯. રમેશ ચંદ્ર અગ્રવાલ (ઉપરોક્ત) નો કેસ તબીબી બેદરકારી બદલ વળતર દાવા સાથે સંબંધિત હતો અને તેમાં સંકળાયેલા મુદ્દાઓ નિષ્ણાત પુરાવાની પ્રાસંગિકતા અંગે હતા, જ્યાં એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે સામાવાળા દ્વારા કરાયેલા ઉપચારમાં થયેલી ભૂલોના કારણે અપીલકર્તાને અક્ષમતા આવી હતી. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૪૫ના પરિપ્રેક્ષ્યમાં નિષ્ણાત પુરાવા સંબંધિત સિદ્ધાંત અંગે, આ અદાલતે આ મુજબ જણાવ્યું હતું: –” ૨૦. નિષ્ણાત હકીકતનો સાક્ષી નથી અને તેનો પુરાવો વાસ્તવમાં સલાહાત્મક સ્વરૂપનો હોય છે. નિષ્ણાત સાક્ષીની ફરજ એ છે કે તે ન્યાયાધીશને નિષ્કર્ષોની ચોકસાઈની કસોટી કરવા માટે જરૂરી વૈજ્ઞાનિક માપદંડો પ્રદાન કરે, જેથી ન્યાયાધીશ કેસના પુરાવાથી સાબિત થયેલા તથ્યો પર આ માપદંડોનો અમલ કરીને પોતાનો સ્વતંત્ર નિર્ણય ઘડી શકે. વૈજ્ઞાનિક અભિપ્રાયરૂપ

પુરાવો, જો સુબોધ, વિશ્વસનીય અને પરીક્ષણિત હોય, તો તે કેસના અન્ય પુરાવા સાથે વિચારણા માટે એક પરિબળ બને છે અને ઘણીવાર એક મહત્વપૂર્ણ પરિબળ પણ બને છે. આવા સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા તેના નિષ્કર્ષોના સમર્થનમાં દર્શાવવામાં આવેલા કારણો તથા તેના નિષ્કર્ષોના આધારરૂપ પૂરા પાડવામાં આવેલા દત્તાંશ અને સામગ્રી પર નિર્ભર કરે છે.....”

૨૨.૧૦. વિશેષ અધિનિયમોમાં પુરાવાના ભારને ઉલટાવવા સંબંધિત સિદ્ધાંત નૂર આગા (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં વિચારણા માટે ઉપસ્થિત થયો હતો, જેમાં આ અદાલતે નાર્કોટિક ડ્રગ્સ એન્ડ સાયકોટ્રોપિક સબ્સ્ટાન્સેસ અધિનિયમ, ૧૯૮૫ ની કલમો ૩૫ અને ૫૪ ની જોગવાઈઓનો વિચાર કર્યો હતો. આ અદાલતે, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

—

૫૮. અધિનિયમની કલમો ૩૫ અને ૫૪, નિઃસંદેહ, આરોપીની તરફથી દોષપાત્ર માનસિક સ્થિતિ અંગે અનુમાન ઊભું કરે છે તેમજ આ બાબતમાં પુરાવાનો ભાર પણ આરોપી પર મૂકે છે; પરંતુ ઉક્ત જોગવાઈનો માત્ર સાદો અવલોકન જ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવશે કે તેમાં સમાવિષ્ટ પરિસ્થિતિઓ પૂર્ણપણે સંતોષાય ત્યારે જ આરોપીના દ્વાયલમાં એવું અનુમાન કાર્યરત થશે. પ્રારંભિક ભાર ફરિયાદ પક્ષ પર રહેલો હોય છે અને તે સંતોષાય ત્યારે જ કાયદેસરનો ભાર ખસે છે. તેમ

છતાં, આરોપીએ પોતાની નિર્દોષતા સાબિત કરવા માટે જરૂરી પુરાવાનો ધોરણ ફરિયાદ પક્ષના ધોરણ જેટલો ઊંચો નથી. જ્યાં આરોપીની દોષિતતા સાબિત કરવા માટે ફરિયાદ પક્ષ માટે જરૂરી પુરાવાનો ધોરણ “વાજબી તમામ શંકાથી પર” છે, ત્યાં આરોપી માટે તે “સંભાવનાના પ્રાબલ્ય”નો છે. જો ફરિયાદ પક્ષ અધિનિયમની કલમ ૩૫ની કડક જોગવાઈઓ આકર્ષાય તે માટેના મૂળભૂત તથ્યો સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ જાય, તો આરોપી દ્વારા પ્રતિબંધિત માલના કબજામાં હોવાનો જે ભૌતિક કૃત્ય છે તે સ્થાપિત થયું હોવાનું કહી શકાય નહીં.

૨૨.૧૧. જસ્ટિસ (ઉપરોક્ત)ના કેસમાં, કેરળ વડી અદાલતે, પોક્સોની કલમો ૨૯ અને ૩૦ની માન્યતાને આપવામાં આવેલા પડકારને નામંજૂર કરતાં, એ આવશ્યકતાને રેખાંકિત કરી છે કે અનુમાનનું ખંડન કરવાની ફરજ ત્યારે જ ઉદ્ભવે છે જ્યારે ફરિયાદ પક્ષ આરોપી વિરુદ્ધ આક્ષેપિત ગુનાના પાયાના તથ્યો સ્થાપિત કરે.

૨૨.૧૨. સામાવાળા પક્ષના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા આધારરૂપ ગણાવાયેલ જોન ડેવિડ (ઉપરોક્ત) ના મામલામાં, આ અદાલતે એ સિદ્ધાંતનું પુનરોચ્ચાર કર્યું છે કે જ્યારે આરોપી દ્વારા આપવામાં આવેલી એવી માહિતીના આધારે ગુનાની કોઈ વસ્તુની પુનઃપ્રાપ્તિ થાય, જે પરિસ્થિતિઓની સાંકળમાં એક કડી પૂરું પાડે છે, ત્યારે શોધ સુધી દોરી જતી આવી માહિતી ગ્રાહ્ય છે. વધુમાં એવું પણ ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે તપાસ પ્રક્રિયામાં નાની ત્રુટિઓ અને

અનિયમિતતાઓ કેસનું મથાળું બની શકતી નથી, જેના આધારે આરોપી પોતાની નિર્દોષતા સાબિત કરવા માટે નિર્ભર રહી શકે, જ્યારે તપાસમાંથી ઉપજતા સશક્ત પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા તાર્કિક અને ચુકિતપૂર્ણ રીતે આરોપીના દોષ તરફ સૂચન કરતા હોય. આ અદાલતે, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, નીચે મુજબ કહ્યું હતું: -

“ ૭૨. કાયદાનો આ સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે આરોપી દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતીના આધારે ગુનાથી સંબંધિત વસ્તુઓની બરામદગી પરિસ્થિતિઓની સાંકળમાં એક કડી પૂરું પાડે છે. વધુમાં, પરિસ્થિતિઓમાંથી કોઈ એક અંગે સ્પષ્ટીકરણ આપવામાં નિષ્ફળતા આવે તો તે ફરિયાદ પક્ષના કેસ માટે ઘાતક ગણાતી નથી અને આવા કેસોમાં બધી પરિસ્થિતિઓના સંચિત પ્રભાવને જોવો આવશ્યક છે. આ તબક્કે એ ઉદ્દેખ કરવો યોગ્ય જણાય છે કે સ્ટેટ ઓફ કાર્નાટક વિ. કે. ચરપ્પા રેડ્ડી [(૧૯૯૯) ૮ એસ.સી.સી. ૭૧૫] માં આ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું છે કે: (એસ.સી.સી. પૃ. ૭૨૦, પેરા ૧૯)

૧૯ [તે] તપાસ અધિકારીઓ દ્વારા લેવામાં આવેલી કાર્યવાહી કરતાં ફોજદારી અદાલતમાં અદાલતનું પ્રભુત્વ અને અગ્રસ્થાન હોવું આવશ્યક છે. કેસમાં તપાસ અધિકારીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલા દોષોના કારણે ફોજદારી ન્યાયને ભોગ બનવા દેવું જોઈએ નહીં. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, જો અદાલતને એવી ખાતરી થાય કે ઘટના

અંગેના સાક્ષીનું સાક્ષ્ય સત્ય છે, તો અદાલત તેના પર કાર્ય કરવા માટે સ્વતંત્ર છે....

૭૩. તેથી, તપાસ પ્રક્રિયામાં આવેલી નાનકડી ખામીઓ અને અનિયમિતતાઓ એવા કેસનું મૂળ આધાર બની શકતી નથી, જેના આધાર પર સામાવાળા પોતાની નિર્દોષતા સાબિત કરવા માટે નિર્ભર રહી શકે, જ્યારે ઉક્ત તપાસમાંથી નિષ્કર્ષિત થયેલા મજબૂત પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાઓ તર્કસંગત અને ચુક્તિસંગત રીતે આરોપીની દોષિતતા તરફ સૂચન કરતા હોય.”૨૨.૧૩. છેલ્લે સાથે જોવામાં આવેલ હોવાના સિદ્ધાંત તથા પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૦૬ ના અમલ વિશે, કાશી રામ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આ અદાલતે નીચે મુજબ સ્પષ્ટીકરણ આપ્યું છે અને સિદ્ધાંત નિર્ધારિત કર્યો છે: –

“ ૨૩. સત્તાધિકરણોના ઉદ્દેખોની વધારાની આવશ્યકતા નથી. આ સિદ્ધાંત સુસ્થાપિત છે. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૦૬ ની જ જોગવાઈઓ પોતે જ સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ છે, જેમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે કોઈ હકીકત વિશેષરૂપે કોઈ વ્યક્તિના જ્ઞાનમાં હોય, ત્યારે તે હકીકત સાબિત કરવાનો ભાર તેના ઉપર રહે છે. તેથી, જો કોઈ વ્યક્તિને મૃતક સાથે છેલ્લે જોવામાં આવ્યો હોય, તો તે કઈ રીતે અને ક્યારે તેનાથી અલગ થયો તે બાબતે તેને સમજૂતી આપવી જ જોઈએ. તેને એવી સમજૂતી આપવી જોઈએ જે અદાલતને સંભવિત અને સંતોષકારક જણાય. જો તે આવું કરે, તો તેણે તેના ઉપર રહેલો ભાર

ઉતાર્યો હોવાનું માનવું પડે. જો તે તેના વિશેષ જ્ઞાનની અંદરની હકીકતોના આધારે કોઈ સમજૂતી આપવામાં નિષ્ફળ જાય, તો પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૦૬ દ્વારા તેના ઉપર મૂકવામાં આવેલ ભાર ઉતારવામાં તે નિષ્ફળ જાય છે. પરિસ્થિતિજ પુરાવા પર આધારિત કેસમાં જો આરોપી તેના ઉપર મૂકાયેલા ભારના નિર્વહ માટે વાજબી સમજૂતી આપવામાં નિષ્ફળ જાય, તો તે પોતે જ તેના વિરુદ્ધ સાબિત થયેલી પરિસ્થિતિઓની સાંકળમાં એક વધારાની કડી પૂરી પાડે છે. કલમ ૧૦૬ ફોજદારી ઐતિહાસિકમાં સાબિતીનો ભાર સ્થળાંતરિત કરતી નથી, કારણ કે તે હંમેશા ફરિયાદ પક્ષ પર જ રહે છે. તે એવો નિયમ નિર્ધારિત કરે છે કે જ્યારે આરોપી એવી હકીકતો અંગે કોઈ પ્રકાશ પાડતો નથી, જે વિશેષરૂપે તેના જ જ્ઞાનમાં હોય અને જે તેની નિર્દોષતા સાથે સુસંગત કોઈ સિદ્ધાંત અથવા પરિકલ્પનાને સમર્થન આપી શકતી ન હોય, ત્યારે અદાલત તેના દ્વારા કોઈ સમજૂતી પુરાવામાં લાવવામાં થયેલી નિષ્ફળતાને એવી વધારાની કડી તરીકે વિચારણા કરી શકે છે, જે સાંકળને પૂર્ણ કરે છે. આ સિદ્ધાંત નૈના મોહદ., રે. [એ.આઈ.આર. ૧૯૬૦ મદ ૨૧૮] માં સંક્ષેપમાં જણાવવામાં આવ્યો છે

૨૪. રાજ્ય તરફના વકીલની આ દલીલમાં નોંધપાત્ર બળ છે કે આ કેસના તથ્યોમાં પણ એવું માનવું જોઈએ કે સામાવાળા મૃતક સાથે છેલ્લે જોવામાં આવ્યો હતો, તેથી ત્યારબાદ શું બન્યું તે સાબિત કરવાનો ભાર

તેના ઉપર હતો, કારણ કે તે તથ્યો તેની વિશેષ જાણમાં હતાં. કારણ કે સામાવાળા એવું કરવામાં નિષ્ફળ ગયો, તેથી એવું માનવું જ જોઈએ કે તેણે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૦૬ દ્વારા તેના ઉપર મુકાયેલ ભારનું નિર્વહન કરવામાં નિષ્ફળતા દર્શાવી છે. તેથી, આ પરિસ્થિતિ પરિસ્થિતિઓની એવી શ્રેણીમાં ગુમ થયેલી કડી પૂરું પાડે છે, જે તેની દોષિતતા ચુકિતસંગત શંકાથી પર સાબિત કરે છે.”

૨૩. ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે અપીલકર્તાના દોષારોપણ બાબતે આ પ્રકરણમાં ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલોનું પરીક્ષણ કરી શકીએ.

૨૪. અપીલકર્તા તરફથી વિદ્વાન વકીલે, દોષિત ઠરાવને પડકારવા માંગતા, મુખ્યરૂપે આ દલીલો આગળ ધરી છે કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલના સમયપૂર્વક દર્શાવવાના સંભાવનાને નકારી શકાય તેમ નથી. આ સંદર્ભમાં ત્રણ મુખ્ય પરિબલોને ઉજાગર કરવામાં આવ્યા છે: પ્રથમ, કે સાક્ષી ફ.સાક્ષી-૩ મુજબ, તેણીએ ૧૪.૦૫.૨૦૧૫ના રોજ સવારે ૧૦:૦૦ વાગ્યે મૃતદેહ જોયો હતો, જ્યારે તે સમય સુધી પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાયો ન હતો; બીજું, કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં જ, પીડિત બાળકની માતાએ નિશ્ચિતતાપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે મૃતક પર બળાત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો અને તેની હત્યા કરવામાં આવી હતી તથા મૃતદેહ અપીલકર્તા દ્વારા છુપાવવામાં આવ્યો હતો, જ્યારે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવતી વેળાએ તેણીએ આવા દઢ નિવેદનો

કરવા માટે કોઈ કારણ ન હતું; અને ત્રીજું, કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવતી વેળાએ લોકોની હાજરી અંગે તથા પીડિત બાળકની માતાનું ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળનું નિવેદન નોંધવાના સમય અંગે અસંગતતાઓ હતી, તેમજ પ્રથમ માહિતી અહેવાલ અદાલતને મોકલવામાં ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૫૭નું પાલન કરવામાં આવ્યું હતું કે નહીં તે બાબતે પણ અસ્પષ્ટતા હતી.૨૪.૧. અમે આ પ્રકારની રજૂઆતો સાથે આપણને સંમત કરી શકતા નથી; વિપરીત, અમારો સ્પષ્ટ મત છે કે આ પરિબળો, અલગ-અલગ રીતે જોવામાં આવે કે સંયુક્ત રીતે જોવામાં આવે, આ કેસમાં નિર્ધારણ માટે ઉદ્ભવતા પ્રશ્નોના નિર્ણયક બની શકતા નથી. પરિસ્થિતિઓની કડી અંગેના પુરાવાનો સર્વાંગી દૃષ્ટિકોણ જ આ મામલે નિર્ણયક છે. તેમ છતાં, અમે સૂચવી શકીએ છીએ કે ઉપરોક્ત પરિબળોના સંદર્ભે રજૂ કરાયેલ દલીલોમાં પોતાની જ ખામીઓ રહેલી છે.

૨૪.૨. એ સાચું છે કે બાળ-સાક્ષી ફ.સાક્ષી-૩ આશ્રાએ એવું જણાવ્યું હતું જાણે કે તે સવારે ૧૦:૦૦ વાગ્યે ઘટનાસ્થળે ગઈ હતી અને મૃતદેહ જોયો હતો, પરંતુ તે સમયે ઉક્ત બાળ-સાક્ષીની જુબાની નોંધાતી વખતે તેની ઉંમર આશરે ૧૦ વર્ષ હતી અને તે ગ્રામિણ પૃષ્ઠભૂમિમાંથી આવતી હતી. સમય અંગેની તેની સમજ સ્પષ્ટપણે કાચી અને અપરિપક્વ હતી, જે આ હકીકત પરથી પણ પ્રતિપાદિત થાય છે કે નિવેદનના અન્ય ભાગમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે સાંજે ૭ વાગ્યા પછી તે તથા અન્ય બાળકો ૫ કલાક સુધી રમતા રહ્યા હતા. સમય અંગેનું

તેના દ્વારા આપવામાં આવેલું આપું વર્ણન આવશ્યક પરિપક્વતા અને સમજણથી સ્પષ્ટપણે રહિત હતું. પુરાવાની મૂળવણી કરવાની પ્રક્રિયામાં, નીચલી અદાલત અને વડી અદાલતે તેની સાક્ષીમાંથી પ્રકાશમાં આવતી બાબતના સારતત્વ પર ધ્યાન આપ્યું છે કે તે ખરેખર આ હકીકતની સાક્ષી હતી કે મૃતક બાળકી અંતિમ વખત અપીલકર્તાની સાથે જોવામાં આવી હતી, જ્યારે તે તેને લીચીના ખેતર તરફ પોતાની સાથે લઈ ગયો હતો.

૨૪.૩. તેવી જ રીતે, પીડિત બાળકીની માતા અને પ્રોસિક્યુશન સાક્ષી-૧ નિશાએ ફરિયાદમાં કરેલું સ્પષ્ટ નિવેદન કે તેની માન્યતા મુજબ બાળકી પર બળાત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો અને તેની હત્યા કરવામાં આવી હતી તથા મૃતદેહ અપીલકર્તાએ છુપાવ્યો હતો, તેનું પણ આ પૃષ્ઠભૂમિના સંદર્ભમાં અવલોકન કરવું આવશ્યક છે કે તેને એ વાતની જાણ હતી કે અપીલકર્તા સાંજે તેની દીકરીને સાથે લઈ ગયો હતો અને તે આખી રાત પોતાની દીકરીની શોધખોળ કરતી રહી હતી. આ સાથે એ હકીકત પણ જોડાયેલી છે કે તે નિઃસંદેહ એક ગામઠી ગ્રામિણ સ્ત્રી હતી અને તેણે ફરિયાદ પણ અન્ય કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી લખાવી હતી. ફરીથી, પુરાવાની મૂળવણી કરવાની પ્રક્રિયામાં, નીચલી અદાલત અને વડી અદાલતે તેની પૃષ્ઠભૂમિનો સજાગપણે નોંધ લેતા, તેની સાક્ષીમાંથી પ્રગટ થતા મુદ્દાના તત્વ અને મૂળભૂત સાર પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું છે.

૨૪.૪. વધુમાં, ફ.સાક્ષી-૧ નિશા સાથે પોલીસ સ્ટેશનમાં કોણ ગયું હતું તે એવો પરિબળ નથી કે જેના આધાર પર એફ.આઈ.આર.ને પૂર્વસમયાંકિત ગણાવી શકાય. ફ.સાક્ષી-૧ નિશા અને ફ.સાક્ષી-૨ અનિતા બંને પોતાના નિવેદનોમાં સદા એકરૂપ રહ્યા છે કે તેઓ બન્ને ૧૪.૦૫.૨૦૧૫ના બપોર પહેલાં પોલીસ સ્ટેશન ગયા હતા. નિશ્ચિતપણે, ફ.સાક્ષી-૭ નગેન્દ્ર સિંહના નિવેદનોમાં એવું દેખાય છે કે ફ.સાક્ષી-૪ અંબેડકર, ફ.સાક્ષી-૧ નિશા સાથે પોલીસ સ્ટેશન ગયો હતો, પરંતુ સંબંધિત પોલીસ સ્ટેશનમાં ફરજ બજાવતા આ પોલીસ અધિકારીના નિવેદનમાં આવેલો એવો નાનો વિરોધાભાસ અભિલેખ પરના સમગ્ર પુરાવાને પરાજિત કરી શકતો નથી. વધુમાં, એફ.આઈ.આર.ની નોંધ કરનાર તે જ વ્યક્તિ હતો અને આ સાક્ષીને એવો કોઈ વિશિષ્ટ સૂચન કરવામાં આવ્યો ન હતો કે એફ.આઈ.આર. નોંધાયા પહેલાં કોઈએ મૃતદેહ જોયો હતો. તે જ રીતે, ફ.સાક્ષી-૮, તપાસ અધિકારીએ, જિરહ દરમિયાન પ્રારંભમાં એવું જણાવ્યું હતું કે તપાસ પોતાના હવાલે લીધા પછી તેણે ફરિયાદીનું નિવેદન બીજા દિવસે લીધું હતું, પરંતુ ત્યારબાદ તેણે પોતે સુધારો કરીને જણાવ્યું હતું કે કેસની નોંધણી થયા બાદ લગભગ બપોરે ૨.૦૦ વાગ્યે તેણે તેનું નિવેદન લીધું હતું. આ પાસાની પણ નીચલી અદાલતે યોગ્ય નોંધ લીધી છે અને અપીલકર્તા તરફથી ઉઠાવવામાં આવેલા દલીલોને આ હકીકતના સંદર્ભમાં નામંજૂર કરવામાં આવ્યા છે કે તપાસ અધિકારીએ તપાસ શરૂ થયા પછી દોઢ વર્ષ બાદ સ્મૃતિના આધાર પર

જુબાની આપી હતી; અને ફ.સાક્ષી-૭ એ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે ફરિયાદીનું નિવેદન એફ.આઈ.આર.ની નોંધણીની તારીખે એસ.એચ.ઓ. દ્વારા લેવામાં આવ્યું હતું અને ત્યારબાદ તેણે તપાસ આગળ ધપાવી હતી. વધુમાં, ભલે એફ.આઈ.આર. અદાલતમાં મોકલવાની તારીખ અને સમય સંબંધિત વિગતો પ્રપત્રમાં દર્શાવવામાં આવી ન હોય, તો તે માત્ર પોલીસ સ્ટેશનના કર્મચારીઓની તરફથી થયેલી પ્રક્રિયાત્મક ત્રુટિ તરીકે જ ગણાય અને તે અભિલેખ પર રહેલી અન્ય તમામ મહત્વપૂર્ણ સામગ્રીને રદબાતલ કરી શકતી નથી. સુદર્શન (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, એફ.આઈ.આર. તાત્કાલિક નોંધાઈ નહોતી અને તે અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતા પોલીસ સ્ટેશનમાં પણ નોંધાઈ નહોતી. રજૂ થયેલ તથ્યોની પરિસ્થિતિમાં, આ અદાલતે નિષ્કર્ષ આપ્યો હતો કે એફ.આઈ.આર. યોગ્ય વિચારવિમર્શ પછી નોંધવામાં આવી હતી અને તેને તાત્કાલિક નોંધાયેલી એફ.આઈ.આર.નો રંગ આપવા માટે પૂર્વસમયાંકિત કરવામાં આવી હતી. વર્તમાન કેસમાં આ નિર્ણય અપીલકર્તાને ભાગ્યે જ કોઈ મદદરૂપ થાય છે. અન્યથા પણ, તપાસ સંબંધિત અભિલેખ જાળવવામાં થયેલી દરેક અનિયમિતતા કેસના મૂળ તત્ત્વ અને સારને દૂર કરી શકતી નથી, જો તપાસમાંથી પ્રાપ્ત થયેલા મજબૂત અને નોંધપાત્ર પુરાવા એવા હોય કે જે તર્કસંગત અને વાજબી રીતે આરોપીની દોષિતતા તરફ નિર્દેશ કરે, જેમ કે આ અદાલતે જૉન ડેવિડ (ઉપરોક્ત) માં ઠરાવ્યું છે.

૨૪.૫. આ બાબતમાં વારંવાર એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે જે હકીકત પહેલેથી જ જાણીતી હોય તેને પોલીસ અટકાયત દરમિયાન આરોપી-અપીલકર્તાએ આપેલા નિવેદનના અનુસંધાનમાં શોધાયેલી કહી શકાય નહીં. ઉપર નોંધ્યું તેમ, દલીલની આ દિશા સાક્ષીઓના નિવેદનોમાં રહેલી નાની અને અપ્રાસંગિક અસંગતતાઓના સંદર્ભે, વિશેષ કરીને બાળ સાક્ષી ફ.સાક્ષી-૩ આશ્રાના જબાનમાં રહેલી અસંગતતાઓના આધારે વિકસાવવામાં આવી છે. વધુમાં, તપાસના નોંધવહિવટ જાળવવામાં થયેલી કેટલીક અનિયમિતતાઓના સંદર્ભે પણ બળ મેળવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. આ રજૂઆતની દિશા નામંજૂર કરવાની રહે છે, કારણ કે નાની અસંગતતાઓ અથવા અનિયમિતતાઓ બાબતના સારને તથા પુરાવામાં સાબિત થયેલા નિર્ણાયક તથ્યોને નષ્ટ કરી શકતી નથી. નવજોત સંધુ (ઉપરોક્ત) ના કેસ જેવા નિર્ણયોમાં પોલીસને પહેલેથી જ જાણીતા તથ્યો વિષે જે સિદ્ધાંતો દર્શાવવામાં આવ્યા છે, તેનો હાલના કેસના તથ્યો પર કોઈ લાગુ પડતો પ્રભાવ નથી. અપીલકર્તાને પોલીસ ક્યારે અટકાયતમાં લીધો તે અંગે કોઈ એવી નોંધપાત્ર વિસંગતિ નથી, કારણ કે સાક્ષીઓએ સતત એવું જ નિવેદન આપ્યું છે અને અદાલતો દ્વારા પણ તે સ્થાપિત માનવામાં આવ્યું છે કે આઈ.ઓ. એ ૧૪.૦૫.૨૦૧૫ ના રોજ બપોરે લગભગ ૨:૦૦ વાગ્યે પોલીસ સ્ટેશનમાંથી પ્રસ્થાન કર્યું હતું અને બપોરના સમયે કમ્યુનિટી હેલ્થ સેન્ટર પાસે અપીલકર્તાને ઝડપી લીધો હતો. ત્યારબાદ, તેણે ધરપકડ મેમો તૈયાર કરવાનું શરૂ કર્યું અને તે જ સમયે, અપીલકર્તાએ

મૃતદેહ જ્યાં ફેંક્યો હતો તે સ્થળ સુધી લઈ જવા સંમતિ આપતાં, અપીલકર્તાને તે સ્થળે પણ લઈ ગયો. તેથી, ડી.કે. બાસુ અને રામ્મી એલિયસ રમેશ્વર (ઉપરોક્ત) માં દર્શાવાયેલા સિદ્ધાંતોનો લાભ પણ અપીલકર્તાને ઉપલબ્ધ થતો નથી.

૨૫. ઉપર અહીં જે ચર્ચા કરવામાં આવી છે તે મુજબ, આ સ્પષ્ટ છે કે અહીં-તહીંની થોડી વિસંગતતાઓથી એ સ્થાપિત થતું નથી કે એફ.આઈ.આર. પૂર્વસમયાંકિત હતી અથવા એફ.આઈ.આર. નોંધાવા પહેલાં મૃતદેહ કોઈએ પહેલેથી જોઈ લીધો હતો. જેમ નોંધવામાં આવ્યું છે તેમ, અપીલકર્તા વિરુદ્ધ તારણો નોંધતી વખતે, કહેવાતી વિસંગતતાઓ/અસંગતતાઓનો પણ નીચલી અદાલત અને વડી અદાલત દ્વારા યોગ્ય રીતે વિચાર લેવામાં આવ્યો હતો, અને ત્યારબાદ તેમને કાં તો તુરંચ સ્વરૂપની ગણવામાં આવી હતી અથવા યોગ્ય રીતે સમજાવવામાં આવેલી માનવામાં આવી હતી. પુરાવાની આવી મૂળવણીમાં નીચલી અદાલત અને વડી અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલી પ્રક્રિયામાં અમને કોઈ ખામી જણાતી નથી.

૨૬. ઉપરોક્ત બાબતો ઉપરાંત, અપીલકર્તા તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલે ફરિયાદ પક્ષના કેસમાં કેટલીક વધુ અસંગતતાઓ અથવા ખામીઓ દર્શાવવાનો સર્વ પ્રયાસ કર્યો છે. ઉદાહરણ તરીકે, એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે અપીલકર્તાએ કથિત રીતે મૃતકાને લલચાવી લઈ જવા પહેલાં અન્ય બાળકો અને મૃતકા ક્યાં સ્થળે રમતા હતા તે બાબતે અસંગતતા રહી છે; તથા સાક્ષી

ફ.સાક્ષી-૨ એ ૧૪.૦૫.૨૦૧૫ ના રોજ મધરાતથી ૧:૦૦ વાગ્યા વચ્ચે અપીલકર્તાને મળ્યાનું જણાવ્યું હતું, પરંતુ આવી હકીકતો ફ.સાક્ષી-૧ અથવા ફ.સાક્ષી-૮ દ્વારા જણાવવામાં આવી નહોતી. આ તથા આવી અન્ય નાની બાબતોને એવી કોઈ પ્રાસંગિક અસંગતતા કહી શકાય નહીં કે જેથી ફરિયાદ પક્ષના કેસ અંગે વાજબી શંકા ઊભી થાય; તેના વિપરીત, આવી નાની ફરકતો તો સાક્ષીઓએ પોતાની આવૃત્તિ સ્વાભાવિક રીતે રજૂ કરી હોય તેનો જ એક અંગ છે. વિદ્વાન વકીલે આગળ એવું પણ રજૂ કર્યું કે ફ.સાક્ષી-૧ અને ફ.સાક્ષી-૨ મૃતકાની શોધમાં જે ગામલોકોના ઘરે ગયા હતા તેમાંથી એકપણ ગામલોકનું નામ જણાવી શક્યા નહોતા. આવા દલીલમાં અમને તર્કનો અણમાત્ર આધાર પણ મળતો નથી. ગુમ થયેલ બાળકીની તેની માતા અને માસી દ્વારા શોધ કરવામાં આવી હતી તે હકીકતને પણ અન્ય કોઈ પુરાવાથી સમર્થિત કરવી આવશ્યક છે એવું સૂચવવું અતિશય દૂરગામી છે. વિદ્વાન વકીલે પોતાના રજૂઆતોને એટલી હદ સુધી વિસ્તૃત કરી છે કે જે વ્યક્તિઓના નામો નોંધપોથીમાં સામે આવ્યા હતા તેમની ફરિયાદ પક્ષે તપાસ ન કરતાં ફરિયાદ પક્ષ વિરુદ્ધ પ્રતિકૂળ અનુમાન ખેંચવું જોઈએ. આવી દલીલ તર્કવિહિન જ રહે છે. સંબંધિત હકીકતો સાબિત કરવા જરૂરી બધા સાક્ષીઓની ફરિયાદ પક્ષે તપાસ કરી છે. ફરિયાદ પક્ષ પાસે ઉપલબ્ધ મહત્વના પુરાવા રજૂ ન કરવા બદલ પ્રતિકૂળ અનુમાન ખેંચવાના સિદ્ધાંતો આ કેસમાં દૂરથી પણ કાર્યરત થતા નથી. સંક્ષેપમાં કહીએ તો, કહેવાતી અસંગતતાઓ બાબતનું

તત્વ હટાવી શકતી નથી, જ્યાં ફરિયાદ પક્ષે એવા મૂળભૂત તથ્યો સ્થાપિત કર્યા છે જે પરિસ્થિતિઓની એવી કડી તરફ દોરી જાય છે જે અપીલકર્તાના દોષ તરફ સંકેત કરે છે. પુરાવાના સર્વાંગી દૃષ્ટિકોણે જોતા, ફ.સાક્ષી-૧, ફ.સાક્ષી-૨ અને ફ.સાક્ષી-૩ ના નિવેદનો સાચા જણાય છે અને તેમાં રહેલી વિસંગતિઓ અથવા અસંગતતાઓ તેમના પૃષ્ઠભૂમિવાળા વ્યક્તિઓ પાસેથી સ્વાભાવિક રીતે ઊભી થતી હોય તેવી જ સ્વાભાવિક પ્રકૃતિની જણાય છે. અનિવાર્ય રીતે ફરીથી ઉદ્દેખ કરવો પડે છે કે, વર્તમાન અપીલ સમવર્તી તથ્યનિષ્કર્ષો સામેની અપીલ હોવાથી, નોંધપોથી પર રહેલા સમગ્ર પુરાવાનું ફરીથી એવું મૂલવણ કરવાનું નથી જાણે તે નિયમિત અપીલનો વિષય હોય.

૨૭. સમગ્ર બાબતનું સર્વાંગી રીતે પરીક્ષણ કર્યા બાદ, અમને નીચલી અદાલત તથા વડી અદાલતે એકસાથે આ નિષ્કર્ષ પર પહોંચવામાં કે ફરિયાદ પક્ષે પોતાનો કેસ સાબિત કર્યો છે તેમાં કોઈ ખામી જણાતી નથી કે ૧૩.૦૫.૨૦૧૫ના રોજ, સાંજે અંદાજે સાડા છ વાગ્યાના સમયે, જ્યારે મૃતક ફ.સાક્ષી-૩ આશ્રા તથા કુશીનગરના સબાયા ખાસ ગામના અન્ય બાળકો સાથે રમતી હતી, ત્યારે અપીલકર્તાએ ફ.સાક્ષી-૩ને બાળકો માટે મીઠાઈ લેવા રૂ. ૨૦ આપ્યા હતા. તેમની વચ્ચે આ મીઠાઈ વહેંચ્યા પછી, અપીલકર્તાએ સાથે જઈ ખેતરમાંથી લીચી તોડવાની વાત કહી મૃતકને લલચાવી હતી. જ્યારે અન્ય બાળકો તેમને અનુસરવા માંગતા હતા, ત્યારે તેણે તેમને ધમકાવીને દૂર હંકારી દીધા, મૃતકને ઉંચકી પોતાની પીઠ પર બેસાડી, અને ખેતર તરફ નીકળી ગયો.

બાળ સાક્ષી ફ.સાક્ષી-૩ આશ્રાનું સાક્ષ્ય આ હકીકતો અંગે નિર્વિવાદ છે અને તેના સમય તથા કલાકોની સમજમાં પરિપક્વતાનો અભાવ જણાતો હોવા છતાં પણ તેના સાક્ષ્ય પર અવિશ્વાસ કરવાનો કોઈ કારણ દેખાતો નથી. ગામઠી પૃષ્ઠભૂમિમાંથી આવેલી દસ વર્ષની બાળકી પાસેથી આવી પરિપક્વતાની અપેક્ષા રાખવી વાસ્તવમાં અવ્યવહાર ગણાય. ફ.સાક્ષી-૨ અનીતા, જે મૃતકની માતૃકાકી છે, તેણે પણ આ નિર્ણાયક હકીકતો અંગે ફ.સાક્ષી-૩ના સાક્ષ્યને સમર્થન આપ્યું છે, જેથી આ સ્થાપિત થાય છે કે મૃતક છેલ્લે અપીલકર્તા સાથે જ જોવામાં આવી હતી. હકીકતમાં, પુરાવો નિર્વિવાદ રહ્યો છે કે મૃતકને તેની સાથે જવા માટે ફોસલાવનાર માત્ર અપીલકર્તા જ હતો અને તેણે મૃતક બાળકી ને પોતાની પીઠ પર બેસાડી લઈને ગયો હતો. ફ.સાક્ષી-૨ અનીતાએ એ હકીકતનું પણ સાક્ષ્ય આપ્યું છે કે જ્યારે તે ઊભી હતી અને મૃતક બાળકીની માતા ફ.સાક્ષી-૧ નિશા બેઠી હતી, ત્યારે તેણે ઘરની બારીમાંથી અપીલકર્તાને મૃતક બાળકી ને લઈ જતાં જોયો હતો. આથી ફ.સાક્ષી-૧ નિશાના આ નિવેદનનું પણ સ્પષ્ટીકરણ થાય છે કે તેણે પણ અપીલકર્તાને મૃતક બાળકી ને લઈ જતાં જોયો હતો. આ સ્ત્રીઓએ, જેમણે અપીલકર્તાને દારૂડિયા તરીકે વર્ણવ્યો છે, તેવા વ્યક્તિને સાંજના સમયે બાળકીને લઈ જવા કેમ દીધી, એવી રજૂઆત ફરીથી માત્ર પુરાવાની મૂળવણી બાબતે કૃત્રિમ સૂક્ષ્મ ભેદ ઉભો કરવાનો પ્રયત્ન માત્ર છે. ગ્રામ્ય પરિસ્થિતિમાં, જ્યાં અપીલકર્તા પડોશી હતો અને સમાન સમુદાયનો વ્યક્તિ હતો, ત્યાં બાળકીને લગતી અપીલકર્તાની મનશા અંગે સ્ત્રીઓને શંકા

કરવા માટે કોઈ કારણ હોઈ શકે તેમ નહોતું. સ્ત્રીઓએ આખી રાત બાળકીને શોધી હતી, એવું નિવેદન મનગઢંત કહી શકાય નહીં, કારણ કે જો સાત વર્ષની બાળકી મોડીરાત સુધી ઘરે પરત ન આવી હોય, તો સ્પષ્ટપણે તેઓએ બાળકીને શોધવી અપેક્ષિત જ હતી. શોધ દરમિયાન તેઓ ખરેખર અપીલકર્તાના ઘર પહોંચ્યા હતા, જ્યાં તેની પત્નીએ જણાવ્યું હતું કે તે ઝગડો કરીને બહાર ગયો હતો, આ હકીકત પણ ફ.સાક્ષી-૧ અને ફ.સાક્ષી-૨એ સતત રીતે કહી છે. નિશ્ચિતપણે, ફ.સાક્ષી-૨એ મધરાત પછી પોતે અપીલકર્તાને મળ્યાનું જણાવ્યું છે, પરંતુ સાથે જ આ પણ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે તે સમયે ફ.સાક્ષી-૧ તેની સાથે નહોતી. આ પણ જણાવાયું છે કે સંબંધિત સમયે, એટલે કે ૧૩.૦૫.૨૦૧૫ અને ૧૪.૦૫.૨૦૧૫ની વચ્ચેની રાત્રે, તેમની સાથે સહારો આપવા માટે કોઈ વ્યક્તિ ન હોવાથી, તેઓ પોલીસનો સંપર્ક કરવા માટે પગલાં લઈ શક્યાં નહોતાં. ૨૭.૧. બાબતનો સાર એટલો છે કે મૃતક છેલ્લે અપીલકર્તાની સાથે જોવામાં આવી હતી એવા નિષ્કર્ષમાં અમને કોઈ ખામી જણાતી નથી. આ નિષ્કર્ષ પુરાવાની યોગ્ય મૂળવણી પર આધારિત મજબૂત નિષ્કર્ષ છે અને તેમાં કોઈ હસ્તક્ષેપ કરવાની જરૂર પડતી નથી.

૨૮. પીડિત બાળકના મૃતદેહની અપીલકર્તાની જાણકારીના આધારે થયેલી શોધ અંગે, ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ, તે બાબત સંબંધિત સાક્ષીઓ, જેમાં ફ.સાક્ષી-૪ અંબેડકર અને ફ.સાક્ષી-૮ તપાસ અધિકારીનો સમાવેશ થાય છે, તેમના પુરાવાથી સાબિત થાય છે. નોંધાયું છે તેમ, આ કેસના તપાસ

અધિકારીએ તપાસના દસ્તાવેજો અત્યંત કાળજીપૂર્વક તૈયાર કર્યા હોવાનું જણાતું નથી અને મૃતદેહની શોધ તથા અપીલકર્તાની ધરપકડનો મેમોરેન્ડમ પણ એક જ દસ્તાવેજ તરીકે તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો (આંક કા-૨). જોકે, ઉપરોક્ત દસ્તાવેજ આંક કા-૨નું, ફ.સાક્ષી-૪ અંબેડકર અને ફ.સાક્ષી-૮ તપાસ અધિકારી સહિત સંબંધિત સાક્ષીઓ દ્વારા વિધિવત્ સાબિતીકરણ થયેલું હોવાથી, તેના અવલોકનથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સંબંધિત તથ્યો તેમાંથી સ્થાપિત થાય છે અને તેમને અવગણવામાં આવી શકતા નથી. અગાઉ જ નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે તેમ, તપાસ અધિકારીએ મેમો તૈયાર કરવામાં કરેલી માત્ર અનિયમિતતા, આરોપી-અપીલકર્તા દ્વારા આપવામાં આવેલી એવી માહિતીના તથ્યને ખોટું ઠરાવતી નથી, જેના પરિણામે મૃતદેહની શોધ થઈ હતી.

૨૯. અટકાયતમાં રહેલા સમયે અપીલકર્તાએ પોલીસ સમક્ષ કરેલા નિવેદનમાં આવેલ આપરાધિક સંકેતવાળા ભાગ, જેમ કે ‘મૃતદેહને ઘસડી જવો’, પર નીચલી અદાલતે આધાર રાખ્યો છે તેવી રજૂઆત પણ યોગ્ય નથી. નીચલી અદાલતે મૂળભૂત રીતે સ્થળનો નકશો (આંક કા-૧૫) પર આધાર રાખ્યો હતો, જેમાં એવું દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે ટાઈલવાળા ખેતર ઉપર ઘસડાટની એક લીટી તથા ઘઉંના ઢગલાના કચડાણના નિશાન સ્થળ પર સ્પષ્ટપણે દેખાતા હતા (અહીં ઉપરના ફકરા ૯.૪ જુઓ). તેથી, અઘનૂ નાગેશિયા (ઉપરોક્ત) માં આપેલ નિર્ણય હાલના કેસ માટે કોઈ પ્રાસંગિકતા ધરાવતો નથી.

૩૦. અંજન કુમાર શર્મા (સુપ્રા) ના કેસમાં નિર્ધારિત તે સિદ્ધાંતો કે માત્ર અંતિમ વખત જોવામાં આવ્યા હોવાનો સંજોગ જ દોષસિદ્ધિનો આધાર બની શકતો નથી, તેમજ અબ્દુલવહાબ અબ્દુલમજીદ બલોચ (સુપ્રા) માં નિર્ધારિત તે સિદ્ધાંત કે માત્ર પુનઃપ્રાપ્તિનો સંજોગ જ દોષસિદ્ધિનો આધાર બની શકતો નથી, વર્તમાન કેસમાં કોઈ પ્રાસંગિકતા ધરાવતા નથી, કારણ કે અહીં ‘અંતિમ વખત જોવામાં આવ્યા હોવાનો’ તેમજ ‘અપીલકર્તા દ્વારા કરાયેલા ખુલાસાને અનુસરી થયેલી પુનઃપ્રાપ્તિ’ એવા બંને સંજોગો, જે સંજોગોની કડીમાં મજબૂત કડીઓ રચે છે, તે નોંધ પર ચથાવત રીતે સ્થાપિત કરવામાં આવ્યા છે.

૩૧. આ બાબતમાં શંકા અથવા ચર્ચા માટે બહુ જ ઓછું સ્થાન છે કે જ્યારે ‘છેલ્લે સાથે જોવામાં આવેલ’ પુરાવો દઢ અને વિશ્વસનીય હોય, જે એ સ્થાપિત કરે છે કે મૃતકને છેલ્લે જીવિત હાલતમાં આરોપીની સંગતમાં જોવામાં આવ્યો હતો; અને તેની સાથે આરોપી દ્વારા અપાયેલી માહિતીના આધારે મૃતકનો મૃતદેહ દૂર આવેલા અને એકાંત સ્થળેથી મળી આવ્યાનો પુરાવો જોડાયેલ હોય, ત્યારે મૃતક સાથે છેલ્લે જોવામાં આવ્યા બાદ આરોપી ક્યાં હતો તેની સ્પષ્ટતા કરવાનો અને મૃતકે તેની સંગત ક્યારે અને કેવી રીતે છોડી હતી તે દર્શાવવાનો, તેમજ મૃતદેહના સ્થળ વિશે તેને જાણ કેવી રીતે હતી તે જણાવવાનો ભાર આરોપી પર આવે છે. અપીલકર્તા નિઃસંદેહ આ ભાર ઉતારવામાં નિષ્ફળ ગયો છે. કાશી રામ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં પ્રતિપાદિત

સિદ્ધાંતો લાગુ કરતાં, વડી અદાલતના આ અભિપ્રાયને સમર્થન આપવામાં અમને કોઈ સંકોચ નથી કે અપીલકર્તાને મૃતક સાથે છેલ્લે જોવામાં આવ્યો હોવાથી, ત્યારબાદ શું બન્યું તે સાબિત કરવાનો ભાર તેના પર હતો, કારણ કે તે હકીકતો તેની વિશેષ જાણમાં હતી. અપીલકર્તા તે કરવામાં નિષ્ફળ ગયો હોવાથી, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૦૬ દ્વારા તેના ઉપર મૂકવામાં આવેલ ભાર તે ઉતારી શક્યો નથી, એવો નિષ્કર્ષ અનિવાર્ય રીતે નોંધવો પડે. તેથી, આ પરિસ્થિતિ અપીલકર્તા વિરુદ્ધની પરિસ્થિતિઓની શ્રેણીમાં વધુ એક મજબૂત કડી પૂરું પાડે છે.

૩૨. ઉપર અહીં જે ચર્ચા કરવામાં આવી છે તેના પરથી એ પણ સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ થાય છે કે અપીલકર્તા સામે આક્ષેપિત ગુનાઓના આધારભૂત તથ્યો સ્થાપિત થઈ ગયા છે. આપેલ પરિસ્થિતિઓના સમૂહમાં નિર્ભયપણે એવું કહી શકાય કે પોક્સો અધિનિયમની કલમ ૨૯ હેઠળ કલ્પાયેલ અનુમાન કાર્યરત થયું હતું અને પુરાવાનો ભાર અપીલકર્તા પર જ ચથાવત રહ્યો હતો; અને તે અનુમાનનું ખંડન કરવું તથા તેણે ગુનો કર્યો નથી તે સાબિત કરવું તેનું કર્તવ્ય હતું. અપીલકર્તા આ ભાર ઉતારવામાં નિષ્ફળ ગયો છે. આ દૃષ્ટિકોણથી જોવામાં આવે તો પણ, નૂર આગા અને જસ્ટિન (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયો અપીલકર્તાને કોઈ રાહત આપતા નથી; પરંતુ તેમાં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતો તથા પોસ્કો અધિનિયમની કલમ ૨૯ના સંદર્ભમાં, તે અનુમાન માત્ર અપીલકર્તા વિરુદ્ધ દોષિત હોવાના નિષ્કર્ષ સુધી જ દોરી જાય છે.

૩૩. રાજ કુમાર સિંહ (ઉપરોક્ત) ના કેસના સંદર્ભમાં અનાવશ્યક રીતે એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ આરોપીની પૂછપરછમાં તેની સમક્ષ મૂકવામાં ન આવેલ પરિસ્થિતિઓનો તેના વિરુદ્ધ ઉપયોગ કરી શકાય નહીં. ઉક્ત નિર્ણયનો વર્તમાન કેસમાં કોઈ અમલ થતો નથી, વિશેષ કરીને ત્યારે જ્યારે અમને એવું જણાય છે કે તમામ મહત્વપૂર્ણ અને દોષારોપક પરિસ્થિતિઓ ખરેખર અપીલકર્તાની સમક્ષ મૂકવામાં આવી હતી.

૩૪. એ પણ અનાવશ્યક રીતે દલીલ કરવામાં આવી છે કે બચાવ પક્ષનો મામલો ખોટો માનવામાં આવે તો પણ તે પરિસ્થિતિઓની શૃંખલામાં કોઈ વધારાની કડી રચતો નથી. મુદ્દો પરિસ્થિતિઓની શૃંખલામાં કોઈ વધારાની કડી ઉમેરવાનો નથી; પરંતુ જમીનના વિવાદને કારણે દુશ્મની હતી એવો બચાવ પક્ષનો સૂચન કરવાનો પ્રયાસ નિષ્ફળ ગયાથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે, અપીલકર્તા સિવાય કોઈ બીજો વાસ્તવિક દોષિત હોય તો તેને છટકી જવા દેતા, પીડિતાની માતા અપીલકર્તા વિરુદ્ધ આક્ષેપો કરે તે માટે કોઈ દૂરસ્થ કારણ પણ નહોતું. વાસ્તવમાં, કથિત દુશ્મની સંબંધિત અવ્યવસ્થિત સૂચનો પણ વિચિત્ર સ્વરૂપના હતા, જેમાં ફ.સાક્ષી-૧ ને એવું સૂચવવામાં આવ્યું હતું કે અપીલકર્તાને ‘ગામની દુશ્મની’ને કારણે ફસાવવામાં આવ્યો હતો, જ્યારે ફ.સાક્ષી-૨ ને ‘ગૂટબંધી’નો સૂચન કરવામાં આવ્યો હતો. નીચલી અદાલતે અને વડી અદાલતે પણ યોગ્ય રીતે દર્શાવ્યું છે કે કથિત જમીન વિવાદ અંગે કોઈ ઠોસ પુરાવો નોંધપોથી પર ઉપલબ્ધ નહોતો. અત્રે સુધી કે મૂળભૂત હકીકત પણ સ્પષ્ટ નથી કે ગોકુલ

નામના વ્યક્તિને કરાયેલા કોઈ વેચાણ સાથે અપીલકર્તા અથવા તેના કુટુંબનો કેવી રીતે સંબંધ હતો?

૩૪.૧. જમીન વિવાદને કારણે દુશ્મનાવટ હોવાની નિરાધાર બચાવ દલીલ તથા નીચલી અદાલત અને વડી અદાલત દ્વારા તેની કરવામાં આવેલી વિચારણા પરિક્ષી લીધા પછી, અમને સંતોષ છે કે ફરિયાદ પક્ષે સાબિત કરવાની આવશ્યક પરિસ્થિતિઓની સાંકળમાં વધારાની કડી તરીકે આ નિષ્ફળ બચાવ દલીલનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો નથી. અપીલકર્તાના દોષ તરફ અન્ય તમામ પરિસ્થિતિઓ નિર્વિવાદ રીતે સંકેત કરે છે એવું નિષ્કર્ષ મળ્યા પછી, તેનો માત્ર વધારાની આશ્વાસક પરિસ્થિતિ તરીકે જ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા જે પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે એવા શરદ નિર્ધિચંદ સરડા (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયના પરિચ્છેદ ૧૫૮ થી ૧૬૧ માં દર્શાવાયેલા સિદ્ધાંતો વર્તમાન અપીલોમાં હસ્તક્ષેપ કરવાનો કોઈ કેસ ઉભો કરતા નથી.

૩૫. રમેશ ચંદ્ર અગ્રવાલ (સુપ્રા) ના નિર્ણયના સંદર્ભ સાથે રજૂ કરવામાં આવેલી દલીલોની એક બીજી લંબાયેલી કડી પણ અપીલકર્તાને કોઈ સહાય કરતી નથી. ફોરેન્સિક સાયન્સ લેબોરેટરીએ અહેવાલ આપ્યો હતો કે મૃતકાના અંદરના વસ્ત્ર પર ‘સ્પર્મેટોઝોઆ અને સ્પર્મ્સ’ ના ચિહ્નો મળ્યા હતા. ભલે જ ઉક્ત અહેવાલ ૧૦.૦૮.૨૦૧૬ ના રોજ તૈયાર કરવામાં આવ્યો હોય, તેમ છતાં તેની સત્યતા અંગે શંકા કરી શકાય તેમ નથી અને ઉક્ત અહેવાલને

શંકાની દૃષ્ટિએ જોવાનો કોઈ કારણ નથી. પુરાવાથી સાબિત થયેલ મુજબ સંબંધિત વસ્તુઓ ખરેખર સીલ કરવામાં આવી હતી અને તે સમાન સીલબંધ હાલતમાં પ્રયોગશાળા સુધી પહોંચી પછા હતી. પોલીસ મથકમાં વસ્તુઓને સીલ કરવાની સુધારેલી અને અદ્યતન સુવિધાઓના કથિત અભાવને કારણે, અન્યથા પોલીસ મથક અને તપાસ અધિકારી દ્વારા કાયદેસર રીતે હાથ ધરવામાં આવેલી કાર્યવાહી ઉપર પ્રાધાન્ય આપીને તેને રદબાતલ કરી શકાતી નથી. કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં, એવો તર્ક પછા અતિશય વિસ્તૃત છે કે આવી અહેવાલ પ્રાપ્ત થાય તે પહેલાં ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૭૬ હેઠળનો ગુનો આરોપપત્રમાં આક્ષેપિત કરી શકાયો ન હોત. ઉક્ત અહેવાલ તો માત્ર પુષ્ટિકારક વૈજ્ઞાનિક પુરાવો હતો, પરંતુ નોંધ પર સીધા ઉપલબ્ધ અન્ય હકીકતો, ખાસ કરીને સ્થળ પર જોવામાં આવેલ સાત વર્ષની બાળકીના મૃતદેહની સ્થિતિ મુજબ, અને ત્યારબાદ પોસ્ટમોર્ટમ અહેવાલમાં જણાવ્યા મુજબના ભયાનક ઈજાઓના સંબંધિત પાસાઓ, જેમાં ગુપ્તાંગો પર થયેલ ઈજાઓનો પછા સમાવેશ થાય છે, અવગણવામાં આવી શક્યા ન હોત. રમેશ ચંદ્ર અગ્રવાલ (સુપ્રા) નો નિર્ણય, અપીલકર્તા તરફથી આ મામલામાં ઉઠાવવામાં આવેલા દાવાઓને કોઈ ટેકો આપતો નથી.

૩૬. આ કેસમાં દલીલની એક ખૂબ જ વિચિત્ર રેખા એવી રહી છે કે પોસ્ટ-મોર્ટમ અહેવાલ મુજબ તપાસ પહેલાં ૨-૩ દિવસ અગાઉ મૃત્યુ થયું હતું અને તે અભિપ્રાયથી મૃત્યુનો સમય છેલ્લે સાથે જોવામાં આવેલ પુરાવા

કરતાં પણ ઘણો પહેલાનો ઠરશે અથવા મૃતદેહ અપીલકર્તાની નિશાનદેહીથી તેની મળવાપાત્રતા પહેલાં જ અન્ય વ્યક્તિઓએ જોયો હોઈ શકે. પોસ્ટ-મોર્ટમ અહેવાલમાં દર્શાવ્યા મુજબ તપાસ પહેલાં મૃત્યુનો અંદાજિત સમય કોઈ ગણિતીય ચોકસાઈ ધરાવતી બાબત તરીકે લાગુ કરી શકાય નહીં. પોસ્ટ-મોર્ટમ તપાસ ૧૫.૦૫.૨૦૧૫ની બપોરે કરવામાં આવી હતી; અને આવી તપાસ પહેલાં બે દિવસનો અંદાજ તે સાબિત થયેલા સમય સાથે સુસંગત બેસે છે, જ્યારે મૃતકને છેલ્લે અપીલકર્તા સાથે જોવામાં આવી હતી, એટલે કે ૧૩.૦૫.૨૦૧૫ના રોજ સાંજે આશરે ૬:૩૦ વાગ્યે. હકીકતમાં, પોસ્ટ-મોર્ટમ અહેવાલમાં રહેલા સંકેતો માત્ર એટલા જ છે કે અપીલકર્તાએ બાળકી માટે કોઈ સમય છોડ્યો નહોતો અને તેને સાથે લઈ જતાં જ તરત પોતાની કુટુંબી આચરી હતી.

૩૭. આ રીતે, નીચલી અદાલત અને વડી અદાલતે આપેલા સમવર્તી નિષ્કર્ષો વિરુદ્ધ અપીલકર્તા તરફથી રજૂ કરવામાં આવેલ મુખ્ય દલીલોનું પરીક્ષણ કર્યા પછી પણ, અમને એવી કોઈ તર્કવિરુદ્ધતા અથવા પ્રગટ ગેરકાયદેસરતા જણાતી નથી કે જેના કારણે આવા સમવર્તી નિષ્કર્ષોમાં કોઈ હસ્તક્ષેપ કરવો આવશ્યક બને. સમગ્ર બાબતને એકંદરે જોતા, આ કેસમાં શંકાથી પરે એ સાબિત થાય છે કે ફરિયાદીની સાત વર્ષીય પુત્રી એવા નિરાધાર બાળકીનો અમાનવીય વર્તન કર્યા પછી અને તેણી ઉપર યૌન આક્રમણો આચર્યા પછી કરુણ અને ભયાનક અંત આવ્યો; પીડિતા બાળકી છેલ્લે અપીલકર્તાની

સાથે જોવામાં આવી હતી, જ્યારે તેણે તેણીને લિચી ફળ તોડવા અને ખાવા માટે લલચાવી સાથે લઈ ગયો હતો અને તેની સાથે રમતા અન્ય બાળકોને હાંકી કાઢ્યા હતા; પીડિતા બાળકીનો મૃતદેહ અપીલકર્તાના કહેવાથી મળ્યો હતો; અને અપીલકર્તા પોતે ક્યાં હતો તથા મૃતદેહના સ્થાન વિષે તેને કેવી રીતે જાણ હતી તે અંગે સંતોષકારક સમજૂતી આપવામાં નિષ્ફળ ગયો હતો. તબીબી તથા અન્ય વૈજ્ઞાનિક પુરાવા ફરિયાદ પક્ષના કેસ સાથે સુસંગત રહ્યા છે અને તે પછી જમીન વિવાદને કારણે દુશ્મનાવટ હોવાનું બચાવ પક્ષનું વર્ણન ખોટું સાબિત થાય છે. એવી સ્થિતિમાં, અમે આ નિષ્કર્ષ પર પહોંચવામાં જરાય સંકોચ અનુભવતા નથી કે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાનો આ હાલનો કેસ શરદ બિર્ધીચંદ સરડા (ઉપરોક્ત) ના પંચશીલ સિદ્ધાંતોને પૂર્ણ કરે છે. અપીલકર્તાને નીચલી અદાલતે યોગ્ય રીતે દોષિત ઠેરવ્યો હતો અને તેની દોષિતતા વડી અદાલતે પણ યોગ્ય રીતે યથાવત રાખી છે. અપીલકર્તા તરફથી કરવામાં આવેલી રજૂઆતોનો આ ભાગ નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

મૃત્યુદંડ જાળવી રાખવો કે તેને અન્ય કોઈપણ સજાથી બદલી મૂકવો

૩૮. અપીલકર્તાને દોષિત ઠેરવવા તરફ દોરી જતાં તથ્યના સમવર્તી નિષ્કર્ષોમાં હસ્તક્ષેપ વિચારવાનો અમને કોઈ કારણ જણાતો ન હોય, ત્યારે પણ અપીલકર્તાને ફરમાવાયેલ મૃત્યુદંડની યોગ્યતા સંબંધિત પ્રશ્ન હજી યથાવત્ રહે છે. દંડ, જ્યારે તે સ્વાભાવિક જીવનના અંત સાથે સંબંધિત હોય, ત્યારે દંડ

પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૫૪(૩) ની કાનૂની આવશ્યકતાઓ તેમજ આ અદાલત દ્વારા પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતોના સંદર્ભે વધુ નજીકથી પરીક્ષણ માંગે છે.

૩૯. કલમ ૩૫૪(૩) સીઆરપીસીની આવશ્યકતાઓ નીચે મુજબ છે: –

(૩) જ્યારે દોષિત ઠેરવવું એવા ગુના માટે હોય કે જે મૃત્યુદંડથી અથવા વૈકલ્પિક રીતે આજીવન કેદથી અથવા વર્ષોની મુદત માટેની કેદથી દંડનીય હોય, ત્યારે ચુકાદામાં ફરમાવેલી સજાના કારણો દર્શાવવાના રહેશે, અને મૃત્યુદંડની સજા થયેલી સ્થિતિમાં, એવી સજા માટેના વિશેષ કારણો દર્શાવવાના રહેશે.

૪૦. આવા ઉલ્લેખિત તમામ નિર્ણયો અંગે વિસ્તૃત ચર્ચા કરીને આ ચર્ચાને લંબાવવાની અમને આવશ્યકતા નથી; પરંતુ, ઉઠાવવામાં આવેલા મુદ્દાઓ અને વર્તમાન કેસની પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં રાખીને, આવા પ્રકારના મામલાઓમાં સજા નિર્ધારણના પ્રશ્નનો વ્યવહાર કરવા માટેની કાનૂની સ્થિતિ અને ધોરણોના વિકાસનો તેમજ મૃત્યુદંડ ફટકારવા માટેના ‘વિશેષ કારણો’ના અર્થસંદર્ભનો અમે ઉપયુક્ત રીતે સારાંશ આપી શકીએ છીએ.

૪૦.૧. બચન સિંહ (ઉપરોક્ત) માં, આ અદાલતે બે વ્યાપક પ્રશ્નોની તપાસ કરી હતી: એક, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળ હત્યાના ગુના માટે નક્કી કરાયેલ મૃત્યુદંડ અસંવિધાનિક હતો કે કેમ; અને જો ન હોય, તો દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૫૪(૩) માં નક્કી કરાયેલ સજા નિર્ધારણની પ્રક્રિયા અસંવિધાનિક હતી કે કેમ, તે આ આધાર પર કે તેમાં અદાલતને

અસમર્થિત અને અનિયંત્રિત વિવેકાધિકાર સોંપવામાં આવ્યો હતો, જેના કારણે મૃત્યુદંડ અથવા આજીવન કારાવાસથી દંડનીય ગુનાઓ સંબંધે મૃત્યુદંડ મનસ્વી રીતે લાદવાની મંજૂરી મળતી હતી.

૪૦.૧.૧. ભારતના સંવિધાનના કલમ ૧૯(૧) અને ૨૧ સંબંધિત બાબતો સહિતની વિવિધ વિશેષતાઓ અને પરિબળોની આ અદાલતે પ્રથમ પ્રશ્નનો નકારાત્મક ઉત્તર આપતી વખતે તપાસ કરી હતી, જે હાલના કેસમાં પ્રાસંગિક નથી. બચ્ચન સિંહમાં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતોનો સંબંધિત ભાગ બીજા પ્રશ્ન સાથે સંકળાયેલો હતો, જેમાં, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૩૫૪(૩) ની બંધારણીય માન્યતા જાળવી રાખતાં, આ અદાલતે નોંધ્યું હતું કે વિધાનમંડળે સ્પષ્ટ રીતે આજીવન કેદને સામાન્ય દંડ તરીકે અને મૃત્યુદંડને અપવાદરૂપ દંડ તરીકે પ્રાથમિકતા આપી છે. આ વિધાનકારી નીતિના પ્રવર્તન અને લાગુ પડવા અંગે, આ અદાલતે ભૂતકાળના અનેક નિર્ણયો, ખાસ કરીને જગમોહન સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી.: (૧૯૭૩) ૧ એસ.સી.સી. ૨૦ ના કેસનું પણ પરીક્ષણ કર્યું હતું અને પ્રસ્તાવોનું નીચે મુજબ સ્વરૂપીકરણ કર્યું હતું: –” ૧૬૪. કલમ ૩૫૪(૩) અને ૨૩૫(૨) માં દર્શાવેલ વિધાનકારી નીતિને અનુરૂપ, જગમોહન [(૧૯૭૩) ૧ એસ.સી.સી. ૨૦] માંના પ્રસ્તાવ (૪)(એ) અને (૫)(બી) ને

પુનઃઘડતર કરવું પડશે અને તેઓને નીચે મુજબ દર્શાવી શકાયઃ”(એ) સામાન્ય નિયમ એ છે કે હત્યાના ગુનામાં આજીવન કેદની સજા આપવામાં આવશે. અદાલત તે નિયમથી માત્ર ત્યારે જ વિમુખ થઈ શકે અને મૃત્યુદંડની સજા ફટકારી શકે, જ્યારે તે માટે વિશેષ કારણો હોય. મૃત્યુદંડની સજા ફટકારતા પહેલાં આવા કારણો લેખિતરૂપે નોંધવા આવશ્યક છે.

(બી) દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળ હત્યાના ગુનામાં ફટકારવામાં આવનાર સજાના પ્રશ્નનો વિચાર કરતી વખતે, અદાલતે ગુના તેમજ ગુનેગાર સાથે સંબંધિત દરેક પ્રાસંગિક પરિસ્થિતિનો વિચાર કરવો આવશ્યક છે. જો અદાલત એવું નિષ્કર્ષ કરે, અને અન્યથા નહીં, કે ગુનો અસાધારણ રીતે અધમ તથા જઘન્ય સ્વરૂપનો છે અને તેની યોજના તથા તેના અમલીકરણની રીતને કારણે, સમગ્ર સમાજ માટે ગંભીર જોખમનું સ્ત્રોત બને છે, તો અદાલત મૃત્યુદંડ ફટકારી શકે.”

(ભાર આપેલ)

૪૦.૧.૨. આ અદાલતે એ પણ જણાવ્યું હતું કે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૫૪(૩) ના સંદર્ભમાં વિશેષ કારણોનો અર્થ સ્પષ્ટપણે અપવાદરૂપ કારણો એવો થાય, અને તે અર્થમાં કે અતિશય દંડ માત્ર અતિશય કેસોમાં જ લાદવો જોઈએ. આ અદાલતે જણાવ્યું હતું: –

૧૬૧.આ જોગવાઈના પરિપ્રેક્ષ્યમાં “વિશેષ કારણો” અભિવ્યક્તિનો સ્પષ્ટ અર્થ “અપવાદરૂપ કારણો” એવો થાય છે, જે ગુના તેમજ ગુનેગાર સંબંધિત તે વિશિષ્ટ પ્રકરણની અસાધારણ ગભીર પરિસ્થિતિઓ પર આધારિત હોય. તેથી, હવે કલમ ૩૫૪(૩) ના મુખપૃષ્ઠ પર વિધાનની નીતિ સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ રીતે અંકિત થયેલી છે કે દંડ સંહિતા હેઠળ મરણદંડના વિકલ્પ સાથે દંડનીય હત્યા તથા અન્ય મૂડી ગુનાઓમાં દોષિત ઠરાવ્યા પછી, અતિશય દંડ માત્ર અતિશય પ્રકરણોમાં જ ફરમાવવો જોઈએ.

(મહત્વ દર્શાવાયું)

૪૦.૧.૩. આ અદાલતે વધુમાં સ્પષ્ટ કર્યું હતું કે દંડનિર્ધારણનું માનકીકરણ શક્ય નહીં બને, કારણ કે કોઈ પણ બે ફોજદારી કેસો એકસરખા નથી હોતાં અને માનકીકરણથી ન્યાયિક વિવેકાધિકાર માટે કોઈ અવકાશ બાકી રહેતો નથી; અને વધુમાં, દંડનિર્ધારણ સંબંધિત વિવેકાધિકારનું માનકીકરણ વિધાનક્ષેત્રને સંબંધિત નીતિનો વિષય છે. નિશ્ચિતપણે, આ અદાલતે સૂચિત ઉગ્રતા વધારતા સંજોગો તથા શમનકારક પરિબળોનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો હતો, પરંતુ સાથે સાથે ફરી દોહરાવ્યું હતું કે અદાલત કોઈ એક રીતે કે બીજી રીતે સંપૂર્ણ ચાલીબદ્ધ કરવાનો પ્રયાસ કરીને ન્યાયિક વિવેકાધિકાર પર બાંધછોડ મૂકાશે

નહીં¹¹. આમ કહીને, અંતે આ અદાલતે ‘અત્યંત વિરળમાંથી વિરળ કેસ’નો સિદ્ધાંત નીચે મુજબ પ્રતિપાદિત કર્યો:—

“ ૨૦૯. હળવી સજા ફરમાવવાનો ન્યાયસંગત આધાર પૂરું પાડતી અનેક અન્ય પરિસ્થિતિઓ છે; જેમ સજાની કઠોરતા વધારતી પ્રતિસ્પર્ધી પરિસ્થિતિઓ પણ છે. “અમે સ્પષ્ટપણે આવી બધી પરિસ્થિતિઓને ન્યાયિક કમ્પ્યુટરમાં સમાવી શકતા નથી, કારણ કે તે એક અપૂર્ણ અને તરંગાયમાન સમાજમાં જ્યોતિષીય રીતે અણમાપી બાબતો છે.” છતાં પણ, આ બાબતને વધુ ભારપૂર્વક કહેવાની જરૂર નથી કે મૃત્યુદંડના ક્ષેત્રમાં ઉપશમક પરિબલોની વ્યાપ્તિ અને સંકલ્પનાને અદાલતો દ્વારા કલમ ૩૫૪(૩) માં વ્યાપક રીતે દર્શાવેલી સજા— નીતિને અનુરૂપ ઉદાર અને વિસ્તૃત અર્થઘટન મળવું જ જોઈએ. ન્યાયમૂર્તિઓ ક્યારેય રક્તપિપાસુ ન હોવા જોઈએ. હત્યારાઓને ફાંસી આપવી તેમની માટે ક્યારેય અતિશય ઉત્તમ બાબત રહી નથી. હકીકતો અને આંકડા, ભલે અધૂરા હોય, ભારત સંઘ દ્વારા પૂરાં પાડવામાં આવેલા, દર્શાવે છે કે ભૂતકાળમાં અદાલતોએ અતિશય કઠોર દંડ અત્યંત વિરલતાથી ફરમાવ્યો છે — જે એક એવી હકીકત છે, જે એવી ગંભીર બાબતમાં સજા નિર્ધારણ અંગેના પોતાના વિવેકાધિકારના ઉપયોગમાં તેઓ હંમેશા જે સાવચેતી અને કરુણાભાવ પ્રદર્શિત કરતા આવ્યા છે, તે જ ભાવનાને ધ્યાનમાં લેવી જરૂરી છે. તેથી, અમારી દ્વારા દર્શાવવામાં આવેલ વિશાળ દૃષ્ટાંતરૂપ માર્ગદર્શિકોથી સહાય પ્રાપ્ત કરીને અદાલતો આ ભારસાધ્ય કાર્યને વધુ ને વધુ સૂક્ષ્મ સાવચેતી અને માનવતાપૂર્ણ

11 બચ્ચન સિંહ (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયના અનુચ્છેદ ૧૬૯-૧૭૫, ૨૦૨ અને ૨૦૬

ચિંતાથી નિભાવશે, અને કલમ ૩૫૪(૩) માં નિરુપિત વિધાનસભાકીય નીતિના મુખ્ય માર્ગ પર દિશાનિર્દેશિત રહેશે, એ ચિંતા વ્યક્ત કરવી અનિવાર્ય છે; અર્થાત્, હત્યાના ગુનામાં દોષિત ઠરાવવામાં આવેલા વ્યક્તિઓ માટે આજીવન કેદ નિયમ છે અને મૃત્યુદંડ અપવાદ છે. માનવ જીવનની ગૌરવતા પ્રત્યેની સાચી અને સ્થાયી ચિંતા એ માગે છે કે કાનૂનની સાધનસામગ્રી દ્વારા જીવન હરપ કરી લેવાથી પ્રતિરોધ રાખવો જોઈએ. વૈકલ્પિક વિકલ્પ નિઃસંદેહરૂપે સંપૂર્ણપણે બંધ થઈ ગયો હોય તેવા અત્યંત દુર્લભમાંથી દુર્લભ કિસ્સાઓ સિવાય એવું કરવું યોગ્ય નથી.”

(મહત્વ દર્શાવાયું)

૪૦.૨. મરછી સિંહ (ઉપરોક્ત) માં, આ અદાલતની ૩- ન્યાયમૂર્તિઓની ખંડપીઠ આ બાબત વિચારતી હતી કે શું આ મામલો ‘અત્યંત દુર્લભમાંનો દુર્લભ’ શ્રેણીમાં આવે છે, જેમાં અપીલકર્તાને કાવતરું ઘડવા અને ત્યારબાદ તેને અમલમાં મૂકવા બદલ દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો, જેના પરિણામે કુટુંબીય વૈરભાવને કારણે ૧૭ વ્યક્તિઓની હત્યા થઈ હતી. આ અદાલતે મૃત્યુદંડ સંબંધિત તત્વજ્ઞાન સમજાવતાં, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું: -

૩૨. ...સમુદાયનો દરેક સભ્ય આ રક્ષણ બદલ સમુદાય પ્રત્યે ઋણી છે. જ્યારે કૃતજ્ઞતાના બદલે અકૃતજ્ઞતા દર્શાવવામાં આવે છે અને જે સમુદાય ખુદ હત્યારાને મારી નાખવામાંથી રક્ષણ આપે છે, તે જ સમુદાયના કોઈ

સભ્યને “મારી નાખવામાં” આવે છે, અથવા જ્યારે સમુદાયને એવું અનુભવે છે કે આત્મરક્ષણના હિતાર્થે હત્યારાને મારી નાખવો જરૂરી છે, ત્યારે સમુદાય મૃત્યુદંડને મંજૂરી આપીને તે રક્ષણ પાછું ખેંચી શકે છે. પરંતુ સમુદાય દરેક કેસમાં આવું નહીં કરે. તે “અત્યંત દુર્લભમાંથી અત્યંત દુર્લભ કેસોમાં” આવું કરી શકે, જ્યારે તેની સામૂહિક અંતરાત્મા એટલી આઘાત પામેલી હોય કે મૃત્યુદંડ જાળવી રાખવાની ઇચ્છનીયતા હોય કે ન હોય તે અંગેના તેમના વ્યક્તિગત મતને અવગણીને, તે ન્યાયિક સત્તાના કેન્દ્રના ધારકો પાસેથી મૃત્યુદંડ ફરમાવવાની અપેક્ષા રાખે. સમુદાય આવી ભાવના ત્યારે પોષી શકે જ્યારે ગુનાને તેના હેતુના પરિપ્રેક્ષ્યમાંથી, અથવા ગુનો કરવામાં આવેલ રીતના દૃષ્ટિકોણથી, જોવામાં આવે....

૪૦.૨.૧. આ અદાલતે બચ્ચન સિંહના પ્રતિપાદનોનું પણ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું

(ઉપરોક્ત) અને નીચેના ઉતારાઓમાં તે સિદ્ધાંતો લાગુ કરવા માટેના સંબંધિત પ્રશ્નો: –

“ ૩૮. આ પૃષ્ઠભૂમિમાં, બચ્ચન સિંહ કેસ [(૧૯૮૦) ૨ એસ.સી.સી. ૬૮૪] માં દર્શાવેલ માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતોને નિષ્કર્ષિત કરીને તે દરેક વ્યક્તિગત કેસના તથ્યો પર લાગુ કરવા પડશે, જ્યાં મૃત્યુદંડ ફરમાવવાનો

પ્રશ્ન ઊભો થાય છે. બચ્ચન સિંહ કેસ [(૧૯૮૦) ૨ એસ.સી.સી. ૬૮૪]
માંથી નીચેના પ્રસ્તાવો પ્રસ્ક્રુટ થાય છે :

(૧) અતિશય દોષિતાપણાના અત્યંત ગંભીર કિસ્સાઓ સિવાય
મૃત્યુદંડ જેવી અતિશય કઠોર સજા ફરમાવવાની જરૂર નથી.

(૨) મૃત્યુદંડ પસંદ કરતાં પહેલાં, ‘અપરાધી’ની પરિસ્થિતિઓનો
પણ ‘અપરાધ’ની પરિસ્થિતિઓ સાથે વિચાર કરવામાં આવવો
આવશ્યક છે.

(૩) આજીવન કેદ એ નિયમ છે અને મૃત્યુદંડ અપવાદ છે. બીજા
શબ્દોમાં, ગુનાની સંબંધિત પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતાં જ્યારે
આજીવન કેદ સર્વથા અપૂરતી સજા જણાતી હોય ત્યારે જ મૃત્યુદંડ
ફટકારવો જોઈએ, અને તે પણ ત્યારે જ, જ્યારે ગુનાના સ્વરૂપ અને
પરિસ્થિતિઓ તેમજ બધી સંબંધિત પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતાં
આજીવન કેદની સજા ફટકારવાનો વિકલ્પ અંતરાત્માપૂર્વક અપનાવી
શકાય તેમ ન હોય.

(૪) ઉગ્રકારી અને શમનકારી પરિસ્થિતિઓની તુલનાત્મક યાદી
તૈયાર કરવી આવશ્યક છે અને તે કરતી વખતે શમનકારી
પરિસ્થિતિઓને સંપૂર્ણ મહત્વ આપવું આવશ્યક છે અને વિકલ્પનો
ઉપયોગ કરવામાં આવે તે પહેલાં ઉગ્રકારી તથા શમનકારી
પરિસ્થિતિઓ વચ્ચે યથોચિત સંતુલન સ્થાપિત કરવું આવશ્યક છે.

૩૯. અન્ય બાબતો ઉપરાંત, આ માર્ગદર્શિકાઓ લાગુ કરવા માટે નીચેના પ્રશ્નો પૂછવામાં આવી શકે અને તેમના જવાબ આપવામાં આવી શકે:

(એ) શું ગુનામાં એવું કંઈ અસામાન્ય છે કે જે આજીવન કારાવાસની સજાને અપર્યાપ્ત બનાવે છે અને મૃત્યુદંડની સજા આપવાની માંગ કરે છે?

(બી) શું અપરાધની પરિસ્થિતિઓ એવી છે કે ગુનેગારના પક્ષમાં બોલતી ઉપશમક પરિસ્થિતિઓને શક્ય તેટલું મહત્તમ વજન આપ્યા પછી પણ મૃત્યુદંડ ફરમાવ્યા સિવાય કોઈ વિકલ્પ રહેતો નથી?

૪૦. જો ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતના પ્રકાશમાં તમામ પરિસ્થિતિઓનો સમસ્ત અને સર્વાંગી દૃષ્ટિકોણ અપનાવીને તથા ઉપર અહીં ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રશ્નોના જવાબોને ધ્યાનમાં લેતા, કેસની પરિસ્થિતિઓ એવી હોય કે મૃત્યુદંડ યોગ્ય ઠરે, તો અદાલત તે મુજબ આગળ વધશે.”

(મહત્વ દર્શાવાયું)

૪૦.૩. સ્વામી શ્રદ્ધાનંદા (૨) (ઉપરોક્ત) ના મામલામાંનો નિર્ણય આ અદાલતની ૩-ન્યાયમૂર્તિઓવાળી પીઠ દ્વારા તે પૃષ્ઠભૂમિમાં આપવામાં આવ્યો હતો કે, યદ્યપિ આ અદાલતની ૨-ન્યાયમૂર્તિઓવાળી પીઠે અપીલકર્તાની ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૨ અને ૨૦૧ હેઠળના ગુનાઓ બાબતે થયેલી દોષિત ઠરાવને યથાવત્ રાખી હતી, પરંતુ વિદ્વાન ન્યાયમૂર્તિઓમાંના એકનો એવો મત હતો કે કેસના તથ્યો અને

પરિસ્થિતિઓમાં દોષિતને તેના સ્વાભાવિક જીવનના અંત સુધીની કેદની સજા આપવાથી ન્યાયના હિતો સિદ્ધ થશે, જ્યારે બીજા વિદ્વાન ન્યાયાધીશે એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે અપીલકર્તા માત્ર અને માત્ર મૃત્યુદંડનો જ હકદાર હતો. દંડવિજ્ઞાનના સતત પ્રગતિશીલ સિદ્ધાંતોને અનુરૂપ રહીને અને ન્યાયસંગત, ચુકિતસંગત તથા યોગ્ય માર્ગ વિકસાવવાની ચિંતાને ધ્યાનમાં રાખીને, ૩-ન્યાયમૂર્તિઓવાળી પીઠે મૃત્યુદંડ ન આપવાનો માર્ગ અપનાવ્યો, પરંતુ આ શરત સાથે આજીવન કેદની સજા નિર્ધારિત કરી કે દોષિતને તેના જીવનના અવશેષ સમયગાળા દરમિયાન જેલમાંથી મુક્ત કરવામાં ન આવે. અદાલતે આવી સજાના તર્કનું, જે સજામાં રાહતની ઉપલબ્ધિને અગ્રાહ્ય બનાવે છે, નીચે મુજબ સ્પષ્ટીકરણ આપ્યું હતું: -

“ દર. આ બાબતને થોડા ભિન્ન દષ્ટિકોણથી પણ જોવી શક્ય છે. દંડનિર્ધારણનો પ્રશ્ન બે પાસાં ધરાવે છે. સજા અતિશય હોઈ શકે અને અનુચિત રીતે કઠોર હોઈ શકે, અથવા તે અત્યંત અસંગત રીતે અપર્યાપ્ત પણ હોઈ શકે. જ્યારે કોઈ અપીલકર્તા નીચલી અદાલતે ફરમાવેલી અને વડી અદાલતે પુષ્ટિ કરેલી મૃત્યુદંડની સજા લઈને આ અદાલતમાં આવે છે, ત્યારે આ અદાલત, વર્તમાન અપીલની જેમ, એવું નિષ્કર્ષ પર આવી શકે છે કે પ્રકરણ અત્યંત દુર્લભમાં અત્યંત દુર્લભ શ્રેણીથી થોડું ઓછું પડે છે અને મૃત્યુદંડને અનુમોદન કરવામાં તેને કંઈક અચકાશે. પરંતુ તે જ સમયે, ગુનાના સ્વરૂપને ધ્યાનમાં લેતાં, અદાલતને પ્રબળ રીતે એવું

લાગી શકે છે કે મુક્તિ હેઠળ આવતી આજીવન કેદની સજા, જે સામાન્ય રીતે ૧૪ વર્ષની મુદત જેટલી થાય છે, તે ઘોર રીતે અસંગત અને અપર્યાપ્ત રહેશે. તો પછી અદાલતે શું કરવું જોઈએ? જો અદાલતનો વિકલ્પ માત્ર બે જ સજાઓ સુધી મર્યાદિત હોય, જેમાં એક એવી કેદની સજા હોય કે જે સર્વ હેતુઓ માટે ૧૪ વર્ષથી વધુ ન હોય અને બીજી મૃત્યુદંડ હોય, તો અદાલત મૃત્યુદંડને અનુમોદન કરવાની દિશામાં આકર્ષાયેલી અનુભવી શકે અને તે તરફ દોરાતી પણ જણાય. એવો માર્ગ ખરેખર વિનાશક સાબિત થાય. તેનાથી ઘણો વધુ ન્યાયસંગત, યુક્તિસંગત અને યોગ્ય માર્ગ એ રહેશે કે વિકલ્પોની વ્યાપકતા વધારવામાં આવે અને જે હકીકતમાં અને કાયદેસર રીતે અદાલતને અનુસરે છે, તે અર્થાત્ ૧૪ વર્ષની કેદ અને મૃત્યુ વચ્ચે રહેલું વિશાળ અંતર, અદાલત પોતાના અધિકારક્ષેત્રમાં ગ્રહણ કરે. આ બાબત પર ભાર મૂકવો જરૂરી છે કે અદાલત આ વિસ્તૃત વિકલ્પનો આશરો મુખ્યત્વે એ કારણસર લેશે કે પ્રકરણના તથ્યોમાં ૧૪ વર્ષની કેદની સજા વાસ્તવમાં કોઈ સજા જ નથી એવું પરિણામ લાવે.

૯૩. વધુમાં, અત્યંત ઓછી સંખ્યાના કેસો માટે હોવા છતાં, સજાની વિશેષ શ્રેણીને ઔપચારિક સ્વરૂપ આપવાથી એવો મોટો લાભ થશે કે કાયદાપુસ્તકમાં મૃત્યુદંડ જળવાઈ રહેશે, પરંતુ વાસ્તવમાં તેનો ઉપયોગ શક્ય તેટલો ઓછો, અને ખરેખર અતિદુર્લભમાંથી પણ અતિદુર્લભ કેસોમાં

જ થશે. આ બાબત, દંડશાસ્ત્રના આધુનિક પ્રવાહો સાથે સુસંગત હોવા ઉપરાંત, બચન સિંહમાં બંધારણીય પીઠના નિર્ણયનું માત્ર પુનઃપ્રતિપાદન જ ગણાશે.”

(મહત્વ દર્શાવાયું)

૪૦.૪. રમેશભાઈ ચંદુભાઈ રાઠોડ વિ. ગુજરાત રાજ્ય : (૨૦૦૯) ૫ એસસીસી ૭૪૦ માં, અદાલત એક યુવાન પુરુષ દ્વારા એક નાની બાળકી પર બળાત્કાર અને તેની હત્યાના કેસ સાથે વ્યવહાર કરી રહી હતી. અહીં પણ, આ અદાલતની ૨-ન્યાયમૂર્તિઓની ખંડપીઠના વિદ્વાન ન્યાયમૂર્તિઓ સજાના પ્રશ્ને મતભેદ ધરાવતા હતા. એક વિદ્વાન ન્યાયાધીશે એવું માન્યું હતું કે, જો પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા નિર્વિવાદ સ્વભાવના હોય, તો પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના કેસોમાં પણ મૃત્યુદંડ ફટકારી શકાય અને તેનો સજાના પ્રશ્ન સાથે કોઈ સંબંધ ન હોય. જો પુરાવાની પરિસ્થિતિજન્ય પ્રકૃતિને શમનકારી પરિસ્થિતિ તરીકે ગણવામાં આવે, તો તે અપ્રસંગિક પાસાની વિચારણા ગણાય, કારણ કે એ જ સામગ્રી આરોપીને દોષિત ઠરાવવા માટે પૂરતી દબ માનવામાં આવી હતી. ફરીથી ઉદ્દેખ કરવામાં આવ્યો હતો કે સજા નક્કી કરતી વખતે ગંભીરતા વધારતી અને શમનકારી પરિસ્થિતિઓના સરવૈયાની વિચારણા કરવી જરૂરી હતી. જોકે, બીજા વિદ્વાન ન્યાયાધીશે નોંધ્યું હતું કે નીચલી અદાલતે આરોપીને તે સુધરી શકે છે તે દર્શાવવાની તક આપી નહોતી; અને એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે અદાલતે આરોપીના ન્યાયસંગત સજા નીતિના અધિકાર પ્રત્યે અવગણના કરવી જોઈએ

નહીં. પરિણામે, આ મુદ્દો પણ ૩-ન્યાયમૂર્તિઓની ખંડપીઠ સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યો, જેને પગલે રમેશભાઈ ચંદુભાઈ રાઠોડ (૨) વિ. ગુજરાત રાજ્ય : (૨૦૧૧) ૨ એસસીસી ૭૬૪ માં નિર્ણય આવ્યો. ૩-ન્યાયમૂર્તિઓની ખંડપીઠે આ દષ્ટિકોણ સાથે સંમતિ દર્શાવી કે નીચલી અદાલત પર આરોપીનું સુધારણા અને પુનર્વસન થઈ શકે કે નહીં તે અંગે નિષ્કર્ષ નોંધવાનો બાધ્યકર્તવ્ય હતો; અને આરોપીની નાની ઉંમર (માત્ર ૨૭ વર્ષ હોવી) તેના પક્ષે કાર્ય કરતી શમનકારી બાબત હતી. તેમ છતાં, એવો પણ અવલોકન કરવામાં આવ્યો હતો કે ગુનાની ગંભીરતા, આરોપીનું વર્તન અને આવી ઘટનાઓથી સમાજમાં ઊભો થતો ભય અને ચિંતા પણ એવા પરિબળો હતા, જેને અવગણવા શક્ય નહોતું. પરિણામે, ૩-ન્યાયમૂર્તિઓની ખંડપીઠે, અન્ય બે-એક નિર્ણયો માં અપનાવવામાં આવેલા માર્ગને અનુસરીને, અપીલકર્તાની બાકીની પ્રાકૃતિક આયુષ્યાવધિ માટેના આજીવન કારાવાસમાં મૃત્યુદંડનું રૂપાંતર કર્યું, પરંતુ સારા અને પૂરતા કારણોસર સરકારની તરફથી આપવામાં આવતી કોઈપણ માફી અથવા સજા-રૂપાંતરને આધીન રાખ્યું.

૪૦.૫. આવા પ્રસ્તાવો, જેના દ્વારા આ અદાલતે મૃત્યુદંડના સ્થાને પરિહાર વિના આજીવન સજા સ્વરૂપે વિશેષ વર્ગની સજાની જોગવાઈ કરી હતી, તે આ અદાલતમાં વધુ ચર્ચાનો વિષય બન્યા અને પરિણામે બંધારણીય પીઠને સંદર્ભ કરવામાં આવ્યો, જેનો નિરાકરણ વી. શ્રીહરણ (ઉપરોક્ત) માં આપવામાં આવ્યો. પરિહારની સત્તાઓ અંગે બંધારણીય પીઠ સમક્ષ અનેક

પ્રશ્નો સંદર્ભિત કરવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ તે તમામ પાસાઓનું અહીં વિસ્તૃત વર્ણન કરવું આવશ્યક નથી. પ્રસ્તુત મામલાનો સંબંધ પ્રથમ પ્રશ્ન સાથે છે, જેમ કે સંદર્ભ આદેશના અનુચ્છેદ પર.૧ માં દર્શાવવામાં આવ્યો છે. ત્રણ ન્યાયમૂર્તિઓનું બહુમતી મત સ્વામી શ્રદ્ધાનંદ (૨) (ઉપરોક્ત) માં નિર્ધારિત સિદ્ધાંતને મંજૂરી આપતું હતું, જેમાં પરિહાર વિના આજીવન સજાના વિશેષ વર્ગની જોગવાઈ હતી. અલ્પમતી મતએ આ મુદ્દે સહમતિ વ્યક્ત કરી હતી કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૫ સાથે વાંચવાની કલમ પર અનુસાર આજીવન કેદનો અર્થ માત્ર દોષિતના બાકીના સમગ્ર જીવનકાળ માટેની કેદ થાય છે, જેમાં ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૭૨ અથવા ૧૬૧ હેઠળ પ્રદાન કરાયેલ પરિહાર, રૂપાંતર વગેરેનો દાવો કરવાની હક હંમેશા ઉપલબ્ધ રહેવાની હતી; પરંતુ બહુમતીના તે બીજા ભાગ સાથે સહમતિ વ્યક્ત કરી નહોતી, જેમાં ઉપરોક્ત વિશેષ વર્ગની સજાને મંજૂરી આપવામાં આવી હતી, કારણરૂપે એવું માનવામાં આવ્યું કે વાસ્તવિક કેદનો ફરજિયાત સમયગાળો નક્કી કરવાની એવી રીત દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૩૩-એ સાથે અસંગત રહેશે. બહુમતીનો દૃષ્ટિકોણ, જે આ અદાલત દ્વારા કાનૂનની જાહેરાત છે, નીચે મુજબ છે: –

“પ્રશ્ન પર.૧: શું દંડ સંહિતાની કલમ ૫૩ને કલમ ૪૫ સાથે વાંચતાં ‘આજીવન કારાવાસ’નો અર્થ કેદીનું જીવનભરનો બાકી રહેલો સમગ્ર સમયગાળો કારાવાસ ભોગવવો એવો થાય છે, અથવા આજીવન

કારાવાસ ભોગવી રહેલા દોષિતને દંડમાં રાહતનો દાવો કરવાનો અધિકાર છે; અને શું સ્વામી શ્રદ્ધાનંદ (૨) ના અનુચ્છેદ ૯૧ થી ૯૩ માં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતો અનુસાર, અતિ અલ્પ એવા કેસોમાં, જ્યાં મૃત્યુદંડને બદલે આજીવન કારાવાસ અથવા ચૌદ વર્ષથી વધુ અવધિનો કારાવાસનો દંડ પ્રતિસ્થાપિત કરવામાં આવે, ત્યાં દંડની વિશેષ શ્રેણી રચી શકાશે અને તે શ્રેણીને દંડમાં રાહતના અમલની બહાર રાખી શકાશે?

જવાબ ૧૭૭. દંડ સંહિતાની કલમ ૫૩ ને કલમ ૪૫ સાથે વાંચતા, આજીવન કેદનો અર્થ ફક્ત એટલો જ થાય છે કે દોષિતને તેના જીવનના બાકીના સમગ્ર સમયગાળા માટે કેદ ભોગવવાની રહેશે. સંવિધાનની કલમ ૭૨ અથવા કલમ ૧૬૧ હેઠળ જોગવાયેલ માફી, દંડપરિવર્તન, મુલતવી રાહત વગેરેની માગણી કરવાનો અધિકાર, અદાલત દ્વારા અસ્પર્શનીય એવા સંવિધાનિક ઉપચારો તરીકે, હંમેશા ઉપલબ્ધ રહેશે.

૧૭૮. અમે એવો નિષ્કર્ષ ધરીએ છીએ કે સ્વામી શ્રદ્ધાનંદ (૨) ના કેસમાં પ્રતિપાદિત અનુપાત, કે મૃત્યુદંડના સ્થાને દંડની વિશેષ શ્રેણી તરીકે આજીવન કારાવાસ અથવા ૧૪ વર્ષથી વધુ અવધિનો કારાવાસ પ્રતિસ્થાપિત કરી શકાય અને તે શ્રેણીને સજામાં છૂટછાટના અમલથી પર રાખી શકાય, તે સુસ્થાપિત છે અને અમે ઉક્ત પ્રશ્નનો હકારાત્મક ઉત્તર આપીએ છીએ."

(ભાર મૂકવામાં આવ્યો)

૪૦.૬. રવિશંકર (ઉપરોક્ત) મામલામાં, આ અદાલતની ૩-
ન્યાયમૂર્તિઓની ખંડપીઠે ૧૩ વર્ષીય બાળકીના અપહરણ, બળાત્કાર,
અને તેના પરિણામે થયેલા મૃત્યુ તથા પુરાવાના નાશના ગુનાઓ બાબતે
અપીલકર્તાની દોષિત ઠરાવણીને પુનઃસ્થિર કરી હતી. આ કેસ
પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાનો હતો અને સજાના પ્રશ્ને આ અદાલતે મૃત્યુદંડ
ન્યાયસંગત હતો કે કેમ તે તપાસ્યું હતું. જોકે આ અદાલતે સ્પષ્ટ કર્યું હતું
કે જ્યાં દોષિત ઠરાવણી પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત હોય તેવા
કેસમાં પણ મૂડી દંડ નિશ્ચિતપણે ફટકારવામાં આવી શકે, છતાં
ત્યારબાદ આ અદાલતે નોંધ્યું હતું કે મૃત્યુની અપરિવર્તનીયતાને
ધ્યાનમાં રાખી, નિયમિત રીતે મૂડી દંડ ફટકારવામાં આવે તે સામે સુરક્ષા
ઉપાય તરીકે, આ અદાલત વધતા વધતા ‘રેસિડ્યુઅલ ડાઉટ’ના
સિદ્ધાંતનો અમલ કરતી આવી છે, જે દોષિત ઠરાવણીના તબક્કે
ઉપયોગમાં લેવાતા “વાજબી શંકાથી પર”ના ધોરણથી ઉપર અને વધુ
કડક પુરાવા-ધોરણનું સર્જન અસરકારક રીતે કરે છે. આ સિદ્ધાંત લાગુ
કરીને અને કેટલીક ‘રેસિડ્યુઅલ ડાઉટ્સ’ દર્શાવીને એવું ઠરાવવામાં
આવ્યું હતું કે ઉક્ત કેસ ‘અતિ દુર્લભમાં અતિ દુર્લભ’ કેસની કસોટી
સુધી પહોંચતો નહોતો. તે કેસમાં પણ, અદાલતે મૃત્યુદંડને પ્રાકૃતિક
જીવનના બાકીના અવધિ સુધીની આજીવન કેદમાં રૂપાંતરિત કર્યો

હતો.૪૦.૭. શત્રુદ્ધન બબન મેશ્રામ (ઉપરોક્ત) મામલામાં, આ અદાલતની બીજી ૩-ન્યાયમૂર્તિઓની ખંડપીઠે, ૨ ૧/૨ વર્ષીય બાળકી સાથે તેના મામાએ કરેલા બળાત્કાર અને હત્યાના ગુનામાં થયેલી દોષિત ઠરાવણી તથા મૃત્યુદંડ ફટકારવાના વિરુદ્ધ અપીલ પર વિચાર કર્યો હતો. સજાના પ્રશ્ને, ગયા ૪૦ વર્ષ દરમિયાન સર્વોચ્ચ અદાલતે નિર્ધારિત કરેલા ૬૭ કેસોની કોષ્ટકનો અવલોકન કરવામાં આવ્યો હતો અને નોંધાયું હતું કે જ્યારે ગુનાઓ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૭૬ અને ૩૦૨ના હતા, અને પીડિતાની વય ૧૬ વર્ષથી ઓછી હતી, ત્યારે ૧૫ કેસોમાં મૃત્યુદંડની પુષ્ટિ કરવામાં આવી હતી, પરંતુ ૩ કેસોમાં પછીથી પુનર્વિચારમાં તેને આજીવન કેદમાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવ્યો હતો. તેથી, ૬૭ કેસોમાંથી માત્ર ૧૨ કેસોમાં જ મૃત્યુદંડની પુષ્ટિ કરવામાં આવી હતી. સજા નક્કી કરવામાં માર્ગદર્શક પરિબલોને લગતાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના કેસોમાં મૃત્યુદંડ આપવો સર્વથા અગ્રાહ્ય નહોતો, પરંતુ પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવો નિર્વિવાદ સ્વભાવનો હોવો જોઈએ અને ઓછી સજાનો વિકલ્પ સંપૂર્ણપણે બંધ થયેલો હોવો જોઈએ. અદાલતે ‘રેસિડ્યુઅલ ડાઉટ’ના સિદ્ધાંતની પણ તપાસ કરી હતી; અને આ અદાલતના તેમજ યુ.એસ. સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયોનું સર્વેક્ષણ કર્યા બાદ નીચે મુજબ નોંધ્યું હતું: –

“ ૭૫.૪. આ લક્ષણો માત્ર દષ્ટાંતરૂપ છે, એટલું કહેવા માટે કે વિકસિત

થયેલો “રેસિડ્યુઅલ ડાઉટ”નો સિદ્ધાંત અપનાવવામાં આવેલી પ્રક્રિયાની વિશિષ્ટતાનું પરિણામ હતો. તેમ છતાં, જે બાબત નોંધપાત્ર છે તે એ છે કે આ સિદ્ધાંતને યુ.એસ. સર્વોચ્ચ અદાલતે સતત નકારી કાઢ્યો છે અને ઓ’કોનર, જેએ જણાવ્યું મુજબ: “ અમારા કોઈપણ નિર્ણયોમાં મૂડી દંડની સજા નક્કી કરતી વેળાએ પુરાવાનો આ વધારાનો કડક ભાર લાદવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો નથી .”

ત્યારબાદ, આ અદાલતે આ અદાલતના કેટલાક એવા નિર્ણયોને પણ ઉલ્લેખ્યા, જેમાં ઉક્ત ‘શેષ સંદેહ’ ના સિદ્ધાંતનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અશોક ડેબ્બર્મા ઉપનામ અચક ડેબ્બર્મા વિ. ત્રિપુરા રાજ્ય : (૨૦૧૪) ૪ એસ.સી.સી. ૭૪૭ નો સમાવેશ થાય છે, અને તેમાં દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે તેવા મામલાઓમાં વ્યક્તિગત તથ્યપરિસ્થિતિના દૃષ્ટિકોણથી વિચારણા કરવામાં આવી હતી, જ્યાં મૃત્યુદંડ લાદવા માટેના વધુ ઊંચા અથવા વધુ કડક ધોરણને ધ્યાનમાં લેતા, મૃત્યુદંડના વિકલ્પરૂપ દંડને યોગ્ય માનવામાં આવ્યો હતો.

૪૦.૮. રાજેન્દ્ર પ્રહાદરાવ વાસનિક (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, અપીલકર્તાને ત્રણ વર્ષીય બાળકી પર બળાત્કાર અને તેની હત્યા કરવા બદલ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૭૬(૨)(એફ), ૩૭૭ અને ૩૦૨ હેઠળના ગુનાઓમાં પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના આધારે દોષિત ઠેરવી મૃત્યુદંડની સજા ફટકારવામાં આવી હતી. યદ્યપિ આ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં તેની અપીલ નામંજૂર

કરવામાં આવી હતી અને પુનર્વિચાર અરજી પણ નામંજૂર કરવામાં આવી હતી, તેમ છતાં, તેની પુનર્વિચાર અરજી પછીથી ફરી ખોલવામાં આવી અને ૩- ન્યાયમૂર્તિઓની ખંડપીઠ દ્વારા તેની સુનાવણી કરવામાં આવી. આ સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે જો દોષારોપણ પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત હોય તો મૃત્યુદંડ ફટકારી શકાય નહીં એવો કોઈ કડક અને અચલ નિયમ નથી, પરંતુ નીચલી અદાલત અને વડી અદાલતે અરજદારના સુધારાયોગ્ય હોવાની સંભાવના સહિતના વિવિધ પરિબલોનો વિચાર કર્યો ન હતો એવું નિષ્કર્ષે પહોંચી મૃત્યુદંડને આજીવન કેદની સજામાં રૂપાંતરિત કર્યો હતો. આ સર્વોચ્ચ અદાલતે, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું: -

૪૭. દોષિતના સુધારણા, પુનર્વસન અને સમાજમાં પુનઃસમાવેશના વિચારને અતિશય ભારપૂર્વક રજૂ કરી શકાય તેમ નથી. બચન સિંહ [બચન સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય , (૧૯૮૦) ૨ એસસીસી ૬૮૪ : ૧૯૮૦ એસસીસી (કિ) ૫૮૦] સુધી, અદાલતો દ્વારા મુખ્યત્વે ગુનાની પ્રકૃતિ, તેની ફૂરતા અને ગંભીરતા પર ભાર મૂકવામાં આવતો હતો. બચન સિંહ [બચન સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય , (૧૯૮૦) ૨ એસસીસી ૬૮૪ : ૧૯૮૦ એસસીસી (કિ) ૫૮૦] એ દંડનિર્ધારણની પ્રક્રિયાને યોગ્ય પરિપ્રેક્ષમાં મૂકી અને દોષિતના સુધારણા અથવા પુનર્વસન પર વિચાર કરવાની આવશ્યકતા રજૂ કરી. બંધારણીય ખંડપીઠ દ્વારા વ્યક્ત કરાયેલા અભિપ્રાય છતાં, બરિયાર [સંતોષ કુમાર સતીશભૂષણ બરિયાર વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય ,

(૨૦૦૯) ૬ એસસીસી ૪૯૮ : (૨૦૦૯) ૨ એસસીસી (કિ) ૧૧૫૦] અને સંગીત વિ. હરિયાણા રાજ્ય [સંગીત વિ. હરિયાણા રાજ્ય , (૨૦૧૩) ૨ એસસીસી ૪૫૨ : (૨૦૧૩) ૨ એસસીસી (કિ) ૬૧૧] માં દર્શાવવામાં આવેલા કેટલાક ઉદાહરણો સહિત, એવા અનેક પ્રસંગો રહ્યા છે જ્યાં ગુનાને પ્રાથમિકતા આપવાની અને ગુનેગારને કંઈક અંશે ગૌણ રીતે જોવાની વૃત્તિ જોવા મળે છે. સંગીત [સંગીત વિ. હરિયાણા રાજ્ય , (૨૦૧૩) ૨ એસસીસી ૪૫૨ : (૨૦૧૩) ૨ એસસીસી (કિ) ૬૧૧] માં નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે તેમ, “દંડનિર્ધારણની પ્રક્રિયામાં, ગુનો અને ગુનેગાર બંને સમાનપણે મહત્વપૂર્ણ છે.” તેથી, આપણે ભૂલવું જોઈએ નહીં કે ગુનેગાર, ભલે તે કેટલો પણ નિર્દયી હોય, તેમ છતાં માનવ છે અને પોતાના ગુનાની પરવા કર્યા વિના માનમર્યાદાપૂર્ણ જીવનનો હકદાર છે. તેથી, ફરિયાદ પક્ષ અને અદાલતોનું એ નિર્ધારણ કરવાનું કાર્ય છે કે આવા વ્યક્તિનું, તેના ગુનાની પરવા કર્યા વિના, સુધારણા અને પુનર્વસન થઈ શકે કે નહીં. આ માહિતી મેળવવી અને તેનું વિશ્લેષણ કરવું નિશ્ચિતપણે સહેલું કાર્ય નથી, છતાં તે હાથ ધરવું ફરજિયાત છે. પુનર્વસનની પ્રક્રિયા પણ સરળ નથી, કારણ કે તેમાં દોષિતનો સમાજમાં સામાજિક પુનઃસમાવેશ સામેલ છે. અવશ્ય, ઉપલબ્ધ કરવામાં આવેલી કોઈપણ માહિતી અને નિષ્ણાતો દ્વારા તેના વિશ્લેષણ સાથે નોંધપરના પુરાવાઓ હોવા છતાં, એવા પ્રસંગો થઈ શકે છે જ્યાં દોષિતનો સમાજમાં

પુનઃસમાવેશ શક્ય ન હોય. જો એવું થાય, તો દીર્ઘ અવધિની કેદનો વિકલ્પ માન્ય છે.

૪૦.૯. કાલુ ખાન (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, ગુનો અને ગુનેગાર સંબંધિત વિવિધ પરિબળો તેમજ ગુનાની પ્રકૃતિ દ્વારા પ્રતિબિંબિત થતી ઘટાસ્પદ પરિસ્થિતિઓનું પરીક્ષણ કરતી વખતે, આ અદાલતે આ બાબત પણ ધ્યાનમાં લીધી હતી કે આરોપી-અપીલકર્તાનો કોઈ ફોજદારી પૂર્વવૃત્તાંત નહોતો અને પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવામાં અદાલતબાહ્ય સ્વીકારોક્તિનો સમાવેશ થતો હતો. આપેલ હકીકતોના સમૂહમાં, આ અદાલતે મૃત્યુદંડની સજાને આજીવન કારાવાસમાં રૂપાંતરિત કરી હતી.

૪૦.૧૦. એમ.એ. એન્ટોની (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, આ અદાલતે આ બાબત પર ભાર મૂક્યો હતો કે દોષિતને સંબંધિત સામાજિક-આર્થિક પરિબળોને પણ આજીવન કારાવાસની સજા આપવી કે મૃત્યુદંડની સજા આપવી તે નક્કી કરવાની હેતુસર વિચારણામાં લેવાના રહે છે.

૪૦.૧૧. મોહદ. મન્નાન (ઉપરોક્ત) માં, આવી બાબતોમાં સજા નિર્ધારણની પ્રક્રિયામાં લાગુ પાડવાના કાનૂની સિદ્ધાંતને આ અદાલતે નીચે મુજબ સંક્ષિપ્ત કર્યો હતો: –

“ ૭૨. ઉપર ઉલ્લેખિત ચુકાદાઓમાંથી જે કાનૂની સિદ્ધાંત પ્રગટ થાય છે તે એવો છે કે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૩૫૪(૩) મુજબ જે માટે વિશેષ કારણો નોંધવા ફરજિયાત છે તેવા વિરલમાં વિરલ કિસ્સાઓ

સિવાય મૃત્યુદંડ ફટકારી શકાય નહીં. કોઈ કેસ વિરલમાં વિરલની શ્રેણીમાં આવે છે કે નહીં તે નક્કી કરતી વખતે, ગુનાની કૂરતા, અને/અથવા ભયાનકતા અને/અથવા જઘન્ય સ્વરૂપ એ એકમાત્ર માપદંડ નથી. અદાલતે વિચારમાં લેવાનો વિષય માત્ર ગુનો જ નથી, પરંતુ ગુનેગાર, તેની મનોદશા, તેની સામાજિક-આર્થિક પૃષ્ઠભૂમિ વગેરે પણ છે. મૃત્યુદંડ ફટકારવો એ અપવાદ છે અને આજીવન કારાવાસ એ નિયમ છે.”૪૦.૧૨. શંકર કિસનરાવ ખાડે (ઉપરોક્ત) મામલામાં, વિવિધ પ્રકારના કેસોની વ્યાપક સમીક્ષા કર્યા બાદ અને ‘ગુનો કસોટી’, ‘ગુનેગાર કસોટી’ અને ‘વિરલમાં વિરલ કસોટી’ લાગુ કરવાની આવશ્યકતા દર્શાવીને, આ અદાલતે અગાઉના નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કરતાં, ગંભીર બનાવતી પરિસ્થિતિઓ (ગુનો કસોટી) અને શમનકારી પરિસ્થિતિઓ (ગુનેગાર કસોટી) નીચે મુજબ પુનઃ વર્ણવી હતી: –“ ૪૯. બચન સિંહ અને મચ્છી સિંહના કેસોમાં, આ અદાલતે સજા ફટકારવા માટે વિવિધ સિદ્ધાંતો નિર્ધારિત કર્યા હતા: (રાજેન્દ્ર પ્રહાદરાવ કેસ , એસ.સી.સી. પૃષ્ઠો ૪૭-૪૮, પરિચ્છેદ ૩૩)

“ ઉગ્રતા વધારતી પરિસ્થિતિઓ — (અપરાધ કસોટી)

(૧) આરોપી દ્વારા હત્યા, બળાત્કાર, હથિયારબંદ ધાડ, અપહરણ વગેરે જેવા જઘન્ય ગુનાઓના આચરણ સંબંધિત ગુનાઓ, જ્યાં આરોપી સામે મૃત્યુદંડને પાત્ર ગંભીર ગુનામાં અગાઉના દોષિત ઠરાવનો ઇતિહાસ

હોય અથવા એવા વ્યક્તિ દ્વારા ગુનાઓ આચરવામાં આવ્યા હોય જેને ગંભીર હુમલાઓ અને ફોજદારી દોષિત ઠરાવનો નોંધપાત્ર ઇતિહાસ હોય.

(૨) જ્યારે ગુનેગાર અન્ય એક ગંભીર ગુનાના કમિશનમાં સંલગ્ન હતો ત્યારે આ ગુનો આચરવામાં આવ્યો હતો.

(૩) ગુનો વિશાળ જનસમૂહમાં ભયજનક માનસિકતા ઊભી કરવાની મનશાથી કરવામાં આવ્યો હતો અને એવો ગુનો જાહેર સ્થળે એવા હથિયાર અથવા સાધન દ્વારા કરવામાં આવ્યો હતો, જે સ્પષ્ટપણે એકથી વધુ વ્યક્તિના જીવન માટે જોખમકારક થઈ શકે.

(૪) ખંડણી માટે અથવા નાણાં કે આર્થિક લાભો મેળવવા માટેના તેવા જ પ્રકારના ગુનાઓ માટે હત્યાનો ગુનો કરવામાં આવ્યો હતો.

(૫) ભાડેથી કરાતી હત્યાઓ.

(૬) પીડિત સાથે અમાનવીય વર્તન અને ચાતના આપીને આ ગુનો અત્યંત નિર્લજ્જ રીતે કરવામાં આવ્યો હતો.

(૭) ગુનો એક વ્યક્તિ દ્વારા કાયદેસરની કસ્ટડીમાં હોય ત્યારે કરવામાં આવ્યો હતો.

(૮) હત્યા અથવા ગુનો પોતે અથવા અન્ય કોઈ વ્યક્તિની કાયદેસરની ધરપકડ અથવા કાયદેસરની અટકાયતની જગ્યાએ કસ્ટડીમાં રાખવાની કાર્યવાહી જેવા પોતાના ફરજનું કાયદેસર પાલન કરનાર વ્યક્તિને તે ફરજ બજાવતા અટકાવવા માટે કરવામાં આવ્યો હતો. ઉદાહરણ તરીકે,

ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૩ હેઠળ પોતાની ફરજનું કાયદેસર નિર્વહન કરનાર વ્યક્તિની હત્યા કરવામાં આવી હોય.

(૯) જ્યારે ગુનાનું પ્રમાણ અત્યંત વિશાળ હોય, જેમ કે સમગ્ર પરિવાર અથવા કોઈ વિશિષ્ટ સમુદાયના સભ્યોની હત્યાનો પ્રયાસ કરવો.

(૧૦) જ્યારે પીડિત નિર્દોષ, નિર્બળ હોય અથવા કોઈ વ્યક્તિ સંબંધોના વિશ્વાસ અને સામાજિક ધોરણો પર નિર્ભર હોય, જેમ કે બાળક, નિર્બળ સ્ત્રી, પિતા/કાકા સાથે રહેતી પુત્રી અથવા ભત્રીજી, અને એવો વિશ્વાસપાત્ર વ્યક્તિ જ તેના પર એવો ગુનો આચરે.

(૧૧) જ્યારે એવી પ્રેરણાથી હત્યા કરવામાં આવે કે જે સંપૂર્ણ દુષ્ટતા અને નીચતાનું દર્શન કરાવે.

(૧૨) જ્યારે કોઈ ઉશ્કેરણી વિના પૂર્વયોજિત નિર્દય હત્યા થાય છે.

(૧૩) ગુનો એટલી નિર્દયતાથી કરવામાં આવ્યો છે કે તે માત્ર ન્યાયિક અંતરાત્માને જ નહીં પરંતુ સમાજની અંતરાત્માને પણ ઝંઝોડે છે અથવા આઘાત પહોંચાડે છે.

શમનકારી પરિસ્થિતિઓ — (ફોજદારી કસોટી)

(૧) જે રીત અને પરિસ્થિતિઓમાં તથા જેઓના અંતર્ગત ગુનો આચરવામાં આવ્યો હતો, ઉદાહરણ તરીકે, અતિશય માનસિક અથવા ભાવનાત્મક ઉથલપાથલ અથવા અતિશય ઉશ્કેરણા, સામાન્ય ક્રમમાં આવતી બધી પરિસ્થિતિઓથી ભિન્નરૂપે.

(૨) આરોપીની વય સંબંધિત વિચારણા છે, પરંતુ તે પોતે જ નિર્ણાયક પરિબલ નથી.

(૩) આરોપી ફરીથી ગુનાના આચરણમાં સંકળાશે નહીં તેવી શક્યતાઓ અને આરોપીના સુધારણા તથા પુનર્વસન થવાની સંભાવના.

(૪) આરોપીની સ્થિતિ દર્શાવે છે કે તે માનસિક રીતે વિકલાંગ હતો અને આ વિકલાંગતાએ તેના ગુનાહિત વર્તનના સંજોગોની મૂળવણી કરવાની તેની ક્ષમતાને ખંડિત કરી હતી.

(૫) જીવનના સામાન્ય પ્રવાહમાં, જે પરિસ્થિતિઓ એવા વર્તનને સંભવ બનાવે અને તે નિર્દિષ્ટ પરિસ્થિતિમાં માનસિક અસંતુલન ઊભું થવા જેવો પ્રભાવ પેદા કરી શકે, જેમ કે સતત હેરાનગતિ, અથવા વાસ્તવમાં માનવીય વર્તનને એવી પરાકાષ્ઠાએ પહોંચાડે કે, કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં, આરોપીએ એવો વિશ્વાસ રાખ્યો હોય કે ગુનો કરવો તેના માટે નૈતિક રીતે ન્યાયસંગત હતો.

(૬) જ્યાં અદાલત પુરાવાની યોગ્ય મૂળવણી કર્યા બાદ આ મત પર પહોંચે છે કે ગુનો પૂર્વનિયોજિત રીતે કરવામાં આવ્યો નહોતો અને મૃત્યુ અન્ય ગુનાના આચરણ દરમિયાન થયું હતું તથા તેને મુખ્ય ગુનાના આચરણના પરિણામરૂપ ગણવાની સંભાવના હતી.

(૭) જ્યાં ફરિયાદ પક્ષે આરોપીનો ગુનો સાબિત કર્યો હોય છતાં એકમાત્ર પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીની સાક્ષી ઉપર આધાર રાખવો સંપૂર્ણપણે અસુરક્ષિત હોય.’”

આ અદાલતે વધુમાં જણાવ્યું હતું: –

પર. ઉપર દર્શાવેલ વિકરાળ પરિસ્થિતિઓ નિશ્ચિતપણે પૂર્ણસૂચક નથી; તેવી જ રીતે ઉપશમકારી પરિસ્થિતિઓ પણ પૂર્ણસૂચક નથી. મારા વિચારપૂર્વકના મતે, મૃત્યુદંડ ફરમાવતી વખતે આપણે જે કસોટીઓ લાગુ કરવી છે, તે “અપરાધ કસોટી”, “અપરાધી કસોટી” અને “આર-આર કસોટી” છે, “તુલનાત્મક સમતોલન કસોટી” નહીં. મૃત્યુદંડ ફરમાવવા માટે “અપરાધ કસોટી” સંપૂર્ણપણે સંતોષાયેલી હોવી જોઈએ, એટલે કે ૧૦૦% અને “અપરાધી કસોટી” ૦% હોવી જોઈએ, એટલે કે આરોપીના પક્ષમાં અનુકૂળ એવી કોઈ ઉપશમકારી પરિસ્થિતિ ન હોવી જોઈએ. જો આરોપીના પક્ષમાં અનુકૂળ એવી કોઈ પરિસ્થિતિ હોય, જેમ કે અપરાધ કરવાના ઇરાદાનો અભાવ, સુધારાની સંભાવના, આરોપીની ઓછી વય, સમાજ માટે જોખમરૂપ ન હોવું, અગાઉનો કોઈ દોષિત ઇતિહાસ ન હોવો, વગેરે, તો “અપરાધી કસોટી” આરોપીના પક્ષમાં રહી શકે છે અને મૂડી દંડ ટાળવા માટે આધારરૂપ બની શકે છે. બંને કસોટીઓ સંતોષાયેલી હોય, એટલે કે વિકરાળ પરિસ્થિતિઓ પરમ હદે અસ્તિત્વમાં હોય અને આરોપીના પક્ષમાં અનુકૂળ એવી કોઈ

ઉપશમકારી પરિસ્થિતિ ન હોય, તો પણ અંતે આપણે ‘વિરલમાંથી વિરલ’ પ્રકરણની કસોટી (આર-આર કસોટી) લાગુ કરવી જ પડે. આર-આર કસોટી સમાજની ધારણા પર આધારિત છે, એટલે કે તે “સમાજ-કેન્દ્રિત” છે, “ન્યાયાધીશ-કેન્દ્રિત” નથી; અર્થાત્ ચોક્કસ પ્રકારના અપરાધોમાં મૃત્યુદંડ ફરમાવવાનું સમાજ સ્વીકારશે કે નહીં. આ કસોટી લાગુ કરતી વખતે, અદાલતે વિવિધ પરિબળોનું અવલોકન કરવું પડે છે, જેમ કે સમાજની ઘૂણા, અતિશય ક્રોધભાવ અને ચોક્કસ પ્રકારના અપરાધો પ્રત્યેનો પ્રબળ વિરોધ, જેમ કે બૌદ્ધિક રીતે પડકારગ્રસ્ત નાબાલિક બાળાઓ પર ચૌન હુમલો અને તેમની હત્યા, શારીરિક અક્ષમતા ધરાવતી, વૃદ્ધ અને અશક્ત સ્ત્રીઓ સામે તેવા અપરાધો, વગેરે. ઉદાહરણો માત્ર દૃષ્ટાંતરૂપ છે, પૂર્ણસૂચક નથી. અદાલતો મૃત્યુદંડ ફરમાવે છે કારણ કે પરિસ્થિતિ એવી માંગ કરે છે, લોકઈચ્છાના પ્રતિબિંબરૂપ બંધારણીય બાધ્યતાને કારણે, ન કે ન્યાયમૂર્તિઓની ઈચ્છાને કારણે.

૪૦.૧૩. ધનનજય ચેટર્જી (સુપ્રા) નો કેસ, જેનો નિર્ણય ૧૧.૦૧.૧૯૯૪ના રોજ કરવામાં આવ્યો હતો, આશરે ૧૮ વર્ષની વયની યુવા યુવતી પર બળાત્કાર અને હત્યાનો હતો; અને આ અદાલતે બળાત્કાર કર્યા પછી ઠંડા કલેજે અને પૂર્વચોજિત રીતે કરાયેલ હત્યા બદલ મૃત્યુદંડની પુષ્ટિ કરવી યોગ્ય ગણાવી હતી. તેમાં, આ અદાલતે મુખ્યત્વે પીડિતાની નિરાધાર અને

અસુરક્ષિત સ્થિતિમાં તેના પર થયેલા ગુનાના અત્યાચારનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો; અને નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે યોગ્ય દંડ લાદવો એ તે રીત છે જેમાં અદાલતો ગુનેગારો વિરુદ્ધ ન્યાય માટે સમાજની પોકારનો પ્રતિસાદ આપે છે. આ અદાલતે, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, નીચે મુજબ નિરીક્ષણ કર્યું હતું: –

૧૫ . અમારા મતે, કોઈ નિર્ધારિત કેસમાં સજાનું પરિમાણ ગુનાની ક્ષૂરતા, ગુનેગારના વર્તન તથા પીડિતની નિરાધાર અને અસુરક્ષિત સ્થિતિ ઉપર નિર્ભર હોવું જોઈએ. યોગ્ય સજા લાદવી એ એવી રીત છે જેમાં અદાલતો ગુનેગારો સામે ન્યાય માટે સમાજની પોકારને પ્રતિસાદ આપે છે. ન્યાયની માંગ છે કે અદાલતો ગુનાને અનુરૂપ એવી સજા ફટકારે કે જેથી અદાલતો દ્વારા તે ગુના પ્રત્યે જનમાનસની ધોર અસ્વીકૃતિ પ્રતિબિંબિત થાય. યોગ્ય સજા લાદવાના પ્રશ્ન પર વિચાર કરતી વખતે અદાલતોએ માત્ર ગુનેગારના અધિકારોને જ નહીં પરંતુ ગુનાના પીડિતના અધિકારો અને સમગ્ર સમાજના અધિકારોને પણ ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ.

૪૦.૧૪. લક્ષ્મણ નાઈક (ઉપરોક્ત) નો કેસ, જેનો નિર્ણય ૨૨.૦૨.૧૯૯૪ના રોજ કરવામાં આવ્યો હતો, તે પોતાની જ કાકા દ્વારા ૭ વર્ષની બાળકી પર બળાટકાર અને હત્યા કરવાના ગુનાનો હતો. આ અદાલતે તથ્યસ્થિતિનું વિશ્લેષણ કર્યું અને નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું: –

૨૭ . વર્તમાન કેસના કઠોર તથ્યો એ છે કે અપીલકર્તા લક્ષ્મણ મૃતકનો કાકા હતો અને તેણે લગભગ સંરક્ષકનો દરજ્જો અને સ્થાન ધરાવતું સ્થાન

મેળવેલું હતું. પરિણામે, આશરે ૭ વર્ષની વયની પીડિતાએ અપીલકર્તા ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ મૂક્યો હોવો જ જોઈએ અને અપીલકર્તા ઉપર એવો ભરોસો અને વિશ્વાસ મૂકતાં તેણે અપીલકર્તાની સદ્ભાવના પર વિશ્વાસ કર્યો હોવો જ જોઈએ, અને એવા ભરોસા તથા માન્યતાના કારણે જ તેણીએ અપીલકર્તાની આજ્ઞા અનુસરી તેની સાથે જવાનું સ્વીકાર્યું, કારણ કે તેણીને એવો ભ્રમ અપાવવામાં આવ્યો હતો કે તેને તેના ગામે લઈ જવામાં આવી રહી છે, જ્યારે અપીલકર્તાના પૂર્વનિયોજિત દુષિત આશયોથી તે સંપૂર્ણ અજાણ હતી. પીડિતા એકદમ નિરાધાર બાળકી હતી અને જ્યાં અપીલકર્તાએ તેની કામવાસના સંતોષવા માટે તેના વિશ્વાસનો દુરુપયોગ કરીને તેને રણપ્રદેશમાં લઈ ગયો હતો, ત્યાં તેની રક્ષા કરનાર કોઈ નહોતું. એવું જણાય છે કે અપીલકર્તાએ અત્યંત શૈતાની રીતો અપનાવી આ ગુનો કરવા પૂર્વયોજના બનાવી હતી અને એ જ હેતુસર તેણે પોતાની ઘૃણાસ્પદ હરકત અમલમાં મૂકવા માટે બાળકી ને એકાંત સ્થળે લઈ ગયો હતો.

૪૦. ૧૫. કમતા તિવારી (ઉપરોક્ત), નો નિર્ણય ૦૪.૦૯.૧૯૯૬ના રોજ આપવામાં આવ્યો હતો, તે ફરી એક એવો કેસ હતો જેમાં અવસાન પામેલાની કુટુંબને નજીકનો વ્યક્તિ, જેને અવસાન પામેલી તેને “તિવારી અંકલ” કહીને સંબોધતી હતી, દ્વારા ૭ વર્ષની બાળકી પર બળાત્કાર કર્યા બાદ તેની હત્યા કરવામાં આવી હતી. આરોપીએ બાળકીનું અપહરણ કર્યું હતું અને તેના પર બળાત્કાર ગુજાર્યા પછી તેનું ગળું દબાવી તેને મોતને ઘાટ

ઉતારી હતી અને ત્યારબાદ મૃતદેહને ફૂવામાં ફેંકી દેવામાં આવ્યો હતો. ગુનાની ગંભીરતા સાથે વિશ્વાસના દુરુપયોગના પરિબળે મૃત્યુદંડની પુષ્ટિ કરવામાં આ અદાલતને પ્રેરિત કરી હોય તેમ જણાય છે.

૪૧. સહેલાઈથી જોઈ શકાય છે કે, જ્યારે આ અદાલતે દંડવિધિમાં મૃત્યુદંડ જાળવી રાખવો ન્યાયસંગત ગણ્યો છે જેથી તે નિવારક રૂપે કાર્ય કરે અને યોગ્ય કેસોમાં યોગ્ય દંડ માટે સમાજની માંગનો યોગ્ય પ્રતિસાદ પણ મળી રહે, ત્યારે તે જ સમયે દંડશાસ્ત્રના સિદ્ધાંતોનો એવો વિકાસ થયો છે કે સમાજની અન્ય ફરજો વચ્ચે સંતુલન જળવાઈ રહે; અર્થાત્ માનવ જીવનનું સંરક્ષણ કરવું, ભલે તે આરોપીનું હોય, સિવાય કે તેનો અંત અનિવાર્ય હોય અને તે સમાજના અન્ય હિતો તથા સમાજની સામૂહિક અંતરાત્માની પૂર્તિ માટે જરૂરી હોય. આથી ‘રેસ્ટ ઓફ રેર કસોટી’નો વિકાસ થયો અને ત્યારબાદ ‘અપરાધ કસોટી’ તથા ‘અપરાધી કસોટી’ના સંદર્ભમાં તેનું યોગ્ય અમલીકરણ પણ વિકસ્યું. ન્યાયિક પ્રક્રિયાથી અપેક્ષિત આ નાજુક સંતુલને, આ જેવી જઘન્ય પ્રકૃતિના અપરાધો સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે, આજીવન કારાવાસની સજા ફરમાવતા ક્ષમાદાન અથવા સમય પહેલાં મુક્તિના અધિકારો મર્યાદિત કરવાની મધ્યમ માર્ગની બીજી રીતને પણ જન્મ આપ્યો છે.

૪૧.૧. આ અદાલતે આ રીતે વિકસાવેલા અને લાગુ પાડેલા સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં રાખીને, હવે અમે વર્તમાન કેસમાં સજાના પ્રશ્ન પર વિચારણા કરવા આગળ વધી શકીએ છીએ.

૪૨. તરત જ ધ્યાનમાં આવે તેવી બાબત છે કે હાલના મામલામાં મૃત્યુદંડ ફટકારવા માટે નીચલી અદાલત તેમજ વડી અદાલત બન્નેએ માત્ર ગુનાના ઘૂણાસ્પદ સ્વભાવને જ નિર્ણાયક પરિબળ માન્યું છે. જેમ નોંધવામાં આવ્યું છે તેમ, નીચલી અદાલતે અપીલકર્તાને ૦૭.૧૨.૨૦૧૬ના રોજ દોષિત ઠેરવ્યો હતો અને બીજા જ દિવસે સજા ફટકારવાની કાર્યવાહી આગળ ધપાવી હતી. નીચલી અદાલતના આક્ષેપિત સજા-આદેશમાંથી એવું દર્શાતું નથી કે અપીલકર્તાને સંબંધિત સામગ્રી નોંધ પર મૂકી લઘુકારક પરિસ્થિતિઓ અંગેનો મામલો રજૂ કરવા માટે વાજબી તક આપવામાં આવી હતી કે નહીં. સજા-આદેશ એ બાબતે પણ સંતોષકારક નથી કે તેને ‘અતિ દુર્લભમાંથી અતિ દુર્લભ’ મામલો ગણતા પહેલાં નીચલી અદાલતે લઘુકારક પરિબળો અંગે જાગૃતપણે વિચારવિમર્શ કર્યો હતો કે નહીં. નીચલી અદાલતનો અભિગમ એવો રહ્યો હતો કે ઘટનાના સમયે આરોપી-અપીલકર્તાની ઉંમર અંદાજે ૩૩-૩૪ વર્ષ હતી અને તે સમજદાર હોવો જોઈએ.

નીચલી અદાલત એ નોંધ્યું હોત કે ‘ જો તેની દ્વારા આવો જઘન્ય ગુનો કરવામાં આવ્યો હોય, તો સજામાં કોઈપણ પ્રકારની દયા દર્શાવવી ન્યાયસંગત નથી.’ વડી અદાલત એ જોકે બાળકો પર બળાત્કાર અને ફૂર હત્યાના ઉપદ્રવ અંગે તેમજ આવા ગુના પ્રત્યે સમાજની ઘૂણા અંગે¹² તીવ્ર ટિપ્પણીઓ કરી છે, પરંતુ ત્યારબાદ તેણે માત્ર આટલી સરસરી નોંધ સાથે મૃત્યુદંડની પુષ્ટિ કરવા આગળ

12 વડી અદાલતના શબ્દોમાં, ‘ આરોપી વ્યક્તિ-અપીલકર્તા પપ્પુનું પાશવી કૃત્ય સમાજનો વિશ્વાસ હચમચાવી મૂકે છે અને સામાજિક બંધારણના તાણા-વાણાને ચીથરાં કરી નાંખે છે ’

વધ્યું કે નોંધપાત્ર શમક પરિબળો કોઈ નહોતાં અને ઉગ્ર બનાવનારી પરિસ્થિતિઓ પ્રચુર પ્રમાણમાં હતી.

જરૂર.૧. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, મૃત્યુદંડ ફટકારતા અને તેની પુષ્ટિ કરતા વિવાદિત આદેશો માત્ર અનુમાનાધારિત નિષ્કર્ષો પર આધારિત કહેવાય એવા જ હતા, જ્યાં એવું માની લેવામાં આવ્યું હતું કે ભયાનક ગુનો અને તેના ઘૂણાસ્પદ સ્વભાવને કારણે મૃત્યુદંડ ફટકારવો જ પડે. બચ્ચન સિંહ (ઉપરોક્ત)થી આરંભતા સંબંધિત નિર્ણયોમાં નિર્ધારિત કરાયેલ કસોટીઓ અને ધોરણો પ્રત્યે નીચલી અદાલત અને વડી અદાલત દ્વારા જરૂરી ધ્યાન અપાયું હોય એવું જણાતું નથી. જો વડી અદાલતે, મૃત્યુદંડની પુષ્ટિના પ્રશ્નને હાથ ધરતી વખતે અને ગુનાના ઘૂણાસ્પદ સ્વભાવ તથા સમાજ પર તેના વિદ્વેષજનક પ્રભાવ અંગે અનેક ટિપ્પણીઓ કરતી વખતે, કોઈપણ અન્ય દંડના વિકલ્પને બદલે મૂડી દંડ જ એકમાત્ર ઉપાય છે એવો નિષ્કર્ષ પર પહોંચતાં પહેલાં, શમક પરિબળોને સંબંધિત સમાન રીતે મહત્વપૂર્ણ પાસાને પણ યોગ્ય વિચારણામાં લીધું હોત, તો તે અત્યંત ઉપયોગી અને સુસંગત બન્યું હોત. આ બાબતમાં દંડ ફટકારતી વખતે નીચલી અદાલત અને વડી અદાલતનો અભિગમ ફક્ત અસ્વીકાર્ય જ ગણાવી શકાય; અને અમે તે બાબત સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ શબ્દોમાં કહીએ છીએ.

૪૩. ઉપરોક્ત રીતે જે નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે અને ઠરાવવામાં આવ્યું છે, તે અમને આ પ્રશ્ન સાથે છોડી જાય છે કે શું વર્તમાન કેસમાં મૃત્યુદંડ આપવો યોગ્ય ગણાય છે કે તેને કોઈ અન્ય સજાથી બદલવો જોઈએ.

૪૩.૧. વર્તમાન જેવા અપરાધનું જઘન્ય સ્વરૂપ, જેમાં સાત વર્ષીય બાળકી સાથે ફૂર બળાટકાર તથા હત્યા કરવામાં આવી હોય, નિશ્ચિતપણે ભારવર્ધક પરિસ્થિતિઓ પ્રગટ કરે છે, વિશેષ કરીને ત્યારે જ્યારે તેના આચરણની રીત નૈતિક પતન દર્શાવે છે અને અંતરાત્માને ઝંઝોળી મૂકે છે. પરંતુ, તે જ સમયે, નોંધપાત્ર છે કે અપીલકર્તાનો કોઈ ગુનાહિત પૂર્વવૃત્તાંત નથી, તે અત્યંત ગરીબ સામાજિક-આર્થિક પૃષ્ઠભૂમિ ધરાવે છે, તેની પાસે પત્ની, સંતાનો અને વૃદ્ધ પિતાથી બનેલું કુટુંબ છે, અને તેનો જેલવર્તન નિર્દોષ રહ્યું છે વર્તન. જ્યારે આ બધા પરિબલોને એકત્રિત રીતે ધ્યાનમાં લેવાય અને એ પણ જોવામાં આવે કે અપીલકર્તાના સુધારણા અને પુનર્વસનની સંભાવનાને નકારી કાઢે એવું નોંધમાં કંઈ જ નથી, ત્યારે અમારી દૃષ્ટિએ આ કેસને ‘અત્યંત દુર્લભમાં પણ દુર્લભ’ શ્રેણીમાં આવતો ગણવો સુરક્ષિત રહેશે નહીં. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, જ્યારે અપીલકર્તા ગુનાહિત પૂર્વવૃત્તાંત ધરાવતો વ્યક્તિ હોવાનું દર્શાવવામાં આવ્યું નથી અને તે કઠોર ગુનેગાર પણ નથી, ત્યારે એમ કહી શકાય નહીં કે તેના સુધારણા અને પુનર્વસનની કોઈ સંભાવના નથી. જેલમાં તેનું નિષ્કલંક વર્તન તેમજ પત્ની, સંતાનો અને વૃદ્ધ પિતાવાળું તેનું કુટુંબ હોવું પણ તેના સુધારણાની સંભાવના તરફ સંકેત કરે છે.

૪૩.૨. આટલું કહીને, અમે અવલોકન કરી શકીએ છીએ કે અપીલકર્તા તરફથી ‘અવશિષ્ટ શંકા’ના સિદ્ધાંતના સંદર્ભમાં રજૂ કરાયેલા અન્ય દલીલો જેટલા અંશે સંબંધિત છે, તે અંગે આ અદાલતના અનુવર્તી ૩- ન્યાયમૂર્તિઓની પીઠના શત્રુઘ્ન બાબન મેશ્રામ (ઉપરોક્ત) નિર્ણયમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે, યુ.એસ. અધિકારક્ષેત્રોમાં અપનાવવામાં આવેલી પ્રક્રિયાની વિશિષ્ટતાના પરિણામે વિકસિત થયેલ આ સિદ્ધાંતને યુ.એસ. સર્વોચ્ચ અદાલતે પણ માન્યતા આપી નથી. વર્તમાન મામલામાં આ પાસા પર વધુ વિસ્તૃત ચર્ચા કરવાની અમને જરૂર નથી, કારણ કે સુધારણા અને પુનર્વસન થવાની સંભાવનાનો પ્રબળ શંકા પરિબળ, ખાસ કરીને અપીલકર્તાના પૂર્વવૃત્ત અને પૃષ્ઠભૂમિના સંદર્ભમાં, તથા જેલમાં તેના સંતોષકારક વર્તન સાથે મળીને, મૃત્યુદંડને આજીવન કેદમાં પરિવર્તિત કરવા માટેનો કેસ સ્થાપિત કરે છે.

૪૪. જોકે, અને ભલે હાલનો મામલો ‘અત્યંત દુર્લભમાંથી અત્યંત દુર્લભ’ શ્રેણીમાં આવતો નથી એમ માનવામાં આવે, જેથી અપીલકર્તાના જીવનનો અંત લાવવાની જરૂરિયાત ઊભી થતી ન હોય, તેમ છતાં, પ્રશ્નમાં રહેલા અપરાધોની સમગ્ર સમાજના અંતઃકરણ પર થયેલી અસરને અવગણવામાં આવી શકતી નથી. તેથી, સમાન સ્વભાવના અપરાધો ધરાવતા વિવિધ મામલાઓમાં અપનાવવામાં આવેલ માર્ગ અપનાવવો ન્યાયસંગત અને યોગ્ય જણાય છે, જેમાં, મૃત્યુદંડને આજીવન કેદમાં રૂપાંતરિત કરતાં

હોવા છતાં, આ અદાલતે નોંધપાત્ર સમયગાળા સુધી અનિવાર્ય વાસ્તવિક કેદ ભોગવાયા પહેલાં પૂર્વમુક્તિ/દંડક્ષમાની જોગવાઈઓના અમલ વિના આજીવન કેદનો પ્રબંધ કર્યો છે.

૪૫. વર્ષ ૨૦૧૫માં ગુનો આચરવામાં આવ્યો તે સમયે અપીલકર્તાની ઉંમર અંદાજે ૩૩-૩૪ વર્ષની હતી. સમગ્ર હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતા, અમારી દૃષ્ટિએ, અપીલકર્તાને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળના ગુના બદલ, ઓછામાં ઓછા ૩૦ વર્ષના વાસ્તવિક કારાવાસની જોગવાઈ સાથે, આજીવન કારાવાસની સજા ફટકારવી ન્યાયસંગત અને યોગ્ય ગણાશે. આ કેસની પરિસ્થિતિઓ તથા અપીલકર્તાને ફટકારવામાં આવેલી અન્ય સજાઓને ધ્યાનમાં લેતાં, એ જોગવાઈ કરવી પણ ન્યાયસંગત અને યોગ્ય છે કે બધી મૂળભૂત સજાઓ એકસાથે ચાલશે.

નિષ્કર્ષ

૪૬. તદનુસાર, આ અપીલો નીચે મુજબ આંશિક રીતે મંજૂર કરવામાં આવે છે: -

(૧) અપીલકર્તાને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૭૬, ૩૦૨, ૨૦૧ તથા પોક્સો અધિનિયમની કલમ ૫/૬ હેઠળના ગુનાઓ બાબતે થયેલ દોષિત ઠેરવવાનો નિર્ણય યથાવત્ રાખવામાં આવે છે અને તેને ફટકારવામાં આવેલી સજાઓને પુષ્ટિ આપવામાં આવે છે, પરંતુ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળના ગુના માટેની મૃત્યુદંડની સજા અંગે તે લાગુ નહીં પડે.

(૨) અપીલકર્તાને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળના ગુનામાં ફરમાવાયેલ મૃત્યુદંડને આજીવન કેદમાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવે છે, આ શરતે કે અપીલકર્તા ૩૦ (ત્રીસ) વર્ષના ગાળાની વાસ્તવિક કેદ ભોગવ્યા પહેલાં અકાળ મુક્તિ અથવા દંડમાફી મેળવવા હકદાર રહેશે નહીં.

(૩) અપીલકર્તાને ફટકારવામાં આવેલી સજાની અન્ય શરતો, જેમાં દંડની રકમ અને ચુક ન થાય તે સ્થિતિની જોગવાઈઓનો સમાવેશ થાય છે, તે પણ ચથાવત્ રાખવામાં આવે છે. મૃત્યુ પામેલી બાળકીની માતાને દંડની રકમનો અડધો ભાગ ચૂકવવાના નિર્દેશને પણ ચથાવત્ રાખવામાં આવે છે.

(૪) અપીલકર્તાને ફટકારવામાં આવેલી તમામ મૂળભૂત સજાઓ સમકાલીન રીતે ચલાવવામાં આવશે.

૪૭. તે મુજબ, આ અપીલો તેમજ બાકી રહેલ અરજીઓનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

દેવિકા ગુજરાલ

અપીલો આંશિક રીતે મંજૂર કરવામાં આવે છે.

The translation of this judgment is provided by
M/s Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.